

e- ISSN:2548-088X

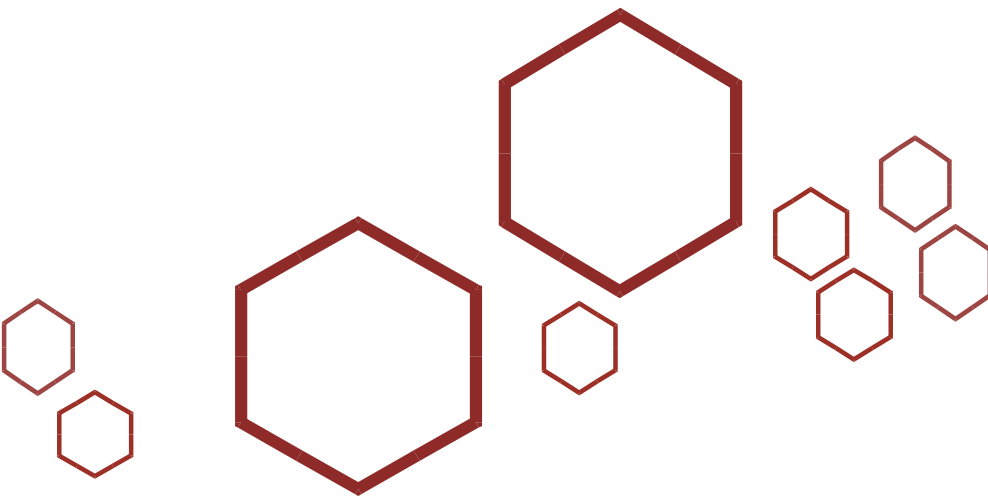
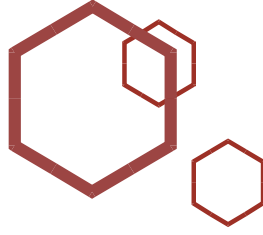

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Sosyal Bilimler Dergisi

Bilecik Şeyh Edebali University

Journal of Social Science

Sahibi / Publisher

Prof. Dr. Zafer Asım KAPLANCIKLI (Rektör / Rector)

Baş Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Murat ALANYALIOĞLU (Enstitü Müdürü / Institute Director)

Editörler / Editors

Doç. Dr. Serpil MENTEŞE

Doç. Dr. Adem SARIHAN

Sekretarya / Secretariat

Arş. Gör. Damla KILIÇ ERİKGENOĞLU

Arş. Gör. Ezgi GÜLER

Arş. Gör. Kadriye Nurdanay ÖZTÜRK

Dil Editörü / Language Editor

Öğr. Gör. Dr. Ayça BAKINER

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Gözde KOCA

Doç. Dr. Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA

Doç. Dr. Yasin ACAR

Doç. Dr. Şebnem EKERYILMAZ

SAHİBİ / PUBLİŞER

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Zafer Asım KAPLANCIKLI
Prof. Dr. Zafer Asım KAPLANCIKLI (Rector) on behalf of Bilecik Seyh Edebali University

BAŞ EDİTÖR / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Murat ALANYALIOĞLU

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 11230 Bilecik, Türkiye
Bilecik Seyh Edebali University, School of Graduate Studies, 11230 Bilecik, Turkey

Telefon/Phone: +90228 2141130 **Faks /Fax:** +90228 2141132

E-posta/E-mail: murat.alanyalioglu@bilecik.edu.tr

İletişim Bilgileri / Contact Informations

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 11230 Bilecik, Türkiye
Bilecik Seyh Edebali University, School of Graduate Studies, 11230 Bilecik, Turkey

Hakemli bir dergi olan Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanır ve yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne aittir.

A refereed journal "Bilecik Seyh Edebali University Journal of Social Sciences" is published twice a year and Bilecik Seyh Edebali University holds the copyright of all published material that appear in this journal.

Dergimiz, EBSCO, Academic Resource Index (ResearchBib), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific Index Service, Google Akademik, Journal Factor, Cite Factor, Director of Research Journals Indexing (DRJI), Infobase Index, İdeal Online, Sobiad, International Institute of Organized Research (I2OR), İSAM Türk Tarih, Edebiyat, Kültür ve Sanat Makaleleri Veri Tabanı, EuroPub, Rootindexing tarafından taranmaktadır.

Our journal is indexed by EBSCO, Academic Resource Index (ResearchBib), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific Index Service, Journal Factor, Cite Factor, Director of Research Journals Indexing (DRJI), Infobase Index, İdeal Online, Sobiad, International Institute of Organized Research (I2OR), İSAM Türk Tarih, Edebiyat, Kültür ve Sanat Makaleleri Database, EuroPub, Rootindexing.

İletişim Bilgileri/Contact Information: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 11230 Bilecik/Türkiye / Bilecik Seyh Edebali University, School of Graduate Studies, 11230 Bilecik/Turkey. web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/bseusbed>

Hakem Listesi / Reviewer Board

Prof. Dr. Hamit Pehlivanlı / Kırıkkale Üniversitesi/ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/ Tarih Bölümü/ Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı/

Prof. Dr. Melih Tinal / Dokuz Eylül Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi/ Tarih Bölümü/ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı/

Doç. Dr. Ahmet Gülen / Dokuz Eylül Üniversitesi/ Rektörlük/

Doç. Dr. Görkem Altınörs / Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/ Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı/

Doç. Dr. Güzin Çaykırın / Milli Savunma Bakanlığı/ Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı/

Doç. Dr. İhsan Seddar Kaynar / Hakkari Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ İktisat Bölümü/ İktisat Tarihi Anabilim Dalı/

Doç. Dr. Mehmet Ali Koçakoğlu / Harran Üniversitesi/ Şanlıurfa Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu/ Dış Ticaret Bölümü/ Dış Ticaret Pr./

Doç. Dr. Sabri Öz / İstanbul Ticaret Üniversitesi/ İşletme Fakültesi/ Lojistik Yönetimi Bölümü/ Lojistik Yönetimi Pr. /

Doç. Dr. Sercan Yavan / Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/ Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Maliye Bölümü/ Maliye Teorisi Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Köstekçi / Fırat Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Maliye Bölümü/ Maliye Teorisi Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Berrin Gültay / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ Fen Fakültesi/ İstatistik Bölümü/ İstatistik Teorisi Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Damla İter Fakhour / Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/ İstatistik Bölümü/ Uygulamalı İstatistik Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Gökdeniz Kalkın / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/ Dalaman Sivil Havacılık Yüksekokulu/ Havacılık Yönetimi Bölümü/ Havacılık Yönetimi Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Hakan Aydın / Kırklareli Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu/ Yönetim ve Organizasyon Bölümü/ Lojistik Pr./

Dr. Öğr. Üyesi Saniye Haydaroğlu / Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ İşletme Bölümü/ Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı/

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri / Research Articles

İş Tatmini, Yaşam Kalitesi ve Tükenmişlik Kavramları Arasındaki İlişki: Alışveriş Merkezi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma <i>Şevval Nur MERİÇ</i>	1-12
Yeşil Ekonomi Politikalarının Türkiye'nin Kalkınma Planlarındaki Yeri <i>Çiğdem ÇADIRCI, Hatice AZTİMUR</i>	13-23
Arşiv Belgelerine Göre Jandarma Genel Komutanlığı Kayıtlarına Yansıyan Kaçakçılık Verilerine Dair Bir Değerlendirme (1955-1958) <i>Mustafa DAĞ</i>	24-50
Yarı İletken Sektörünün Dönüşümüne Ekonomik Bakış: Karşılaşılan Zorluklar ve Gelecek Stratejileri <i>İlyas TÖKEN, İsmail UKAV</i>	51-61
Makroekonomik ve Sosyal Göstergelerin Mutluluk Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması: Panel Kantil Regresyon Yaklaşımı <i>Kadriye Nurdanay ÖZTÜRK, Öyküm Esra YİĞİT</i>	62-78

Araştırma Makalesi- Research Article

İş Tatmini, Yaşam Kalitesi ve Tükenmişlik Kavramları Arasındaki İlişki: Alışveriş Merkezi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

The Relationship Between Job Satisfaction, Quality of Life and Burnout Concepts: A Research on Shopping Mall Employees

Şevval Nur MERİÇ^{1*}

Geliş / Received: 29/10/2023

Revize / Revised: 18/01/2024

Kabul / Accepted: 30/01/2024

ÖZ

Yaşamlarının büyük bir bölümünü çalışarak geçiren, örgütlerin emek kaynağı olan “insan” faktörü başarının ilk ve en önemli unsurdur. İşini severek yapan bireylerin, fiziksel ve zihinsel yorgunluk yaşamadığı, stresten uzak kaliteli bir yaşam sürdüklerini söylemek yanlış olmayacaktır. İşinden ve yaşamından tatmin olan bireyler, mutlu, pozitif, refah düzeyi yüksek ve sosyal ilişkileri gelişmiş bireylerdir. Bu bağlamda tükenmişlik yaşama ihtimallerinin düşük olacağı da yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmada iş tatmini, yaşam kalitesi ve tükenmişlik kavramları arasındaki ilişki ampirik bir çalışmayla açıklanmaya çalışılmıştır. Anket soruları bir büyükşehirdeki alışveriş merkezi binasında bulunan mağaza çalışanları tarafından cevaplanmış ve elde edilen bulgular SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; iş tatmini ile yaşam kalitesi arasında anlamlı, pozitif, zayıf seviyede; yaşam kalitesi ve tükenmişlik arasında anlamlı, negatif, zayıf seviyede bir ilişki olduğu tespit edilirken, iş tatmini ve tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler- *İş Tatmini, Yaşam Kalitesi, Tükenmişlik*

ABSTRACT

The “human” factor, which spends most of their lives working and is the labour source of organizations, is the first and most important element of success. It would not be wrong to say that individuals who love their job do not experience physical and mental fatigue and lead a quality life away from stress. Individuals who are satisfied with their work and life are happy, positive, have a high level of welfare and have developed social relations. In this context, it is an undeniable fact that the probability of experiencing burnout will be low. In this study, the relationship between the concepts of job satisfaction, quality of life and burnout was tried to be explained with an empirical study. Scales to measure job satisfaction, quality of life and burnout levels of shopping mall employees were applied and the results were analysed with the SPSS program. The survey questions were answered by the store employees in the shopping mall building. According to the research results; significant, positive, weak level between job satisfaction and quality of life; While it was determined that there was a significant, negative and weak relationship between quality of life and burnout, no significant relationship was found between job satisfaction and burnout.

^{1*}Sorumlu yazar iletişim: sevvalnurmeric@ksu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-8672-0591>)

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kahramanmaraş, Türkiye

Keywords- Job Satisfaction, Quality of Life, Burnout

I. GİRİŞ

Uzun yıllardır çalışılmasına rağmen güncelliğini kaybetmeyen ve yaşamımızda oldukça önemli yerler tutan iş tatmini, yaşam kalitesi ve tükenmişlik kavramları bu çalışmada incelenmiştir. İş hayatında hem işletmelerin hem de işgörenlerin fayda sağlamasında yani kazan- kazan dediğimiz durumun gerçekleşmesinde işgörenlerin işlerine karşı olan genel tavırları oldukça önemlidir. İşlerinden yüksek düzeyde haz duyan, işlerini yaparken mutlu olan, manevi olarak doyunluk yaşayan bireyler bu olumlu durumlarını işlerine de yansıtarak kaliteli hizmet ve çıktılarının oluşmasını sağlayacaklardır. Örgütler açısından bakıldığında ise sürdürülebilir rekabet gücünü kazanabilmek, elde tutabilmek ve varlıklarını devam ettirebilmek için başarıya giden yolun ilk adımı olan insan faktörünün tatmin olması oldukça önemlidir. Bu durumun gerçekleşmesi ise öncelikle bireysel performansın yükselmesine bağlıdır. Artan bireysel performans örgütün de performansının yükselmesini sağlayacaktır.

Bir birey işini isteyerek yapmıyorsa ve mutsuzsa, işe gitmeme, üretkenlik karşıtı iş davranışları, iş kazaları, işten ayrılma, psikolojik sorunlar gibi olumsuz durumlar yaşayacak ve bu olumsuzluklar yalnızca iş yaşamıyla sınırlı kalmayıp sosyal yaşantısına da sirayet edecektir. İster istemez maddi manevi sıkıntılar yaşayan bireyin yaşam kalitesi algısı da düşecektir. Çünkü sosyal açıdan, iş yaşamı açısından veya sağlık açısından rahatlık içinde olmayan bireyin yavaş yavaş enerjisi düşecek, gücü azalacak ve yalnızlaşarak tükenmişlik sürecini yaşamaya başlayacaktır. Tükenmişlik uzun soluklu bir süreçtir ve göz ardı edilebilecek bir durum değildir. Başlangıçta fark edilip üstüne düşülmezse bireyler için ciddi sıkıntılar doğurabilecek bir durumdur. Gerek işletmelerin gerekse bireylerin bu durumları göz ardı etmemesi ve yaşadıkları sorunlarla mücadele etmeleri gerekmektedir (Şimşir ve Seyran, 2020: 31-36).

Saha araştırması kısmında evren sayısına ulaşılmaya çalışılarak örneklem seçimi yapılmak istenmiştir. Bu bağlamda bir büyükşehirde bulunan alışveriş merkezinin (AVM) zincir mağaza çalışanları ve yönetim ile iletişime geçilmiş ancak yönetimden yeterli sayısal veriler elde edilememiştir. Sonuç olarak kartopu örnekleme yöntemi uygulanmış ve anket formları dağıtmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 200 tane anket formu dağıtılabilmiş, bu anket formlarından 174 tanesi geri toplanabilmiştir. Geri dönüş oranı %87'dir. Nihai olarak anket formunu cevaplandıran 174 kişi çalışmamızın örneklemini oluşturmaktadır. Saha araştırmasının alışveriş merkezinde yapılmasının en önemli sebebi iş yükünün ve çalışma saatlerinin fazla olmasıdır. Ayrıca, geç saatlere kadar süren stok sayımları, ücret, ödül ve terfi sistemindeki izlenen politikaların yönetimin inisiyatifinde olması, personel devir hızının yüksek olması gibi etmenler de alışveriş mağazalarının örneklem olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Literatürde de AVM çalışanları üzerine yapılan çalışmalar yer almaktadır: Yenihan vd., (2016); Mammadova ve Çakmak (2023); Onur (2020); Mavi ve Yeşil (2021).

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. İş Tatmini

İş tatmini, üzerine uzun yıllardır araştırmalar yapılan hem işgörenler hem de örgütler için oldukça önemli bir kavram olup (Ishfaq vd, 2011: 228) bu kavram ilk kez 1911'de Taylor ve Gilbert tarafından "minimum stres ve yorgunluk yaratacak bir yöntemle fabrikada çalışmak" şeklinde tanımlanmıştır (Sökmen ve Benk, 2020: 1350). Kavram, 1924 ile 1933 yılları arasında yapılan Hawthorne Araştırmalarında sistemli ve detaylı olarak ifade edilmiştir (Sökmen, 2020: 3471).

Tatmin; herhangi bir isteğimiz veya ihtiyacımız gerçekleştiği zaman bu durumdan duyduğumuz haz, mutluluk halidir (Froese ve Xiao,2012: 10). İş tatmini ise; kişinin işe karşı genel tavrı olup yaptığı işi kendi içinde anlamlandırarak istekli bir şekilde yapması sonucu yaşadığı manevi doyunluktur (Battal, 2020: 569). Yazında bu kavram ile ilgili pek çok tanım mevcuttur. Hackman ve Oldham iş tatminini, bireyin işine karşı duyduğu tatmin sonucu elde ettiği memnuniyet olarak tanımlamıştır (Hackman ve Oldham, 1974: 4). Locke (1976) iş tatminini; bireyin yaptığı işten zevk duyması ve pozitif düşüncelere sahip olması sonucu yaşadığı duygusal durum olarak ifade etmiştir (Singh ve Jain, 2013: 105). Davis (1982) iş tatminini çift yönlü olarak ele almış ve kavramı bireyin yaptığı iş sonucu elde ettiği tatmin ya da tatminsizlik durumu şeklinde tanımlamıştır (Özpehlivan, 2018: 45). Vroom (1964) iş tatminini farklı bir açıdan ele almış, bireyin iş yerinde üstlendiği rolüne odaklanmıştır. Bu bağlamda iş tatminini, bireylerin iş yerinde üstlendiği roller ile duydukları haz arasındaki ilişkiyi esas alarak bir tanımlama yapmıştır (Öztürk ve Eysel, 2021: 20). Bu tanımlardan yola çıkılarak iş tatmininin, bireylerin yaptıkları işler sonucu beklenti içine girmeleri ve sonunda bu beklentilerinin karşılanması çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür (Larson ve Luthans, 2006: 17).

Alanyazında iş tatmini ile ilgili geliştirilen teorilerin çoğu iş tatminini özellikle motivasyon kavramı ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Örneğin, Maslow'un "İhtiyaçlar Hiyerarşisi", Adams'ın "Eşitlik Kuramı",

Vroom'un "Beklenti Kuramı" ve Herzberg'in "Çift Faktör Kuramı" kişilerin bireyin motive olmasına ve işinden haz almasına odaklanmıştır (Eğinli, 2009: 37).

Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında; bireylerin gereksinimlerinin bir sıralamaya tabi olarak gerçekleştiğini, ihtiyaçların önem düzeyine göre sıralandığını ve en alt kademedeki ihtiyaçlar karşılandıktan sonra üst kademedeki ihtiyaçlara sıranın geleceği açıklanmaktadır. Yani ihtiyaçlar tatmin sağlandıkça giderilecek ve bir sonraki ihtiyacın da giderilmesi için harekete geçilecektir (Esen, 2020: 284). Vroom'un Beklenti Kuramına göre insan akıl sahibi ve düşünen bir varlıktır dolayısıyla sergilediği davranışlarının temelinde de yaptığı seçimler vardır. Yani bireyin güdülenmesi, amaca karşı duyduğu istek ile bekleyişinin karşılaştırılmasıyla açıklanabilir (Şimşek vd, 2015: 158). Adams Eşitlik Kuramında, kaynak veya ödüllerin dağılımında çalışanların kendilerini başkaları ile kıyaslayıp bunun sonucu olarak algıladıkları eşitlik veya eşitsizlik durumu ve bu duruma vereceği tepkilerin sonucu olarak yaptığı işten memnun olup haz duyma veya duymama gibi tepkilerin ortaya çıkacağını öne sürmektedir (Greenberg, 1987: 11). Herzberg'in Çift Faktör Kuramında, bireyin iş ortamında tatmin olmasını sağlayan teşvik edici güçler (başarı, sorumluluk, takdir edilme, kendini geliştirme ve ilerleme) ile tatminsizliğe sebep olan hijyen yani işin geneliyle ilgili güçlerin (ücret, yönetim tarzı, çalışma şartları, iş güvenliği) var olduğu açıklanmaktadır. Yani Herzberg, birey yaptığı işte tatmin olma ve tatmin olmama duygusunu aynı anda yaşayabilir düşüncesindedir (Ateş vd., 2012: 149-150).

Bireyde tatmin olma durumunun oluşturulabilmesi için öncelikle bunu gerçekleştirecek olan tatmin etkenlerinin bilinmesi gerekmektedir. Bireylerin tatmin olma seviyesini etkileyen bu etmenler genel olarak bireysel ve örgütsel olarak ikiye ayrılmıştır (Güler ve Bircan, 2020: 14). Bireyin direkt olarak kendisinden kaynaklanan ve kişiye özgü olan demografik etmenler olarak belirtilen yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, kişilik ve statü gibi bireysel etmenler bireylerin işlerine karşı duydukları doyum düzeyini etkilemektedir (Tutar, 2016: 62). İş görenlerin tatmin olma düzeyleri kişisel özellikler ile birlikte çalışma ortamının koşulları yani örgütsel faktörlerin birleşimi sonucu oluşmaktadır. Bu örgütsel faktörler; iş ve işin özellikleri, ücret, terfi olanakları, çalışma arkadaşları, ast-üst ilişkileri, iletişim, çalışma koşulları, yönetim tipi ve liderlik tarzı, iş güvenliği, örgütün benimsediği ilkeler sonucu sahip olduğu kültürü, örgüt büyüklüğü, verilen roller konusunda yaşanan belirsizlikler ve çoklu görev sonucu yaşanabilen rol çatışması vs. olarak sıralanmaktadır (Özkan vd., 2019: 150).

İşine karşı genel tavrı olumlu olan ve memnuniyet düzeyleri yüksek olan işgörenlerin hem bedenlen hem de ruhen daha sağlıklı oldukları ve iş hayatlarında da öğrenme isteklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. İş tatmininin birey üzerindeki pozitif etkileri olan; performans, verimlilik ve başarı kavramlarıyla birlikte işgörenlerin işlerine dair tatmin dereceleri de olumlu yönde etkilenmektedir. İşinden tatmin olan işgörenlerin örgütün hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırır ve işin kalitesini artırır. Hizmet sektörü için özellikle müşterilerin memnun olma derecesini doğrudan etkileyen bir kavramdır (Yücekaya ve Polat, 2020: 1270-1271). Bunun aksine, işten ayrılma niyeti, işe karşı isteksizlik, yabancılama, devamsızlık, tükenmişlik, üst yönetime-örgüte-iş arkadaşlarına karşı negatif tutum ve performans düşüklüğü gibi davranışlar iş tatminsizliğinin yaygın sonuçlarıdır (Eroğlu, 2011: 123-124).

B. Yaşam Kalitesi

Kalite kavramının kökeni Latince "nasıl olduğu" anlamına gelen "qualis" kavramına dayanmaktadır. Kalite kavramının kullanımı oldukça eski dönemlere dayanmakta olup Hamurabi Kanunlarının da içeriğinde yer alması ile dikkat çekmektedir. Hamurabi Kanunlarında geçen bir maddede "Eğer bir inşaat ustası bir adama ev yapar ve yapılan ev yeterince sağlam olmayıp sahibinin üstüne çökerek ölümüne sebep olursa o inşaat ustasının başı uçurulur" ifade yer almaktadır (www.wikipedia.org, 2022). Kalite, alınan ürün veya hizmet hakkında tüketicinin ileri sürdüğü hükümdür (Mergen, 1993: 25). Bir başka tanımda ise kalite kavramı ürün veya hizmetle ilgili hiçbir şekilde bir hata payının olmaması olarak ifade edilmiştir (Aktan, 2012: 238). Kalite genel anlamıyla bireylerin ihtiyaçlarının karşılanma derecesi olarak tanımlanabilir (Mergen, 1993: 25).

Yaşam kalitesi kavramı ise tanımlanması ve ölçülmesi güç olan çok yönlü bir kavram olup (Boylu, 2007: 11) birçok farklı tanımı mevcuttur. Yaşam kalitesi, bireyin pozitif değerlendirmelerle hayatını bir bütünüyle ele alıp yorumlaması ve objektif-sübjektif algısı olarak tanımlanabilir (Özyer vd., 2015: 263). Başka bir tanımda ise yaşam kalitesi, bireylerin genel iyi oluşları, yaşamlarında kendilerini ne kadar mutlu hissettikleri, yaşama ne ölçüde pozitif bakabildikleri (Özdemir vd., 2020: 1231) ve yaşamdan beklentileriyle (istekleri) elde ettikleri sonuçları (sahip olduğu) kıyaslamaları durumunda ulaştıkları sonuçlardır (Çevik ve Korkmaz, 2014: 130). DSÖ, yaşam kalitesi kavramını, "Bireyin, hem içinde yaşadığı kültürel yapı ve değerler sistemi bağlamında hem de kendi amaçları, beklentileri, standartları ve endişeleri açısından yaşamdaki durumu ile ilgili kişisel algısı" şeklinde tanımlamaktadır (Müezzinoğlu, 2005: 26).

Birey ekonomik ve sosyal refah düzeyine sahipse, kendini güvende hissediyorsa, hayatını anlamlı buluyor ve aktif bir yaşam sürüyorsa, kendini rahatlıkla ifade edebiliyor ve fonksiyonel olarak kendi kendine yetebiliyorsa, huzur içinde gerek din gerek siyasi gerekse başka konulardaki düşünceleri saygı görüyorsa, eğlendiği aktiviteleri

yapabiliyor ve sosyal ilişkileri güçlüyse yaşam kalitesinin yüksek olduğu söylenebilir. Tam tersi olarak sadece temel gereksinimlerini karşılayabiliyorsa, sürekli olarak şimdi ve gelecek ile ilgili olumsuz düşünceler içindeyse, kronik yorgunluk ve stres yaşıyorsa, akut sağlık sorunları varsa ve ekonomik ve sosyal açıdan kendi kendine yetemiyorsa yaşam kalitesinin düşük olduğunu söylemek kaçınılmazdır (Perim, 2007: 16-17).

C. Tükenmişlik

Tükenmişlik kavramını literatüre ilk kazandıran kişi "Personel Tükenmişliği" adlı makalesi ile Freudenberger olmuştur (Arı ve Bal, 2008: 132). Freudenberger tükenmişliği "başarısız olma, yıpranma, enerji ve gücün azalması veya tatmin edilemeyen istekler sonucunda bireyin iç kaynaklarında meydana gelen tükenme durumu" şeklinde tanımlamaktadır (Ardıç ve Polatçı, 2008: 70). Tükenmişlik kavramının sözlükteki karşılığı; bireyin sahip olduğu güç, enerji veya diğer sahip olduklarına karşı aşırı talep olması sonucu gücünü yitirmesi şeklindedir. Bireyin ruhen bitmişliğini ifade etmektedir (Sürgevil, 2006: 4). Tükenmişlik, hizmet sektöründe çalışan bireyler arasında sıklıkla meydana gelen sinizm ve duygusal yorgunluk sendromudur (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Kavram ile ilgili pek çok tanım mevcut olsa da kabul görmüş ve yaygın kullanılan tanımı kendi adıyla anılan Maslach Tükenmişlik Ölçeğini de geliştirmiş olan Christina Maslach tanımlamaktadır. Maslach'a göre tükenmişlik "iş gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansması ile oluşan bir sendrom" dur (Maslach ve Jackson, 1981: 100).

Tükenmişlik durumu üç boyutlu bir sendromdur. Bu boyutlar; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük başarı hissi olarak adlandırılmıştır (Maslach, 1982). Duygusal tükenme, tükenmişliğin ilk aşaması olan bireysel stres boyutudur. Bireyin duygusal olarak güçsüz hale gelmesi ve buna bağlı olarak enerji kaybı yaşamasını ifade eder. Duyarsızlaşma, bireyin çevresindekilere ve işine karşı gösterdiği negatif (kaba, sert, ilgisiz, soğukkanlı) tutumlardır. Düşük başarı hissi yani yetersizlik ise bireyin kendi başarılarını olumsuz değerlendirmesidir. Birey artık kendisini aciz, yetersiz ve hiçbir işi başaramayan biri olarak görmesidir (Maslach, vd., 1996: 192).

Tükenmişliğin oluşumuna zemin hazırlayan faktörler incelendiğinde birçok sebep ortaya çıkmaktadır. Bu sebepler bireyden kaynaklı olabileceği gibi bireyin dış çevresinden de (örgütsel) kaynaklı olabilmektedir. Yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, aile ve arkadaşlık ilişkileri, işe- hayata bakış açısı, öz-güven vs. bireysel faktörler olarak sıralanabilir (Kaya, 2021: 4517). Bireyler günlerinin çoğunu evlerinden çok iş yerlerinde geçirmektedir. Bu yüzden de iş ortamı ve iş ortamının şartları birey üzerinde oldukça etkilidir. İş yerinin fiziki şartları (aydınlıkta, ısı- havalandırma vs.), psikolojik iklim (takdir edilme, denetleyici ve baskıcı bir ortamın varlığı, dinlenme sürelerinin az olması vs.), ödüllendirmelerin adil olmaması veya hiç ödüllendirme yapılmaması, rol belirsizliği, mobbing gibi sebepler bireyin tükenmişlik yaşama riskini artıran örgütsel faktörlerdir (Algül, 2014: 42-44).

Tükenmişlik uzun soluklu bir süreçtir. Bu süreçte belirtileri fark etmek kadar fark ettikten sonra da neler yapılması gerektiği de oldukça önemlidir. Kabul etmek bu süreçte atılacak ilk ve en önemli adımdır. Bireyler durumun varlığını kabullendikten sonra hatayı kendilerinde aramaktan ziyade durumsal bir olay olduğunu içselleştirdikleri zaman stres, suçluluk, yetersizlik gibi duyguları da azalmaya başlayacaktır (Babaoğlu, 2014: 13). Bireysel ve örgütsel düzeyde gerçekleşebilen tükenmişlik durumu ile mücadele edebilmenin bazı yolları aşağıda şekilde sıralanmaktadır (Örücü ve Hasırcı, 2020: 252-253; Diken ve Bedük, 2021: 65-66):

- Tükenmişlik durumu ile ilgili yeterli ve sağlıklı bir bilgi düzeyine sahibi olmak,
- Güçlü ve zayıf yönlerini bilip tanımak,
- Stres ve zaman yönetimi hakkında bilgi sahibi olmak,
- Herhangi bir işin başlama sürecine girmeden fizibilite çalışmasını gerçekleştirmek,
- Gerçekçi hedefler belirleyerek çalışmaya başlamak,
- İş rotasyonu,
- Adaletli bir terfi politikası izlemek,
- Uzun çalışma saatlerini kısaltmak,
- Rahat ve verimli bir biçimde çalışabilmesi için ortam oluşturmak,
- İş ile ilgili konularda çalışanların sürece dâhil olarak fikir beyan etmelerine olanak verilmesi,
- Kariyer yolunda bireylere destek olunarak imkânlar sunmak.

III. YÖNTEM

A. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı iş tatmini, yaşam kalitesi ve tükenmişlik değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını incelemektir. Her ne kadar ayrı ayrı ve çok çalışılmış kavramlar olsa da hem iş hem sosyal yaşamı birlikte etkilemesi bakımından oldukça önemli anlamları barındıran kavramlardır. Önemi bireyi hem fiziksel hem mental olarak etkilemesidir. Maalesef iş hayatında yaşanan tatminsizlik ve tükenmişlik bireyin sosyal yaşantısına sirayet etmekte ve yaşam kalitesi algısında azalma meydana getirebilmektedir. Bu bağlamda bu sorunlarla en çok mücadele halinde olan alışveriş merkezi çalışanları ile bir çalışma yürütülmüştür.

B. Araştırmanın Etik İzinleri

Araştırmayı yürütmek için etik kurul onayı alınmıştır.

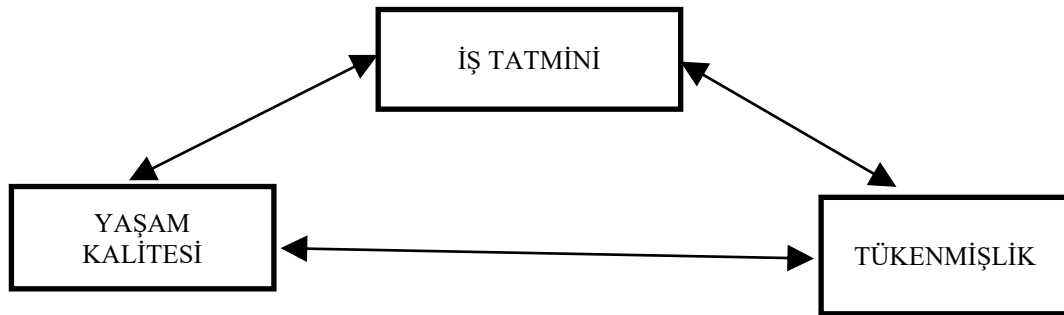
C. Araştırmanın Evreni ve Yöntem

Bu araştırmanın evrenini bir büyükşehirdeki AVM zincir mağazalarında çalışan mağaza çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem belirlenirken mağazalarda görevli tüm personellerin katılımı amaç edinilmiş ancak belirli kısıtlar olan zaman, maddi imkanların sınırlılığı, vardiya farklılıkları ve yıllık izin gibi kısıtlar geniş kapsamlı alan araştırmalarını sınırlamaktadır. Bu bağlamda 200 tane anket formu dağıtılabilmiş, bu anket formlarından 174 tanesi geri toplanabilmiştir. Geri dönüş oranı %87'dir. Nihai olarak anket formunu cevaplandıran 174 kişi çalışmamızın örneklemini oluşturmaktadır. Veriler toplanırken kartopu örnekleme ve yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Katılımcılara gizliliği esas olduğu ve herhangi bir bilginin dışarı aktarılmayacağı yalnızca akademik bir çalışma için işleneceği hem sözlü olarak hem de anket formunda belirtilerek ifade edilmiştir.

D. Araştırmada Kullanılan Ölçekler, Model ve Hipotezler

Veri toplama araçlarından biri olan anket yöntemi kullanılmış olup formda yer alan maddeler 5'li Likert yöntemiyle (1) kesinlikle katılmıyorum ile (5) kesinlikle katılıyorum arasında değişecek şekilde derecelenerek ifade edilmiştir. Anket formu toplamda 4 bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm, katılımcıların demografik özelliklerini belirleyebilmek için toplamda 5 sorudan oluşmaktadır. Demografik sorular; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, mevcut işteki çalışma süresinden oluşmaktadır.

İkinci bölüm, katılımcıların işlerinden duyduğu hazzı ölçmeye yönelik olup 20 maddeden oluşmaktadır. İş tatminini ölçmek için en fazla tercih edilen ölçek olan Minnesota İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 1967 yılında Weiss vd. tarafından geliştirilmiş olup Türkçe'ye uyarlanması Baycan (1985) tarafından gerçekleştirilmiştir. Üçüncü bölümde, tükenmişlik düzeyini ölçmeye yönelik 22 madde bulunmaktadır. Tükenmişlik düzeyini ölçmek için, Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır. Türkçeye uyarlanması ise Ergin (1992) tarafından gerçekleştirilmiştir. Son bölümde ise yaşam kalitesi düzeyini ölçebilmek için 27 madde yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından geliştirilmiş olan tükenmişlik ölçeği kullanılmış olup Türkçe geçerlik ve güvenilirliği ise Fidaner vd. tarafından (1999) gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Hipotezler;

Araştırmanın temel hipotezi;

H1: İş tatmini, yaşam kalitesi ve tükenmişlik kavramları arasında ilişki vardır.

H1a: İş tatmini ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkide anlamlı ve olumlu yönde bir ilişki vardır.

H1b: İş tatmini ile tükenmişlik arasındaki ilişkide anlamlı ve olumsuz yönde bir ilişki vardır.

H1c: Yaşam kalitesi ile tükenmişlik arasında anlamlı ve olumsuz yönde bir ilişki vardır.

H2: Demografik bilgilere (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, çalışma yılı) göre, iş tatmini algısı farklılık gösterir.

H2a: Yaş değişkenine göre, iş tatmini algısı farklılık gösterir.

H2b: Cinsiyet değişkenine göre, iş tatmini algısı farklılık gösterir.

H2c: Eğitim durumu değişkenine göre, iş tatmini algısı farklılık gösterir.

H2d: Medeni durum değişkenine göre, iş tatmini algısı farklılık gösterir.

H2e: Çalışma yılına göre, iş tatmini algısı farklılık gösterir.

H3: Demografik bilgilere (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, çalışma yılı) göre, yaşam kalitesi algısı farklılık gösterir.

H3a: Yaş değişkenine göre, yaşam kalitesi algısı farklılık gösterir.

H3b: Cinsiyet değişkenine göre, yaşam kalitesi algısı farklılık gösterir.

H3c: Eğitim durumu değişkenine göre, yaşam kalitesi algısı farklılık gösterir.

H3d: Medeni durum değişkenine göre, yaşam kalitesi algısı farklılık gösterir.

H3e: Çalışma yılına göre, yaşam kalitesi algısı farklılık gösterir.

H4: Demografik bilgilere (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, çalışma yılı) göre, tükenmişlik algısı farklılık gösterir.

H4a: Yaş değişkenine göre, tükenmişlik algısı farklılık gösterir.

H4b: Cinsiyet değişkenine göre, tükenmişlik algısı farklılık gösterir.

H4c: Eğitim durumu değişkenine göre, tükenmişlik algısı farklılık gösterir.

H4d: Medeni durum değişkenine göre, tükenmişlik algısı farklılık gösterir.

H2e: Çalışma yılına göre, tükenmişlik algısı farklılık gösterir.

E. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
Kadın	69	%39,7	İlkokul	3	%1,7
Erkek	105	%60,3	Ortaokul	2	%1,1
			Lise	95	%54,6
			Üniversite	69	%39,7
			Lisansüstü	5	%2,9
Medeni Durum	Frekans	Yüzde	Çalışma Yılı	Frekans	Yüzde
Evli	76	%43,7	0-1	32	%18,4
Bekâr	98	%56,3	2-4	89	%51,1
			5-10	45	%25,9
			11 ve üstü	8	%4,6
Yaş	Frekans	Yüzde			
16-25	54	%31,0			
26-35	99	%56,9			
36-50	21	%12,1			
51 ve üstü	0	%0			
Toplam	174				

Araştırmada katılımcılar ile ilgili genel bilgi vermek amacıyla demografik özelliklere yer verilmiştir. Demografik özellikler kapsamında işgörenlerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum ve bulunduğu iş yerinde çalışma süresi incelenmiştir. Tablo 1'deki elde edilen verilerde araştırma örneğine dâhil edilen çalışanların cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %39,7'sini (69 kişi) kadın çalışanlar oluşturmaktadır. Erkek katılımcıların ise genel örneklem içerisindeki ağırlığı %60,3'tür (105 kişi). Araştırma örneğine dâhil edilen katılımcıların %31,0'ının 16-25 yaş (54 kişi), %56,9'unun 26-35 yaş (99 kişi), %12,1'inin 36-50 yaş (21 kişi) aralığında yer aldığı görülmektedir. Araştırma örneğine dâhil edilen çalışanların eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde %1,7'si (3 kişi) ilköğretim, %1,1'i (2 kişi) ortaokul, %54,6'sı (95 kişi) lise, %39,7'si (69 kişi) üniversite, 2,9'u (5 kişi) lisansüstü mezundur. Araştırma örneğinin medeni durum itibarıyla dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %43,7'si (76 kişi) evli katılımcılar, %56,3'ünü (98 kişi) bekâr katılımcıların oluşturduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların ilgili mağazalardaki çalışma süreleri incelendiğinde katılımcıların %18,4'ü (32 kişi) 1 yıldan az, %51,1'i (89 kişi) 2-4 yıl arası, %25,9'u (45 kişi) 5-10 yıl arası, %4,6'sı (8 kişi) 11 yıl ve üstü çalışma süresine sahiptir. Söz konusu bulgulara bakılarak, alışveriş sektöründe faaliyet gösteren ilgili mağazalarda çalışan personelin büyük çoğunluğu %51,1 2-4 yıla kadar mağaza bünyesinde çalıştığı görülmektedir.

Tablo 2. Araştırma Ölçeklerine İlişkin Analiz Sonuçları

Ölçekler	Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri	Cronbach's Alpha Değeri	Madde Sayısı
İş Tatmini	,915	,955	20
Yaşam Kalitesi	,879	,887	22
Tükenmişlik	,855	,903	27

Tablo 2’ de verilen 20 soruluk iş tatmini ölçeğinin güvenilirlik tespitine ilişkin yapılan analiz sonucunda, Cronbach Alpha değeri 0,955 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, ölçeğin “Yüksek Güvenilirlik” seviyesinde olduğunu göstermektedir. 22 soruluk yaşam kalitesi ölçeğinin güvenilirlik tespitine ilişkin yapılan analiz sonucunda, Cronbach Alpha değeri 0,887 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, ölçeğin “Yüksek Güvenilirlik” seviyesinde olduğunu göstermektedir. 27 soruluk tükenmişlik ölçeğinin güvenilirlik tespitine ilişkin yapılan analiz sonucunda, Cronbach Alpha değeri 0,903 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, ölçeğin “Yüksek Güvenilirlik” seviyesinde olduğunu göstermektedir. Tablo 2’deki veriler dikkate alındığında KMO değeri, iş tatmini için 0,915 ‘mükemmel’ derecede çıkmıştır. Bu örnekteki 174 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu görülmektedir. Tablomuzda elde etmiş olduğumuz diğer sonuçlar incelendiğinde, yaşam kalitesi ve tükenmişlik ölçeklerimize ait olan 0,879 ve 0,855’lik KMO değerlerinin “iyi” olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yine bu sonuçlar bu örnekteki 174 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre İş Tatmini, Tükenmişlik ve Yaşam Kalitesi T Testi Sonucu

Varyans Kaynağı	N	Ortalama	S	Sd	t	P	
İş Tatmini	Kadın	69	2,9043	,94093	174	,147	,883
	Erkek	105	2,8838	,87551		,145	,885
Tükenmişlik	Kadın	69	3,1285	,55468	174	,248	,805
	Erkek	105	3,1048	,65431		,256	,798
Yaşam Kalitesi	Kadın	69	3,4090	,67078	174	, -738	,461
	Erkek	105	3,4875	,69639		, -740	,458

Tablo 3’de sunulan T testi sonuçlarında belirlenen Sig.değeri; 0,883>0,05 değerinden büyük olduğundan; iş tatmini ile çalışanların cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Tablo 3’de sunulan T testi sonuçlarında belirlenen Sig.değeri; 0,805>0,05 değerinden büyük olduğundan; tükenmişlik ile çalışanların cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Tablo 3’de sunulan T testi sonuçlarında belirlenen Sig.değeri; 0,461>0,05 değerinden büyük olduğundan; yaşam kalitesi ile çalışanların cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 4. Medeni Durum Değişkenine Göre İş Tatmini, Tükenmişlik ve Yaşam Kalitesi T Testi Sonucu

Varyans Kaynağı	N	Ortalama	S	Sd	t	P	
İş Tatmini	Evli	76	2,8414	,91987	174	-,651	,516
	Bekar	98	2,9311	,88593		-,648	,518
Tükenmişlik	Evli	76	3,1023	,58734	174	-,224	,823
	Bekar	98	3,1234	,63877		-,226	,821
Yaşam Kalitesi	Evli	76	3,4508	,63006	174	-,095	,924
	Bekar	98	3,4608	,72873		-,097	,923

Tablo 4’de sunulan T testi sonuçlarında belirlenen Sig. değeri; 0,516>0,05 değerinden büyük olduğundan; iş tatmini ile çalışanların medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Tablo 4’ de sunulan T testi sonuçlarında belirlenen Sig. değeri; 0,823>0,05 değerinden büyük olduğundan; tükenmişlik ile çalışanların medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Tablo 4’ de sunulan T testi sonuçlarında belirlenen Sig. değeri; 0,924>0,05 değerinden büyük olduğundan; yaşam kalitesi ile çalışanların medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 5. Yaş Değişkenine İlişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

Varyans Kaynağı		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
İş Tatmini	Grup içi	2,611	2	1,305	1,625	,200
	Gruplar Arası	137,328	171	,803		
	Toplam	139,939	173			
Tükenmişlik	Grup içi	,185	2	,092	,242	,785
	Gruplar Arası	65,285	171	,382		
	Toplam	65,470	173			
Yaşam Kalitesi	Grup içi	,076	2	,038	,080	,923
	Gruplar Arası	81,213	171	,475		
	Toplam	81,289	173			

Tablo 5’de sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri,0,785>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların tükenmişlikleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Tablo 5’de sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri,0,200>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların iş tatminleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Tablo 5’de sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri,0,923>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların yaşam kaliteleri ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 6. Eğitim Durumu Değişkenine İlişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi

Varyans Kaynağı		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
İş Tatmini	Grup içi	4,896	4	1,224	1,532	,195
	Gruplar Arası	135,043	169	,799		
	Toplam	139,939	173			
Tükenmişlik	Grup içi	3,526	4	,882	2,405	,052
	Gruplar Arası	61,944	169	,367		
	Toplam	65,470	173			
Yaşam Kalitesi	Grup içi	1,258	4	,314	,664	,618
	Gruplar Arası	80,031	169	,474		
	Toplam	81,289	173			

Tablo 6’da sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri,0,195>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların iş tatminleri ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Tablo 6’da sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri 0,052>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların tükenmişlikleri ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Tablo 6’da sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri,0,618>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların yaşam kaliteleri ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 7. Çalışma Yılı Değişkenine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

Varyans Kaynağı		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
İş Tatmini	Grup içi	2,379	3	,793	,980	,404
	Gruplar Arası	137,560	170	,809		
	Toplam	139,939	173			
Tükenmişlik	Grup içi	2,014	3	,671	1,798	,149
	Gruplar Arası	63,456	170	,373		
	Toplam	65,470	173			
Yaşam Kalitesi	Grup içi	1,901	3	,634	1,357	,258
	Gruplar Arası	79,388	170	,467		
	Toplam	81,289	173	,671		

Tablo 7’de sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri,404>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların iş tatminleri ile kurumdaki toplam çalışma yılları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. Tablo 7’de sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri,419>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların tükenmişlikleri ile kurumdaki toplam çalışma yılları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. Tablo 7’ de sunulan Anova testi neticesinde belirlenen Sig. değeri,258>0,05 değerinden büyük olduğundan, çalışanların yaşam kaliteleri ile kurumdaki toplam çalışma yılları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir.

Tablo 8. Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Yaş	1							
2. Çalışma yılı	,561**	1						
3. Cinsiyet	,167*	,084	1					
4. Medeni Durum	-,432**	-,439**	-,003	1				
5. Eğitim Durumu	-,232**	,025	-,015	,036	1			
6. İş Tatmini	-,109	-,100	-,011	,050	-,059	1		
7. Yaşam Kalitesi	,009	-,017	,056	,007	-,090	,226**	1	
8. Tükenmişlik	,040	,081	-,019	,017	,190*	-,114	-,251**	1

Tablo 8'e bakıldığında korelasyon katsayısı iş tatmini ve tükenmişlik için $r=-,114$ olarak bulunmuştur. İş tatmini ile tükenmişlik arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda, iş tatmini ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Korelasyon katsayısı iş tatmini ve yaşam kalitesi için $r= 0,226^{**}$ olarak bulunmuştur. İş tatmini ile yaşam kalitesi arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda, iş tatmini ile yaşam kalitesi arasında pozitif yönde zayıf ancak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre iş tatmini arttıkça yaşam kalitesinin arttığı söylenebilir. Korelasyon katsayısı yaşam kalitesi ve tükenmişlik için $r=-,251^{**}$ olarak bulunmuştur. Yaşam kalitesi ile tükenmişlik arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda, yaşam kalitesi ile tükenmişlik arasında negatif yönde zayıf ancak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre yaşam kalitesi arttıkça tükenmişliğin azalacağı söylenebilir.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde ekonomik koşulların git gide zorlaşması bireyleri hayatlarını idame ettirebilmeleri noktasında zorlamakta ve bu durum ise zamanlarının büyük bir bölümünü çalışarak geçirmelerine sebep olabilmektedir. Her yapılan işin zorluk derecelerinin farklılığı, alınan ücretler, terfi olanakları, çalışma arkadaşları ile kurulan sosyal ilişkiler ve çalışma koşulları gibi etmenler göz önüne alındığında tatmin olma durumunun oluşması gibi tatminsizlik durumunun da oluşması oldukça normal karşılanmalıdır. Üstelik bu durum sadece iş ortamıyla sınırlı kalmamakta ve bireyler mesai saatleri dışında bile akıllarının iş ortamında kalmasından dolayı iş dışı vakitlerini dahi mutsuz geçirebilmektedirler (Korkmazer, 2018: 31). Dolayısıyla bireylerin yaptıkları işler, hayatlarının önemli bir bölümünü etkilemektedir.

Araştırmanın bulgular kısmında, iş tatmini, yaşam kalitesi ve tükenmişlik değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı bulgular sunulduktan sonra alışveriş merkezi zincir mağazaları çalışanlarının iş tatmini, yaşam kalitesi ve tükenmişlik algıları arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmada, alışveriş merkezi çalışanlarının iş tatmini, yaşam kalitesi ve tükenmişlik düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve çalışma süresi değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği de incelenmiştir. Katılımcıların, iş tatminlerinin, yaşam kalitelerinin ve tükenmişlik düzeylerinin demografik özelliklerle ilişkisini incelemek için yapılan analizler sonucunda anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Araştırmada genel anlamda iş tatmini ile yaşam kalitesi arasında pozitif yönde zayıf ancak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Yenihan vd., 2016; Bağcı ve Kolbaşı, 2019). Yaşam kalitesi ile tükenmişlik arasında negatif yönde zayıf ancak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Kavlu ve Pınar, 2009; Çelik ve Kılıç, 2019; Hablemitoğlu ve Özmete, 2012; Yıldırım ve Hacıhasanoğlu, 2011; Çelik, 2016; Güner vd., 2014). Yapılan analizler sonucunda iş tatmin düzeyi yüksek olan çalışanların yaşam kalitesi düzeylerinin de yüksek olduğu görülürken; yaşam kalitesi düzeyi düşük olan çalışanların ise tükenmişlik düzeylerinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. İş tatmini ile tükenmişlik arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Sebebi ise günümüzün büyük çoğunluğunu geçirdiğimiz iş yerleri, yapılan iş ve ortamda yaşananlar sosyal yaşantımıza da sirayet etmektedir. Hem fiziksel hem de zihinsel olarak rahat olduğumuz ve severek yaptığımız işimiz kendimizi daha iyi hissetmemizi sağlamakta ve bu iyi halimiz de iş dışındaki hayatımıza da yansımaktadır. Aksi takdirde çalışma ortamında mutsuz olmak, işimizi severek ve isteyerek yapamamak bizleri psikolojik olarak olumsuz şekilde etkilemekte ve durum her geçen gün ilerleyerek ruhsal sağlığımızı bozabilecek seviyeye gelmektedir.

Alışveriş merkezi zincir mağazalarda çalışan personeller üzerinde yapılan anket sonucu genel olarak yaptığı işten tatmin duyan bireylerin bu durumlarının yaşamlarına yansıdığı ve yaşamlarında da olumlu etkilere sebep olduğu ancak tükenmişlik düzeyleri yüksek olan kişilerin bu olumsuz süreçlerinin sosyal yaşantılarına da olumsuz şekilde sirayet ettiği ve refah düzeylerinin ve yaşam kalitelerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bireylerin ve Örgütlerin bu tür sorunlarla karşılaşmaması için şu önerilerde bulunabilir:

Yalnızca alışveriş merkezi çalışanları değil artık hemen hemen bütün sektörlerde yer alan çalışanlar bu tip sorunlarla mücadele halindedir. Bu sorunlar işgörenler için ciddi olduğu kadar işverenler için de ciddi sorunlardır. Günümüzde sıkça yaşanan bu sorunlar göz ardı edilmemeli işveren ve işgörenler orta yolu bulmalıdırlar. Özel sektördeki işverenlerin insanı makine gibi görme düşüncesi bu tip sorunların artmasına sebep olmaktadır (Akpınar vd., 2018; Eğinli, 2009; Göncü, 2005). Öncelikle işini severek yapan, tatmin olan bireyler zaten buldukları kuruma başarıyı getirecektir. İşverenler, amaçlara ulaşma uğruna çalışanlarını makine gibi görmeyi bırakıp onların sosyal varlık olduklarını, beşerî yönlerinin olduğunu unutmadan olması gereken koşullarda çalıştırmalıdır (Hoş ve Oksay, 2015; Terekli, 2010; Urhan, 2014). Çalışma koşulları iyileştirilmeli gerek maddi gerekse de manevi anlamda çalışanlar doyurulmalıdır. Sektör içinde uzun yıllar çalışmış, tecrübe sahibi personeller iş tatmini konusunda istenilen düzeye getirilmediği takdirde yeni iş fırsatlarını tereddüt etmeden değerlendirmek isteyebileceklerdir. Bu yüzden kariyer planlaması konusunda işverenler yavaş hareket etmemeli, hak edilen personele hak ettiği değeri vermelidirler. İşinde her anlamda tatmin olan, mutlu olan çalışanlar daha sonra da işlerindeki bu olumlu durumları sosyal yaşantılarına da yansıtacaklar ve kendi yaşam kalitesi düzeylerini de yükselteceklerdir.

Bununla beraber tükenmişliğin, işverenler ve bireyler için sıkıntılı bir durum olduğu bu araştırmada da ve yapılan bazı araştırmalar tarafından da göz önüne serilmiştir (Özutku, 2019; Arı ve Bal, 2008; Sıvıkcı, 2019). Öncelikle tükenmişlik kavramı ile ilgili bütünsel bir bilgiye sahip olmak hem çalışanlar hem de işverenler açısından tükenmişliğin etkilerini ortadan kaldırmada önemli bir basamaktır. Tükenmişlik hemen ortaya çıkan ve hemen geçecek olan bir durum olmamakla beraber uzun ve yıpratıcı bir süreçtir. Burada önemli olan işverenlerin bu sürecin sinyallerini önceden alabilmesi ve zamanında doğru hamleler yapabilmesidir. Örgütler öncelikle bireylere yaptıkları iş ile ilgili bir serbestlik alanı bırakmalı, işin alanına göre yetkilendirme yapmalı, pozitif geri bildirimlerde bulunmalı, amaçlara göre yönetim ilkesini benimseyerek personelinin kararlara katılmasını sağlayıp daha çok motive etmeli, işgörenlerin rol belirsizliği/ rol çatışması yaşama durumlarına karşı görev ve sorumluluklarını açıkça belirterek olası karışıklıkları önlemelidir. Hem ödül hem de terfilerde adaletli davranmalı, uzun çalışma saatlerini kısaltmalı, tatil ve sosyal etkinliklerini artıracak fırsatlar sunulmalıdır. Bütün bu hamleler işverenler tarafından yapıldığı takdirde mutsuz, tatminsiz, yaşamdan zevk almayan, kendilerini her ortamdan soyutlayan işgörenler azalacak bununla beraber de kurumlara da başarı gelecektir.

Bütün araştırmalarda olduğu gibi bu çalışma da bazı kısıtlara sahiptir. Alan araştırması maliyet ve zaman gerektirdiğinden bir büyükşehirdeki alışveriş ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle bundan sonraki çalışmalar farklı hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren farklı kurum veya kuruluşlarda yapılabilir. Bunlarla birlikte; çalışanların iş streslerinin, psikolojik rahatlığın, sosyal desteğin iş tatmini, tükenmişlik ve yaşam kalitesi kavramları üzerine etkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, T., Çakmakkaya, B. T. & Batur, N. (2018). Ofis Çalışanlarının Sağlığının Korunmasında Çözüm Önerisi Olarak Ergonomi Bilimi, *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 4(2), 76-98.
- Aktan, C. C. (2012). Organizasyonlarda Toplam Kalite Yönetimi, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 249-256.
- Algül, R. (2014). *Bugün İşe Gitmesem: İş yaşamında Tükenmişlik Sendromu*. İstanbul: Mitra Yayınları.
- Ardıç, K., & Polatçı, S. (2008). Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerinden Bir Uygulama (Göü Örneği), *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 69-96.
- Arı, G. S. & Bal, E. Ç. (2008). Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi, *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 131-148.
- Ateş, H., Yıldız, B., & Yıldız, H. (2012). Herzberg'in Çift Faktör Kuramı Kamu Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Motivasyon Algılarını Açıklayabilir Mi? Ampirik Bir Araştırma, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(2), 147-162.
- Babaoğlu, E. (2014). Tükenmişlik Olgusu: Nedenleri, Kişisel ve Örgütsel Sonuçları, *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 10-26.
- Bağcı, Z., & Kolbaşı, E. (2019). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Bir Kamu Kurumu Üzerinde Analitik Bir Araştırma, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 119-123.
- Battal, F. (2020). İş Yerindeki Narsisizm ve İş Tatmini Arasındaki İlişkide Örgütsel Özdeşleşmenin Rolü, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (6), 565-592.
- Baycan, Aslı (1985). "An Analysis of The Several Aspects of Job Satisfaction Between Different Occupational Groups", Boğaziçi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul.
- Boylu, A., A. (2007). *Ailelerin yaşam kalitelerini etkileyen bazı objektif ve subjektif göstergelerin incelenmesi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Çelik, M. (2016). Tükenmişlik Yaşam Doyumu ve İş Yükü İlişkisi: Denizli'de Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1139-1152.

- Çelik, Y., & Kiliç, İ. (2019). Hemşirelerde İş Doyumu, Mesleki Tükenmişlik ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkiler, *Kocatepe Tıp Dergisi*, 20(4), 230-238.
- Çevik, N., & Korkmaz, O. (2014). Türkiye’de Yaşam Doyumu ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İki Değişkenli Sıralı Probit Model Analizi, *Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 126-145.
- Diken, Ö. F., & Bedük, A. (2021). Mobbing Davranışlarının Çalışanların Tükenmişliği ile İlişkisi: Üniversite Hastanesinde Bir Araştırma, *MAKU SOBED*, (33), 61-81.
- Eğnli, A., T. (2010). Çalışanlarda İş Doyumu: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarının İş Doyumuna Yönelik Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 35-52.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması, *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları El Kitabı*, 143-154
- Erogluer, K. (2011). Örgütsel İletişim ile İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Kuramsal Bir İnceleme, *Ege Akademik Bakış*, 11(1), 121-136.
- Esen, Ü., B. (2020). The Role of Perceived Organizational Justice and Job Stress on The Relationship Between Job Satisfaction and Organizational Commitment, *Third Sector Social Economic Review*, 55(1), 282-299.
- Eser E, Fidaner H, Fidaner C ve ark. (1999). WHOQOL-100 ve WHOQOL-BREF’in Psikometrik Özellikleri, *3P Dergisi*, (Ek7) 23-41.
- Froese, F., J., & Xiao, S. (2012). Work Values, Job Satisfaction and Organizational Commitment in China, *The International Journal of Human Resource Management*, 23(10), 2144-2162.
- Göncü, G. (2005). *Örgütsel adaletin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: özel sektör çalışanlarına yönelik bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Greenberg, J. (1987). Taxonomy of Organizational Justice Theories, *The Academy of Management Review*, 12(1), 9-22.
- Güler, A., & Bircan, H. (2020). İdari Personelin İş Tatminine ve Örgüte Bağlılığına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 10-33.
- Güner, F., Çiçek, H., & Can, A. (2016). Banka Çalışanlarının Mesleki Stres ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Düzeyleri İle İlişkisi, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 59- 76.
- Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2012). Sosyal Çalışmacıların İş Yaşamı Kalitesi: Şefkat Yorgunluğu, Tükenmişlik, Stres Kaynakları, İş Tatmini ve Kariyer Olanakları, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 171-213.
- Hackman, J., R., & Oldham, G., R. (1974). The Job Diagnostic Sulvey: An Instrument for The Diagnosis of Jobs and the Evaluation of Job Re-Design Projects, Technical Report, Department of Administrative Sciences, Yale University, 1-87.
- Hoş, C., & Oksay, A. (2015). Hemşirelerde Örgütsel Bağlılık ile İş Tatmini İlişkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 1-24.
- Ishfaq A., & Usman, A., & Rana, S., L. (2011). Jobs Satisfaction Mediates Relationship Between Facets of Job and Citizenship Behavior: A Study of Female Employees of Banking Sector of Pakistan, *Information Management And Business Review*, 3(4), 228-234.
- Kavlu, İ., & Pinar, R. (2009). Acil Servislerde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik ve İş Doyumlarının Yaşam Kalitesine Etkisi, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 29(6), 1543-1555.
- Kaya, K. (2021). Banka Çalışanlarında İşe Yabancılaşma, İş doyumunu ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki, *OPUS—Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4510-4534.
- Korkmazer, F. (2018). *İş yükü fazlalığı algısının yaşam kalitesi üzerindeki etkisi: iş- aile çatışmasının aracı rolü*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Larson, M., & Luthans, F. (2006). Potantial Added Value of Psychological Capital in Predicting Work Attitudes, *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 13(1), 45-62.
- Mammadova, L. & Çakmak, A. F. (2023). Evaluation of Job Satisfaction and Life Satisfaction in Terms of Demographic Characteristics: A Research on the Employees of Shopping Malls in Azerbaijan, *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, (50), 41-56.
- Maslach, C., & Jackson, S., E., & Leiter, M., P. (1996). *Maslach Burnout Inventory*, (3rd ed), Palo Alto, CA; Consulting Psychologists Pres.
- Maslach, C., & Jackson, S., E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout, *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113.
- Maslach, C. (1982). *Burnout: The Cast of Caring*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, NJ. http://malorbooks.com/pdf/Burnout_preview.pdf.
- Mavi, Y., & Yeşil, S. (2021). Covid-19 Korkusu’nun Duygusal Emek, Çalışan Performansı, İş Tatmini, Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(63), 1078-1104.
- Mergen, A., E. (1993). Toplam Kalite Yönetimi, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2), 25-33.

- Müezzinoğlu, T. (2005). *Yaşam Kalitesi Üroonkoloji Derneği 2004 Güz Dönemi Konuşması*, Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi, Üroloji Anabilim Dalı, 1, 25-29, Manisa.
- Onur, M. (2020). *Hizmet sektöründe tükenmişlik düzeyinin iş doyumuna etkisi; Avm çalışanları üzerine bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Balıkesir.
- Örücü, E., & Hasırcı, I. (2020). Duygusal Emek Algısının Tükenmişlik Seviyesine Etkisi: Bandırma Belediyesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 245-276.
- Özdemir, T., Y., & Orhan, M., & Demir, Y. (2020). Ergenlerde Akademik Öz-Yeterlik ve Lise Yaşam Kalitesi Algıları Arasındaki İlişki, *Tarih Okulu Dergisi*, 45, 1228-1244.
- Özkan, U., D., & Ertuğral, S., M., & Tekeli, H., N., & Akova, A. (2019). Otel İşletmelerinde Çalışanların İş Tatmini Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerinde Etkisi, *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries Dergisi*, 3(4), 146-164.
- Özpehlivan, M. (2018). İş Tatmini: Kavramsal Gelişimi, Bireysel ve Örgütsel Etkileri, Yararları ve Sonuçları, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2602-4314.
- Öztürk, E., B., & Eysel, C., Ş. (2021). Esnek Çalışmanın İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Telekomünikasyon Sektöründe Çalışanlar Üzerinde Bir Araştırma, *International Journal Of Management And Administration*, 5(9), 17-32.
- Özutku, H. (2019). Tükenmişliğin İş Yaşam Dengesi ve Çalışan Sağlığı Üzerindeki Etkisi: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 165-182.
- Özyer, K., & Irk, E., & Anaç, S. (2015). İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisinde İş Arkadaşlığının Aracılık Rolü, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16 (1), 261-278.
- Perim, A. (2007). *Trakya Üniversitesi Eğitim Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerin Kaliteli Yaşam Algısının Belirlenmesi*, Trakya Üniversitesi, Edirne. (Yayınlanmamış YL Tezi).
- Sıvackı, S. (2019). *Tükenmişlik sendromunun ve iş doyumunun yaşam doyumuna ile ilişkisi: özel sektör çalışanları üzerinde bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Singh, J., K., & Jain, M. (2013). A Study of Employees' Job Saticfaction and Its Impact on Their Perfomance, *Journal of Indian Research*, 1 (4), 105- 111.
- Sökmen, A. (2020). Etik Liderliğin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Aracı Rolü: Kamu Sektöründe Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (4), 3467-3481.
- Sökmen, A., & Benk, O. (2020). Dönüşümsel Liderlik, Kişi-Örgüt Uyumu ve İş Tatmini İlişkisi: Kamu Çalışanlarına Yönelik Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 1347-1357.
- Sürgevil, O. (2006). *Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şimşek, M., Ş., Çelik, A., & Akgemci, T. (2015). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Şimşir, İ., & Seyran, F. (2020). İş Tatmininin Önemi ve Etkileri, *Meyad Akademi*, 1(1), 25-42.
- Terekli, G. (2010). *Örgütsel güven boyutları ve iş tatmini ilişkisi: tekstil işletmesinde bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Tutar, H. (2016). *Örgütsel Davranış (Örgüt Teorileri ve Çağdaş Yaklaşımlar Açısından)*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Urhan, S. (2014). *İş tatmini ve örgütsel bağlılık ilişkisi bir alan araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Yenihan, Bora vd. (2016). İş Doyumu ve Yaşam Doyumunun Demografik Özelliklerle İlişkisi: Sakarya'daki AVM'lerin Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 33-49.
- Yıldırım, A., & Hacıhasanoğlu, R. (2011). Sağlık Çalışanlarında Yaşam Kalitesi ve Etkileyen Değişkenler, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1;2(2):61-68.
- Yücekaya, P., & Polat, D., D. (2020). Örgüt Kültürü, Örgütsel Adalet ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 1267-1284.
- Wikipedia, (2022). *Kalite*. [Erişim: 13.06.2022, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kalite/>]

Araştırma Makalesi- Research Article

Yeşil Ekonomi Politikalarının Türkiye'nin Kalkınma Planlarındaki Yeri

The Place of Green Economy Policies in Türkiye's Development Plans

Çiğdem Çadircı^{1*}, Hatice Aztimur²

Geliş / Received: 19/03/2024

Revize / Revised: 16/04/2024

Kabul / Accepted: 20/04/2024

ÖZ

Ekonomik gelişme özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için temel hedeflerden birisidir. Ekonominin gelişmesi, ülkelerin sahip olduğu kaynaklar ve onları kullanma konusunda ortaya koyacağı tercihlerle doğrudan ilişkilidir. Ülkelerin üretim ve yatırım kararları, üretim faktörlerinin ne ölçüde kullanılacağı ve üretimin hangi yöntemle gerçekleştirileceği bir tercihler bütününe ortaya koyarken gelişme sürecinin sonuçlarını da belirler. Üretimin artırılması ekonomik gelişmeyi olumlu etkilerken üretimden kaynaklanan negatif dışsallık çevre ve doğal kaynaklar üzerinde olumsuz etki yaratır. Üretimdeki hızlı artış ve uluslararası rekabetteki gelişme ile çevre tahribatı derinleşmiş ve iklim değişikliğinden kaynaklanan kriz bütün ülkelerin öncelik verdiği bir sorun haline gelmiştir. Üretim süreçlerinde ortaya konulan tercihlerin çevre üzerinde yarattığı tahribatın azaltılması ülkelerin gelişme politikalarını gözden geçirmelerine ve ortak politikalar belirlemelerine neden olmuştur. Bu çerçevede, çevre duyarlılığı yüksek yeşil ekonomi politikaları uluslararası arenada ve ülkelerin kalkınma politikalarında belirleyici bir zemine oturmuştur. Üretim ve tüketim tercihlerinden kaynaklanan dışsallıkların negatif etkilerinin yeşil ekonomi politikaları ile azaltılması hedefi Türkiye'de de önemli gündem başlıklarından birisi olmuştur. Türkiye'de kalkınma süreci; kamu politikaları aracılığı ile kalkınma planları, orta vadeli programlar, mali planlar çerçevesinde belirlenmektedir. Bu nedenle çalışmada, Türkiye'nin kamu politikalarının belirlenmesinde yol haritası niteliği taşıyan kalkınma planları, mali planlar ve orta vadeli programlarda, ekonomik gelişmenin iklim ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla uygulanması öngörülen yeşil ekonomi politikaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler- *Negatif Dışsallık, Kamu Politikaları, Kalkınma Planları, Yeşil Ekonomi Politikaları, Türkiye*

ABSTRACT

Economic development is one of the main goals, especially for underdeveloped and developing countries. The development of the economy is directly related to the resources that countries have and the choices they make about using them. The production and investment decisions of countries, the extent to which production factors

*Bu Çalışma, 2023 yılında "3. International Congress on Contemporary Scientific Research" isimli kongrede sözlü olarak sunulan ve tam metin olarak yayımlanan "Türkiye'de Kamu Politikası Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları ve Uygulanabilirliği" adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

^{1*}Sorumlu yazar iletişim: cigdemcadirci@harran.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-1602-3103>)

Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye

²İletişim: osetian100@yahoo.com (<https://orcid.org/0000-0003-2039-5065>)

Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye

will be used and the method by which production will be carried out reveal a set of preferences and also determine the results of the development process. While increasing production positively affects economic development, the negative externality resulting from production has a negative impact on the environment and natural resources. With the rapid increase in production and the development of international competition, environmental destruction has deepened and the crisis resulting from climate change has become a problem that all countries prioritize. Reducing the damage caused to the environment by the choices made in production processes has caused countries to review their development policies and determine common policies. In this context, green economy policies with high environmental sensitivity have taken a decisive place in the international arena and in the development policies of countries. The aim of reducing the negative effects of externalities arising from production and consumption preferences through green economy policies has become one of the important agenda topics in Türkiye. Development process in Türkiye; It is determined within the framework of development plans, medium-term programs and financial plans through public policies. For this reason, in the study, the green economy policies envisaged to be implemented in order to reduce the negative effects of economic development on the climate and environment in the development plans, financial plans and medium-term programs that serve as a road map in determining Türkiye's public policies were examined.

Keywords- Negative Externality, Public Policy, Development Plans, Green Economy Policies, Türkiye

I.GİRİŞ

Gelişme, insanın doğa ile mücadelesi ve doğa üzerindeki hakimiyetini arttırması ile paralel bir süreci ifade etmektedir. Birikimli bir süreç olan bu mücadele sonucunda ekonomik gelişme ve doğadaki yıkım eş anlı gerçekleşmiştir. Gelişme sürecinde doğayı dönüştürme ve kontrol altına alma çabaları çevresel tahribatı gittikçe daha geri dönülmez bir noktaya taşımış ve bu durum modern dünyanın çözmesi gereken en önemli sorunu haline gelmiştir. Doğadaki yıkım ve çevresel tahribatın ortaya çıkmasında, sistem ve onun işleyişini sağlayan hükümetler, işletmeler ve hane halklarının sorumlulukları vardır. Yaptıkları politik tercihlerle sorunun yaratıcı aktörlerinden olan hükümetler aynı zamanda çevrenin korunmasını sağlamak için çeşitli enstrümanlar geliştirmişlerdir. Bu enstrümanlar; yasaklar, kotalar, vergilendirme, çevreyle uyumlu teknolojilerin desteklenmesi gibi uygulamaları içermektedir. Ekonomik gelişmenin çevre üzerindeki verimlilik etkisi tercih edilen uygulamaya göre değişebilir. Çevresel harcamalar, çevre vergileri, yasaklar ve kota koyma gibi uygulamalar bu kapsamda sayılabilir (Newell ve Green, 1997).

Dünyada özellikle 1960'lı yıllarda çevre bilinci artmaya başlamış ve 1970'li yıllarda bölgesel ve küresel düzeyde uluslararası çevre kuralları oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte uluslararası çevre sorunlarını değerlendiren uluslararası kurum ve kuruluşlar kurulmuştur. Bu kurum ve kuruluşlar devletlerin doğal kaynaklarını diledikleri gibi kullanma hakkına sınırlamalar getirerek çevre odaklı stratejiler oluşturmuşlardır (Sands, 2003: 35). 1980'li yıllara gelindiğinde sürdürülebilir büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olması için çevreye duyarlı politika uygulamaları daha da hız kazanmıştır. Gelecek kuşakların kaynaklarının korunması amacı, bu politikaların temel motivasyonu olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde çevre hassasiyeti yeni bir boyut kazanarak yeşil kalkınma, yeşil büyüme veya yeşil ekonomi gibi kavramlarla ifade edilmeye başlanmıştır (Yıldız, 2021: 1). Bu aşamada sürdürülebilir kalkınma daha bütünlüklü bir çerçevede ele alınmaya başlamış ancak çevre sorunları aşılamadığı gibi gezegenin geleceğine dair endişeler de devam etmektedir. Buna rağmen çevre dostu teknolojilerin sürece eklenmesi ile önemli bir mesafe kaydedileceği görüşü ağırlığını korumaktadır. Bu süreçte çevre bir sektör özelliği kazanarak, ticaret, üretim ve istihdam alanlarında önemini gün geçtikçe arttırmaya devam etmektedir (DPT, 1996: 3).

Çevrenin sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla ülkelerde çevre odaklı ekonomik ve mali araçlar aktif olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu stratejilerin özünü ise yeşil sürdürülebilirliğin sağlanması oluşturmuştur. Bu nedenle yeşil sürdürülebilirliği mümkün kılan yeşil ekonomi kavramı literatürde araştırmaların önemli bir konusu haline gelmiştir. Bu nedenlere dayanarak çalışmada sürdürülebilirlik bağlamında önemli bir aşamayı oluşturan yeşil ekonomi politikalarının Türkiye'nin kamu politikalarında nasıl bir karşılık bulduğu ele alınmıştır. Bu çerçevede kamu politikalarının görünür hale geldiği plan ve programlarda öngörülen yeşil ekonomi politikalarına odaklanılmıştır.

II.KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE YEŞİL EKONOMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Ekonomi, temelinde kıt olan kaynakların en etkin ve en verimli bir biçimde kullanımını ifade etmektedir. Yeşil ekonomide ise mevcut olan tüm kaynakların verimli ve etkin bir biçimde kullanılmasının yanı sıra süreç sonunda ortaya çıkan negatif çıktıların da etkin bir şekilde bertaraf edilmesi ifade edilmek istenmektedir. Bu kavramın özü, üretim süreci sonrası pozitif dışsallıkların ortaya çıkarılması ile negatif dışsallıkların telafi edilmesine dayanmaktadır (Kuşat, 2013: 4897). Bir başka ifade ile yeşil ekonomi, üretimin sürdürülebilirliğinin

sağlandığı, yatırımların çevre dostu teknolojilere yönlendirildiği ve sosyal adaletin önemsendiği ekonomi olarak tanımlanmaktadır (ITUC, 2012: 4). Bu tanımlardan da yeşil sürdürülebilirliğin sağlanmasının ülke ekonomilerinin tüm alanlarının “yeşil ekonomi” çerçevesinde tasarlanmasının ve yönetiminin gerekliliğine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

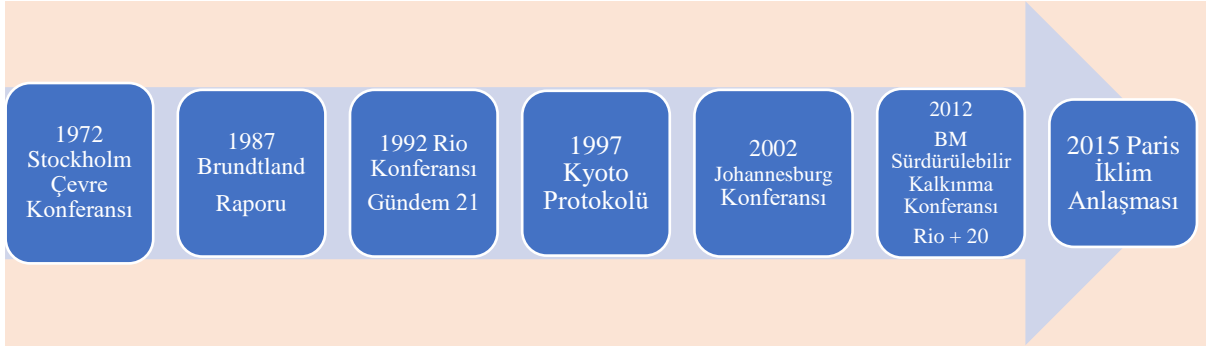
Yeşil ekonomi sürecine geçiş aşamasında ülkeler ve tüm üretim sürecine dahil olan alanlar birtakım avantajlar sağlamaktadır. Ancak bu geçiş süreci önemli avantajların yanı sıra önemli dezavantajları da ortaya çıkarmaktadır. Tablo 1’de bu sürecin ülkeler, bireyler ve firmalar üzerinde meydana getirebileceği avantajları ve dezavantajları sunulmaktadır.

Tablo 1. Yeşil Ekonomilere Geçişin Sağladığı Avantajlar ve Dezavantajlar

Avantajlar
Çevreye uyum sağlayan ekonomik mallar oluşur.
Tüm alanlarda yeni teknolojiler geliştirilir. Bu gelişim sonucunda küresel ve yerel ihtiyaçlar daha düşük maliyetle karşılanabilir.
Yeni ürünler farklı birçok yeni işleve sahip olur. Malların kullanma düzeyi maksimuma çıkar.
Sürdürülebilir yönetime uyum sağlanır. Bu nedenle işletmelerin rekabet gücü artar.
Küçük ve orta ölçekli hizmet ve teknik yardım firmaları kurulur. Kurulan bu firmalar yeni iş olanakları sağlar.
Çevresel dengelerin restorasyonu sağlanır.
Genel olarak kaynakların verimlilik seviyesi artar. Enerjiye ve diğer doğal kaynaklara olan talep ise azalır.
Sürdürülebilir şehirlerde yaşam kalitesi yükselir.
Sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkelerde gelişme doğru bir biçimde başlamış ise gelirin yeniden dağıtımına neden olur.
Kişisel ihtiyaçların ve çalışma zamanındaki hareketliliğin azalmasına neden olur. Kaynakların verimliliği yükselir, kirlilik ve enerji yoğunluğu ise azalır.
Dezavantajlar
Maden ve enerji kaynaklarının fiyatları arttırılır.
Tarımsal gıda ve tarımsal endüstride fiyatlar yükselir.
Yeni teknolojilerin üretilmesi amacıyla yeni yatırımların yapılması gerekir.
Dayanıklı ürünlerin maliyetleri artar ve pazar fiyatları yükselir
Şirketlerin ilişkileri, ölçüleri ve ürettikleri ürünlerin değeri azalır.
Özellikle büyük ölçekli işletmelerde işsizlik yükselir.
Küresel olarak kişi başına düşen gelirlerde düşüşler yaşanabilir.
Ailelerin ve bireylerin satın alma güçleri azalır.
Şehirlerin ve metropollerin iş ve yaşam alanlarının daha sürdürülebilir hale dönüştürülmesi amacıyla çok büyük maliyetlerin üstlenilmesi gerekir.
Yeni taşıma ve ulaşım sistemlerinin üretiminin sağlanmasında karşılanması gereken yatırımların maliyetleri çok yüksektir.

Kaynak: (Barbiroli, 2011: 24).

Tablo 1’de bir ülkede yeşil ekonomiye geçişinin sağlayabileceği avantajlar arasında çevre dostu ekonomik malların oluşması, enerji ve diğer kaynaklara yönelen talebin azalması, şehirlerde yaşam standartlarının yükselmesi dikkat çekmektedir (Okumuş, 2013: 23). Ancak bu önemli avantajların sağlanması için ülkelerin yüksek oranda maliyete katlanması gerekmektedir. Maliyet artışları genellikle ürün ve hizmetlerin fiyatlarının artması ve pazar fiyatlarının yükselmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu durum gelirin yeniden dağıtımını sağlamakta, bireylerin satın alma gücünü düşürmekte ve kişi başına gelirlerinin düşmesine neden olmaktadır. Bu yönleriyle bir ülkenin yeşil ekonomiye geçiş süreci özellikle gelişmekte ve az gelişmiş olan ülkeler için maliyetlerin yükselmesi ve yatırım kaynaklarının yetersizliği gibi sorunların üstesinden gelmesini gerektiren uzun ve zorlu bir süreç haline dönüşmektedir. Bu olumsuzluklara rağmen yeşil ekonomi sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir unsurdur. Sürdürülebilir kalkınma anlayışının tarihsel olarak hangi gelişmelerin sonucu olduğu Şekil 1’de verilmektedir.

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihi Süreci

Kaynak: (Mızık ve Avdan 2020: 454).

*Şekil 'de önem derecesi yüksek olan gelişmeler verilmiştir.

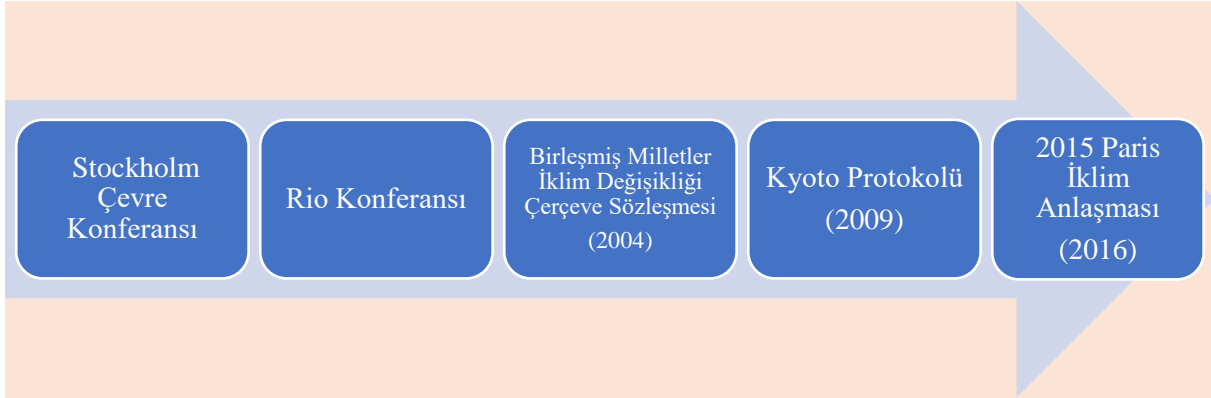
Çevre sorunlarının çözümüne yönelik küresel olarak atılan öncü adımlardan biri; Birleşmiş Milletler tarafından 1972 yılında İnsan Çevre Konferansı'nın (UNCHE) düzenlenmesidir. Bu konferansın akabinde "Stockholm Bildirgesi" yayımlanmıştır. Bu konferans öncesi döneme kadar çevrenin korunması amacıyla ilk uygulamalar sadece doğal hayatın ve nehirlerin korunması üzerinedir. Ancak bu konferans ile farklı çevre sorunlarına önlem almak için bölgesel ve evrensel anlaşmalar çerçevesinde Birleşmiş Milletler bünyesinde bir yapının temelleri atılmıştır (Sands, 2003: 26-35). Stockholm Bildirgesi'ni çevre konusundaki diğer gelişmeler takip etmiştir. Bu gelişmelerden bir diğeri yeşil ekonominin anayasası niteliği taşıyan Brundtland Raporu'dur. Bu rapor 1987 yılında yayımlanmış olup "Sürdürülebilir Kalkınma" terimi, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyon'u için oluşturulan "Ortak Geleceğimiz" isimli raporda resmi olarak Gro Harlem Brundtland tarafından tanımlanmıştır. Bu raporda "insanlık, gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçlarını temin ederek ve kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir" ifadeleri yer almaktadır (Bourdeau, 1999).

Çevre sorunlarına yönelik önemli bir diğer gelişme ise; Rio Konferansı ve bu konferans ile "Gündem 21" eylem planı kararlaştırılmasıdır. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler tarafından BM Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Gündem 21 Eylem Planı küresel düzeydeki çevre konuları ve kalkınmanın sağlanması amacıyla gerekli olan eylemleri kararlaştıran uluslararası seviyede en önemli ve etkili girişimdir. Johannesburg Zirvesi 2002 yılında düzenlenmiştir. Bu zirvede Gündem 21'in etkin olarak gerçekleşmesi için esas ve usuller belirlenmiştir (Öztunç, 2006: 29-30). Bu zirvede nüfusun sürekli olarak artması karşısında doğal kaynakları korumanın ve yaşam koşullarını iyileştirmenin zorlaştığı vurgulanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yoksulluğun azaltılması, çevrenin korunması, suya erişimin sağlanması, sağlık, eğitim, tarım gibi hususlar öncelikli konular arasında belirlenmiştir (Ergün ve Çobanoğlu, 2012: 105-106). Bu gelişmeleri Çevre ve Kalkınma Bakanlar Konferansı takip etmiştir. Konferans Seul'da 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu konferans aslında yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramlarının asıl temellerinin atılması nedeniyle önemlidir. Aynı zamanda bu konferansta, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması hedefine ek olarak yeşil büyüme hedeflerinin de izlenmesi gerektiği kabul edilmiştir (Kararach vd, 2018: 440). Çevreyle ilgili uluslararası bir diğer gelişme de BM Sürdürülebilir Kalkınma (Rio+20) Konferansıdır. Bu konferansta kalkınma için yol haritası niteliği taşıyan "İstedığımız Gelecek" adlı sonuç belgesi kabul edilmiştir.

Kyoto Protokolünün 2020 yılında sona ermesi nedeniyle sonraki dönem için yeni bir anlaşma yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. 2015 Yılında Paris İklim Anlaşması gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşma ile iklim değişikliğinin önlenmesi amaçlanmış ve bu amaca yönelik atmosfer ısısının 2 derece ile sınırlandırılması hedeflenmiştir. Anlaşmada taraf olan tüm devletler iklim değişikliğinin nedeninin insan davranışlarından kaynaklandığı konusunda fikir birliği sağlamışlardır. Bu yönüyle de diğer anlaşmalardan farklılık kazanmıştır. Bu protokolda tüm ülkeler emisyon azaltma taahhütleri vermiş ve bu taahhütleri gerçekleştirmek için bir çerçeve oluşturmuştur (Kaya, 2020: 182-184).

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de de yeşil ekonomi politikaları kamu politikaları içerisinde yer edinmiş ve önemi artmaya başlamıştır. Türkiye'de çevre ile ilgili Anayasa'nın yanı sıra yürürlükte olan çok sayıda yasa, tüzük ve yönetmelik hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" ibaresi ile vatandaşların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olduğu ve akabinde çevre sorunlarının önlenmesinin vatandaş ve devletin ödevleri arasında olduğu hususu üzerine durulmuştur. Anayasa madde 56'da yer alan ibareler çevre bilincinin varlığını ispatlamaktadır. Türkiye'de çevre kuralları sadece Anayasa çerçevesinde belirtilmemiştir. Çevre düzeninin ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla 09.08.1983 tarihinde uygulamaya konulan 2872 sayılı Çevre Kanunu

önemli bir kanundur. Bu Kanun'un amacı "bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak" olarak belirtilmiştir (2872 sayılı Çevre Kanunu, m.1). Yasalardaki düzenlemelerin yanında Türkiye önemli uluslararası sözleşmelere de taraf olmuştur. Şekil 2'de Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası çevre sözleşmeleri sunulmaktadır.

Şekil 2. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Çevre Sözleşmeleri

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

*Şekilde belirtilen yıllar konferans ve anlaşmaları Türkiye'nin taraf olarak imzaladığı tarihtir.

Bu sözleşmeler Türkiye'nin çevreyle ilgili stratejilerini belirlemesine rehberlik etmiştir. Rio Bildirgesi ve Gündem 21 Eylem Planı'na dayandırılarak Türkiye'nin Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı oluşturulmuştur. Bu Plan çevre politikalarına kapsamlı bir temel oluşturan önemli bir belgedir. Plan'da Türkiye'nin ulusal düzeyde gerçekleştirmesi planlanmış politikalar yer almaktadır. Rio Konferansı ile kararlaştırılan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin en önemli özelliklerinden birisi Kyoto Protokolü'ne önemli bir kaynak oluşturmasıdır. Atmosferde sera gazı birikimlerinin azaltılması amaçlanan bu sözleşme de taraf olan devletler gruplarına ayrılmış ve finansman olarak yardım mekanizması kurulmuştur. Türkiye bu sözleşmede EK-II ülkeler arasında sınıflandırılmıştır. Sözleşme şartlarında EK-II grubunda bulunan ülkeler EK-I grubunda yer alan ülkelere, iklim değişikliğinin önlenmesi için finansal ve teknolojik olarak destek vermekle görevlendirilmiştir. Kyoto Protokolü (1997) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin uygulama koşullarını belirleyen bir belge niteliği taşımaktadır. Türkiye 2003 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesini, 2009 yılında Kyoto protokolünü imzalayarak taraf olmuştur. Türkiye hem gelişmekte olan ülkeler arasında yer alması hem de OECD üyesi olması sebebiyle protokolda Ek-1 ve Ek-2 ülkeler arasında yer almaktadır (TUIC Akademi, 2021).

Türkiye, New York'ta Paris Anlaşması'na 22 Nisan 2016 tarihinde taraf olmuştur. Bu Anlaşmayı 175 ülkeden katılan temsilciyle beraber Yüksek Düzeyli İmza Töreni'nde imzalamıştır. Türkiye Anlaşmaya gelişmekte olan bir ülke kategorisinde yer alarak taraf olmuştur (T.C. Dış İşleri Bakanlığı).

Türkiye'nin yeşil kalkınma politikalarını uluslararası anlaşmalara taraf olarak sürdürmek niyetinde olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Avrupa Birliği Müktesebatına uyum sağlanması amacıyla ortaya konulan çalışmalar sürecin hızlanmasına katkı sağlamıştır. 2004 yılı sonrasında Avrupa Birliği'ne uyumun hızlandırılması amacıyla Birliğin enerji politikaları içinde yer alan, arz güvenliği, enerji piyasalarında serbestleşme ve çevrenin korunması konularında önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda en belirgin düzenlemeler ise yenilenebilir enerji konusundaki yasal düzenlemeler ve yatırımlardır (Yıldız, 2021: 1). Aslında Türkiye çevre sorunlarına ilişkin önemli anlaşmalara taraf olmuş ve çevreye duyarlı politikalar geliştirmeye odaklanmıştır (Turan ve Güler, 2013: 958).

III. TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Kurtuluş savaşı sonrasında nispeten liberal bir ekonomik politika uygulamak zorunda olan Türkiye 1929 büyük buhranı sonrasında konjonktürün değişmesine bağlı olarak devletçi politika uygulamasına geçmiş ve bu dönemde 1. Beş Yıllık Sanayi Planı ile kalkınma hamlelerini başlatmıştır. 1939-1945 yılları arasında savaş ekonomisi uygulanması kalkınma sürecinin akamete uğramasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki gelişmeler ekonomik kalkınma konusunda Türkiye'nin tercihlerini değiştirmesiyle sonuçlanmıştır. 1946 yılında hazırlanan İvedil Sanayi Planı uygulanmamış 1947 yılında daha liberal bir içeriğe sahip olan Vaner Planı (Türkiye İktisadi Kalkınma Planı) ile yola devam edilmiştir. 1960'lı yıllarda yeniden kalkınmanın planlar aracılığı ile gerçekleştirilmesine odaklanılmıştır. Bu çerçevede 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kurulması Türkiye ekonomisinde iktisadi kararların alınması ve ekonomi politikalarının belirlenmesi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Şenel Uzunkaya, 2020: 15). Türkiye bu tarihten itibaren 5 yıllık dönemler için hazırlanmış kalkınma planları çerçevesinde iktisadi ve mali politikalarını belirlemeye ve hedeflerine

odaklanmaya başlamıştır. 2011 yılında DPT'nin lağvedilerek yerine Kalkınma Bakanlığı'nın kurulması kalkınma anlayışındaki dönüşümü işaret etmesi anlamında önemlidir. Avrupa Birliği'nin bölgesel kalkınma politikasına uyumunun sağlanması çerçevesinde İstatistik Bölge Birim Sınıflandırması (İBBS) uygulamasına geçilmiş ve bölgelerde kalkınmayı planlayacak Kalkınma Ajansları oluşturulmuştur. Ajansların koordinasyonu ise Kalkınma Bakanlığı'na verilmiştir. 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı kaldırılmış planlama konusunda Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı yetkilendirilmiştir. Bölgesel kalkınma konusunda ajansların koordinasyonu da Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nda toplanmıştır.

Kalkınma planları özünde, Türkiye ekonomisinde sanayileşmenin gerçekleştirilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması amacıyla yönelik hedeflerin belirlendiği yol haritası niteliğindedir (Okumuş, 2013: 34). Ülkenin kalkınma stratejisinin belirlenmesinde kalkınma planları ve akabinde hazırlanan yatırım programları ve 2000'li yıllarda sürece eklenen orta vadeli programlar temel unsurları oluşturmuştur.

1963 yılında hazırlanmış olan ilk kalkınma planından bu yana 12 plan hazırlanmış ve uygulanmıştır. Planlarda ortaya konulan hedeflerin bazıları konjonktüre de bağlı olarak gerçekleşirken bazıları hedeflerin gerisinde kalmış ve kalkınma sürecine beklenen katkı sağlanamamıştır. Örneğin; ilk üç plan dönemi dikkate alındığında 1. BYKP'nda ekonomik büyüme hedefinin önemli ölçüde gerçekleştirildiği gözlenirken sonraki iki planda hedeften uzaklaşıldığı görülmektedir. Buna rağmen bütünlüklü bir çerçeve sağlayarak sektörler arası bağlantıların kurulabilmesini olanaklı kıldığı aşikâr olan planlama, kalkınma politikası aşılırken önemli bir politika aracı olmaya devam etmiştir. Tablo 2'de 1963'ten bugüne kadar yapılmış planlara yer verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de Kalkınma Planları

Zaman Dilimi	Plan	Zaman Dilimi	Plan
1963-1967	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1.BYKP	1996-2000	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 7.BYKP
1968-1972	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2.BYKP	2001-2005	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 8. BYKP
1973-1977	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 3.BYKP	2007-2013	Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 9. BYKP
1979-1983	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 4.BYKP	2014-2018	Onuncu Kalkınma Planı 10. BYKP
1985-1989	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 5.BYKP	2019-2023	On Birinci Kalkınma Planı 11. BYKP
1990-1994	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 6.BYKP	2024-2028	On İkinci Kalkınma Planı 12. BYKP

Kalkınma Planlarında Yeşil Ekonomi Stratejileri

1963-1977 yıllarını kapsayan ilk üç plan döneminde çevre konusunda bir hedef konulmadığı görülmektedir. 4. BYKP'nda (1979-1983) ise; "*Bölgesel Yerleşme ve Çevre Sorunları*" başlığının içeriğinde çevre kirliliği ile ilgili hususlara odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Plan'da tüm ülkelerdeki gibi Türkiye'de de çevre kirliliğinin olduğu ve geleneksel kesimde su, çevre ve toprak kirlenmesi, kötü barınma koşulları ile toprak ve orman erozyonu gibi sorunların önemle üzerinde durulmuştur. Doğal kaynakların uzun dönemde verimlilik yönetiminde etkin olamadığı ve toplumun faydasına kullanılamaması ile önemli çevre sorunlarının oluşmasına zemin oluşturduğu belirtilmiştir (DPT, 1979: 83). Planın özünde, tarımda modernleşme, kentleşme sürecinde çevre sorunlarının önceliği ve çevre sorunlarının meydana gelmeden önlenmesi gibi hususlar üzerinde politika hazırlanması olduğu görülmektedir. Aynı zamanda insan sağlığını tehlikeye maruz bırakacak çevresel olaylar için projeler geliştirilmesi, yöresel bazda önlemlerin alınması temel stratejiler arasındadır. Ancak Plan'da politik olarak bu hususlar açısından herhangi bir hedefin belirlenmediği görülmektedir.

5. BYKP'nda (1985-1989) ise; ihracata dayalı kalkınma politikalarını destekleyecek kurumsal ve finansal düzenlemelerin genel çerçeveyi oluşturduğu anlaşılmaktadır (Kuşat, 2013, s. 4900-4901). Planda "*Çevre Sorunları*" başlığında su, hava ve gürültü kirliliğine dikkat çekilirken toprak erozyonu çevre için önemli bir tehdit olarak değerlendirilmiştir (DPT, 1985: 171). 5.BKYP'nda çevresel sürdürülebilirlik hususu ilk defa vurgulanmış ve sürdürülebilirliğin sağlanması için ise kamu kurum ve kuruluşlarının Ar-Ge faaliyetlerine öncelik vermesi gerektiği belirtilmiştir (Özen vd., 2015: 86). Plan bu yönüyle daha önce hazırlanan planlardan farklı olarak çevreyle ilgili konularda saptama yapmanın yanında öneri geliştiren ilk plandır.

6. BYKP'nında (1990-1994) ise; Sektörel Gelişme Hedefleri ve Ormancılık alanı ile ilgili ormanlarda azalma, çoraklaşma, toprak erozyonu ve taşkın gibi doğal olayların arttığı saptamasına yer verilmiştir. Bu çerçevede alınması gereken önlemler; ağaçlandırmanın artması, gençleştirilmenin sağlanması, erozyonların kontrolünün sağlanması ve meraların ıslahının sağlanması olarak sıralanmıştır. Su taşkınını afetlerini önlemek için ise ormancılık faaliyetlerinin önemine ve ormanların korunması çalışmalarına vurgu yapılmıştır (DPT, 1990; Akt, Akay, 2016).

7. BYKP'nın (1996-2000) beşinci bölümünde yer alan “Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi” başlığında Çevre Bakanlığı ve yürürlükteki 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun yetersizliğine işaret edilerek politikaların ihtiyaçlar çerçevesinde belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (Özen vd., 2015: 86). Eksikliklerin sebebi ise Plan'da; Çevre Bakanlığı'nın il örgütlenmelerinde teknik olarak donanım yetersizliği ve işlevsizliği, etkin bir çevre yönetimi için merkezi ve yerel düzeyde yönetim usullerinde eksiklikler olarak sıralanmıştır. Çevre Kanunu ve diğer çevre mevzuatları gereğince; denetimler sonucunda yaptırım uygulamaları, mülki amirlikler ile yerel yönetimlere tahsis edilen yetkilerin bu alanda kullanılması, sorumlulukların gerçekleştirilmesi için de gerekli olan teknik ve altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve donanımlı personel istihdamının sağlanması gibi unsurların gerekli olduğu vurgulanmıştır. Çevre politikaları ile ekonomik ve sosyal politikalar arasında uyum sağlanırken ekonomik araçların kullanılacağı ve çevre yönetiminin emret-yaptır-özendir-oluştur anlayışı ile oluşturulacağı ifade edilmiştir (DPT, 1996: 18). Plan'da bazı kanunlara yeni düzenlemeler ekleneceği ifade edilmiştir. Bu kanunlar aşağıda belirtilmiştir.

- ✓ Çevre Kanunu (2872 sayılı),
- ✓ Orman Kanunu (6831 sayılı),
- ✓ Turizm Teşvik Kanunu (2634 sayılı),
- ✓ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863 sayılı).

Marmara Bölgesi'nde 1999 yılında meydana gelen yıkıcı depremin ardından hazırlanan 8. BYKP imar, şehirleşme ve doğal afet politikalarının detaylarıyla incelendiği plandır. Plan'da afetlerden kaynaklanması muhtemel zararların azaltılması amacıyla, afetlerden önce önleyici ve koruyucu önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir. Plan hazırlanma aşamasında ise; Doğal Afetler Özel İhtisas Komisyonu ve İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu kurulmuştur. Komisyonların yaptığı çalışmalar, planın hazırlanma aşamasında afetler ve iklim değişikliği konularında geliştirilen politikalara kaynak teşkil etmiştir (Akay, 2016). Yine Plan'da çevre konusunda yasal düzenlemelerin yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu düzenlemeler aşağıda belirtilmiştir (DPT, 2001).

- ✓ Bazı kanunlarda düzenlemeler yapılmasıdır. Bu kanunlar; 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 443 sayılı Çevre Bakanlığının Kuruluşu ve Görevleri Hakkında KHK'dır.
- ✓ Biyogüvenlik Yasası oluşturulması, Ulusal Biyogüvenlik Kurulu'nun kurulmasıdır. Bu yasa ve Kurul'un ise amacı doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde tüketilmesinin sağlanması için gerekli olan yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasıdır.
- ✓ Orman Kanun'u (6831 sayılı), İmar Kanun'u (3194 sayılı), Kıyı Kanun'u (3621 sayılı), Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun'u (2863 sayılı), ve Turizmi Teşvik Kanunu'nda (2634 sayılı) kanunlarda bazı düzenlemeler yapılmasıdır.

2007-2013 dönemini kapsayan 9. BYKP Avrupa Birliği uyum süreci ile ilgili olarak yedi yıl için hazırlanmıştır. Plan'da afet politikalarının yeterince değerlendirilmediği görülmektedir (DPT, 2017). 10. BYKP'nda, “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında çevreyle ilgili politikalara geniş bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Planda yeni bir büyüme modeli arayışının yanı sıra yeşil büyümenin de önemi belirtilmektedir. Yeşil büyümeye odaklanmış bir üretim anlayışının sektörel rekabet gücünü arttıracığı ve çevresel tahribatı azaltacağı ifade edilmiştir. Yeni düzenlemelerin yapılması ve yatırımların artırılması ile çevre dostu şehirlerin oluşabileceği ve ekonomik açıdan daha etkin olabileceği üzerine durulmaktadır. Ayrıca Plan'da, özel sektör, yerel yönetimler ve STK'lar arasında bir veri paylaşım sistemini de içerecek şekilde iş birliği ve koordinasyonun sağlanması ile sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olabileceği belirtilmiştir (DPT, 2014: 13).

2019-2023 Yıllarını kapsayan 11. BYKP'nda “Yaşanabilir Şehirler, Sürdürülebilir Çevre” başlığı içeriğinde iklimin ve çevrenin değişikliği ile ilgili konular farklı başlıklarda incelenmiştir. “Küresel Gelişmeler ve Eğilimler” başlığının 2. bölümünde “İklim Değişikliği, Gıda Güvenliği ve Suyun Etkin Kullanımı” adında farklı bir başlıkta ele alınmış ve incelenmiştir. Bu başlıkların içeriğinde küresel düzeyde iklim değişikliğinin sürekli artması ve Paris Anlaşması çerçevesinde ülkelerin küresel çevre hedeflerine ulaşmasında yetersizliği üzerinde durulmuştur. İklim değişikliğinin, şehirleşmenin, toprak kaynaklarının, su kaynaklarının, tarım ürünlerinin ve üreticilerin üzerlerinde oluşan baskılarının asıl sebebinin gıdaya olan talebinin artması olduğu belirtilmiştir. Plan'da iklim değişikliği sonucunda oluşan durumdaki en çok etkilenen ülkelere birinin de Türkiye olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle de Türkiye'de, yağışların ani bir şekilde artabileceği sel ve kuraklık olaylarının yaşanabileceği ifade edilmiştir. İklim değişikliğine uyum çabaları, iklim finansmanı imkanlarının sağlanması, emisyon azaltımında marjinal maliyeti düşük imkanların değerlendirilmesi öne çıkan önlemler arasında yer almıştır. Bu önlemlerin yanı sıra iklim değişikliğinin önüne geçmek amacıyla millet bahçelerinin sayısı ile yeşil alanların miktarlarının artırılması tavsiye edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019; akt. Akay, 2016).

2024-2028 Yıllarını kapsayan 12. BYKP'nda “Yeşil ve Dijital Dönüşümle Rekabetçi Üretim” ve “Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre” başlığının içeriğinde yeşil üretim ve sürdürülebilir çevrenin sağlanmasına yönelik önemli politika ve eylem planları ele alınmıştır. Bu planın temelinde ihracatın ve

teknolojinin yoğun olduğu, yerel kaynakların azami seviyede kullanıldığı, yeşil ve dijital dönüşümü amaçlayan üretim yapısı ile Türkiye'nin en iyi üretim merkezi olması bulunmaktadır (DPT, 2024: 81). Planda imalat sanayisi alanında yeşil üretim ve yeşil dönüşümün sağlanmasına yönelik birçok politika ve tedbir belirlenmiştir. Bunlar;

- ✓ Temiz enerji kullanımının sağlanması,
- ✓ Sanayide yeşil dönüşümün sağlanması için kamu ve özel sektörün kurumsal kapasitesi artırılarak farkındalık yaratılması,
- ✓ Tedarik zincirlerinde karbonsuz ulaşımın sağlanması için danışmanlık desteklerinin sağlanması,
- ✓ Sanayinin faaliyetleri ile meydana gelen atıkların ayrı toplanması,
- ✓ Su ve karbon ayak izi hesaplamaları yapılabilmesi için standart ulusal uygulamalar geliştirilmesi,
- ✓ Yeşil dönüşüm alanı ile ilgili sektörel değerlendirmeler yapılması ve dönüşüm stratejilerinin hayata geçirilmesi,
- ✓ Sanayide yeşil dönüşüm sürecinde gelişmelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi için altyapı oluşturulması
- ✓ Kobilerin yeşil dönüşüme olan farkındalığın artırılması, gibidir.

İmalat sanayisi alanında incelendiğinde XII. Kalkınma Planı'nda birçok politika tedbirlerinin yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Plan'da yeşil dönüşüm ile ilgili öncelikli sektörler belirlenmiş ve bu sektörlere yönelik birçok desteklemenin de belirlendiği görülmektedir. Öncelikli alanlar arasında yer alan kimya endüstrisinde “yeşil ve dijital dönüşüme uyumlu entegre yatırımların yapılması” ifadesi yatırımların yeşil dönüşüme uyumlu şekilde yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Plan'da kimya alanının yanı sıra ilaç ve tıbbi cihaz, elektronik, makine, elektrikli teçhizat, otomotiv, raylı sistem araçları diğer öncelikli alanlar arasındadır.

12. BYKP'nın 3.4. başlığında “Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında afet yönetimi, kentsel dönüşüm, şehirleşme, konut başlıklarında afetlere dayanıklı şehirlerin oluşturulması, konutların yapılması gibi amaçlara ulaşılması için birçok politika ve tedbirin yer aldığı görülmektedir. Bu yönüyle bakıldığında 12. Plan çevresel sorunlara ve bu sorunlara dönük çözüm önerilerine ayrıntılı ve kapsamlı bir yaklaşım geliştirerek yüksek bir farkındalığa ulaşıldığını göstermektedir.

III.TÜRKİYE'DE ORTA VADELİ PROGRAM VE ORTA VADELİ MALİ PLANLARININ TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye'de Orta Vadeli Harcama Sistemi 8. BYKP ile gündeme girmiştir. Bu Plan'da orta vadeli harcama programı çerçevesinde; planların, bütçelerin ve programların arasındaki ilişkinin kurulmasını hedefleyen kamusal karar alma sürecinin oluşması hedef olarak belirlenmiştir (Arslan, 2004, s. 27). Türkiye'de orta vadeli harcama sisteminin en üstten en alta kadar olan bölümü bir Orta Vadeli Program'ın (OVP) oluşturulması ile başlamaktadır.

İlk orta vadeli program 31.05.2005 tarihli Resmî Gazete 'de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince yayımlanmıştır. 5018 Sayılı Kanun çerçevesinde, ikinci OVP 2007-2009 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır (OVP, 2017-2019: 1). Tablo 3'te Türkiye'de hazırlanan orta vadeli programların tarihleri verilmektedir.

Tablo 3. Türkiye'de Orta Vadeli Programlar

Zaman Dilimi	Program	Zaman Dilimi	Program
2006-2008	OVP	2016-2018	OVP
2007-2009	OVP	2017-2019	OVP
2008-2010	OVP	2018-2020	OVP
2009-2011	OVP	2019-2021	OVP
2010-2012	OVP	2020-2022	OVP
2011-2013	OVP	2021-2023	OVP
2012-2014	OVP	2022-2024	OVP
2013-2015	OVP	2023-2025	OVP
2014-2016	OVP		
2015-2017	OVP	2024-2026	OVP

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Orta vadeli mali planlar ise harcama sisteminin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Bu planlar, hükümetin mali politika amaçlarının ve hedeflerinin çok yıllık olarak belirlendiği mali strateji belgeleridir (Eğeli ve Dağ, 2013: 45). Orta Vadeli Mali Planların temel özelliği (OVMP) Orta Vadeli Program ile uyumlu olarak hazırlanmasıdır.

Orta Vadeli Programlarda ve Orta Vadeli Mali Planlarda Yeşil Ekonomi Stratejileri

Türkiye’de 2004 yılı itibariyle AB müktesebatına uyum çerçevesinde çevre ile ilgili stratejiler Orta Vadeli Programlarda yer edinmeye başlamıştır.

Türkiye’de hazırlanan Orta Vadeli Programlarda yeşil kalkınma ve yeşil dönüşüm ile ilgili ifadeler aşağıdaki şekildedir.

- ✓ 2006 yılında hazırlanan Orta Vadeli Program’da Çevre Mevzuatı gereğince “Çevre ve Kentsel Alt Yapı” başlığında gerekli olan alt yapı ve kaynak ihtiyacının tespit edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda uygulamaya ilişkin öncelikler belirlenerek, yönetim ve denetim için gerekli idari kapasite geliştirilmesi hedefler arasında yer almıştır (OVP, 2006: 18).
- ✓ 2015 ve 2017’de hazırlanan Orta Vadeli Programlarda çevre dostu yaklaşımları içerisinde bulunduran iş imkânları ve gelir kaynaklarının oluşturulmasının yanı sıra yeni ürünler ve teknolojiler geliştirilmesi sayesinde oluşabilecek fırsatların değerlendirilerek yeşil büyümenin sağlanabileceği belirtilmiştir (OVP, 2015-2017:12; OVP, 2017-2019: 10). Buna ek olarak 2017 yılında hazırlanan programda geri dönüşüm, toplanan ve ayrılan atıkların çevre, sağlık ve enerji başlıkları ile ilişkilendirilerek geri kazanımı hedeflenmiştir (OVP, 2017-2019: 10).
- ✓ OVP (2022-2024)’da ise Yeşil Mutabakat Eylem Planı’nda yer alan amaç ve eylemlere uygun olarak yeşil kalkınmanın şekillendirilmesi planlanmaktadır (OVP, 2022-2024: 15).
- ✓ OVP (2023-2025)’de, iklim değişikliğinden kaynaklanan çevresel, sosyal ve ekonomik alandaki etkilerin ve kalkınma önceliklerinin dikkate alınması ile ekonominin her alanında ve sektörlerin hepsinde yeşil dönüşümün sağlanması amaçlanmıştır.

Aslında 2004 Yılı sonrasında AB uyum sürecinin hız kazandığı dönemlerde OVP’lerde; yeşil büyüme odaklı politikalara yer verildiği, yeşil büyümenin sağlanması amacının üzerinde önemle durulduğu anlaşılmaktadır. Ancak özellikle son yıllarda hazırlanan OVP’lerde bu hususlar üzerine daha da yoğunlaşıldığı dikkat çekmektedir. Bu planlarda “*Makro Ekonomik Hedefler ve Politikalar*” başlığı içeriğinde yeşil dönüşüm konusunun farklı bir başlıkta değerlendirilmesi de bu konuya ne kadar önem verildiğini ispatlamaktadır. Bu programlarda temiz üretimin faaliyete geçirilmesi ile temiz ve yaşanabilir bir çevrenin mümkün olması hedefleri için yeşil dönüşümün sağlanmasına yönelik politika ve tedbirler belirtilmiştir. Bu politikalar; sıfır atık uygulamaları, iklim değişikliğine yönelik eylem planı hazırlıklarının sürdürülmesi, çevreyle dost yatırımların yapılması ve artırılması, yeşil dönüşüme hız kazandıracak Ar-Ge yatırımlarının yapılması, çevre ile uyumlu sanayi sektörünün dizayn edilmesi, sera gazı emisyon artış hızını sınırlayan yatırımların artırılması gibi konular üzerine belirlenmiştir. Bu nedenlere dayanarak orta vadeli programların içeriğinde yeşil ekonomi ve yeşil dönüşüm strateji ve politikalarına önem verildiği, metinlerde bu başlıkların yoğun olarak yer aldığı sonucuna varmak mümkündür.

Türkiye’de OVMP’lar incelendiğinde ise aşağıdaki ifadeler dikkat çekmektedir.

- ✓ 2018 yılı, 2019 yılı, 2020 yılındaki OVMP’larda Enerji kullanımında tasarruf sağlayacak, çevre kirlenmesini önleyecek vergi politikalarının sürdürüleceği vurgulanmıştır (OVMP, 2018: 5; OVMP, 2019: 4; OVMP, 2020: 7).
- ✓ 2021 Yılındaki OVMP’in bütçe giderleri ile ilgili bölümünde Kamuda, sanayide ve evsel kullanımda enerji tasarrufu sağlayacak ve enerji verimliliğini arttıracak uygulamaların yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir (OVMP, 2021: 4). OVMP’larda yer alan bu ifadeler enerji konusunda dışa bağımlı olan Türkiye’nin çevreyle uyumlu enerji uygulamalarını yaygınlaştırmak ve enerji tasarrufu sağlamak konusunda kararlı olduğunu göstermesi anlamında önemlidir.

Türkiye’nin kalkınma sürecini belirleme ve yönlendirme konusunda temel rehber niteliğinde olan BYKP, OVP ve OVMP’lerin izi sürüldüğünde; sürdürülebilir ekonomi ve yeşil ekonomi konularında 1980 sonrası başlayan farkındalığın 2000’li yıllarda arttığı görülmektedir. Dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye’nin de önemli uygulama ve stratejiler oluşturarak bu gelişmelere eşlik ettiği söylenebilir.

IV. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik kalkınma sorununun çözülmesi, kıt kaynakların kullanımı ve üretim yöntemi tercihleri ile doğrudan ilişkilidir. Kalkınma sorununa çözüm üretilirken doğa ve çevrenin korunması ve kaynakların verimli kullanılması meselesi 1960’lı yıllardan itibaren sürdürülebilirlik başlığı altında tartışılmaya devam etmiştir. 1980’li yıllardan itibaren ise ekolojik dengenin korunması, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve enerji verimliliğinin artırılması konularındaki tartışmalar yeşil ekonomi kavramı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Konuyla ilgili uluslararası aktörler ve tekil olarak ülkeler yeşil ekonomi konusunda daha yüksek bir farkındalıkla hareket etmektedirler. Yeşil duyarlılık arttıkça gelişmiş ülkelerin yanında gelişmekte olan ülkelerin de politika değişikliğine gittikleri ve çeşitli araçlar geliştirdikleri gözlenmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke kategorisinde yer alan Türkiye de bu sürece aktif katılım gösteren ülkelerden birisidir. Türkiye yeşil ekonomi konusunda gerçekleştirilen çeşitli uluslararası konferanslara katılmış yine uluslararası anlaşma ve sözleşmelere taraf olmuştur. Hem bu anlaşmalar çerçevesinde hem de tekil olarak kalkınmasını gerçekleştirirken mevzuatta çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Türkiye'nin kalkınma sürecinde kamu politikalarının temel dayanağını; beş yıllık süreler için hazırlanan kalkınma planları, orta vadeli programlar ve mali planlar oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'de kalkınma planlarında, mali planlarda ve orta vadeli programlarda sürdürülebilir bir kalkınma sürecinin çevre dostu uygulamalar ile devam etmesi ve negatif dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla uygulanması öngörülen yeşil ekonomi politikalarının incelenmesi ve tartışılmasıdır. Bu kapsamda 1963-1977 yıllarını kapsayan ilk üç planda çevre ile ilgili herhangi bir eylem planına yer verilmediği görülmüştür. 4. BYKP'da çevre sorunlarına değinilmiş ancak bu sorunların çözümü yönünde bir hedef konulmadığı gözlenmiştir. Çevre konusundaki hassasiyet ve yeşil ekonomi ile ilgili gelişmeler 5. BYKP ve sonrasındaki planlarda daha görünür olmuştur. 2024- 2028 dönemi için hazırlanan kalkınma planında ise yeşil büyüme, doğa dostu üretim ve öncelikli alanlarda temiz üretim gibi hususların üzerinde diğer kalkınma planlarının aksine daha fazla durulduğu görülmektedir. 12. plan bu özelliği nedeniyle diğer planlardan daha geniş bir perspektif sunmaktadır.

Planlı ekonomik kalkınmanın hedeflendiği 1960-1980 dönemi ve ardından neoliberal politikalar çerçevesinde ihracata dayalı/dışa dönük kalkınma modelinin uygulandığı 1980'den günümüze gelen süreçte kalkınma planları 5 yıllık dönemlerin temel politika çerçevesini ortaya koymuştur. Başlangıçta planlarda, çevre, sürdürülebilirlik ve yeşil ekonomi içerikleri hiç yok veya daha cılız yer alırken geline aşamada genel politikaların önemli bir bileşeni olarak ortaya konduğu görülmektedir. Bu sonuç kamunun söylem düzeyinde çevre hassasiyetini arttırdığını ifade etmesi anlamında önemlidir. Ancak hedefler ve gerçekleşme ilişkisi kurulduğunda aynı başarıdan bahsetmek çok mümkün değildir. Eylem ve söylem birliğinin sağlanması en başından beri ifade edildiği gibi bir tercih meselesidir. Kaynakların nasıl kullanıldığı ve üretimde hangi yöntemlerin tercih edildiği, politikayı belirleme iddiasında olan planlara denk düşürüldüğünde gelecek kuşaklar için daha sürdürülebilir bir süreç başlatılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- 2872 Sayılı Çevre Kanunu. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf>].
- Akay, A. (2016). Türkiye'de Afet Politikaları. Kamu Politikaları, Yayın No: 386, TODAİE Yayınları: Ankara Final Raporu.
- Arslan, M. (2004). Orta Vadeli Harcama Sistemi (Çok Yıllı Bütçeleme) ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Sayıştay Dergisi*, 54, 1-36.
- Barbiroli, G. (2011) Economic Consequences Of The Transition Process Toward Green And Sustainable Economies: Costs And Advantages, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18(1), 17-27.
- Bourdeau, L. (1999). National Report: Sustainable Development and Future Of Construction In France. France: Centre Scientifique Et Technique Du Bâtiment.
- DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (2014). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (2017). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2017-2023), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].

- DPT (2019). On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara. [Erişim: 01.05.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- DPT (2024). On İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2024-2028), Ankara. [Erişim: 01.11.2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>].
- Eğeli, H., & Dağ, M. (2013). Türkiye’de Orta Vadeli Harcama Sisteminin Bütçe Uygulamalarına Yansımaları: Ampirik Bir Analiz. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50 (585), 41-56.
- Ergun, T., & Çobanoğlu, N. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 97-123.
- ITUC (2012). Growing Green and Decent Jobs, April, 3-15. [Erişim: 01.06.2023, <https://www.ituc-csi.org/new-report-growing-green-and?lang=en>].
- Kararach, G., Nhamo, G., Mubila, M., Nhamo, S. Nhamechena, C., & Babu, S. (2018). Reflections on the green growth index for developing countries: a focus of selected African countries. *Development Policy Review*, 36, 432-454.
- Kaya, H. E. (2020). Kyoto’dan Paris’e Küresel İklim Politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191.
- Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları- Türkiye incelemesi. *Journal of Yasar University*, 29(8), 4896-4916.
- Mızık, E. T. ve Avdan, Z. Y. (2020). Sürdürülebilirliğin Temel Taşı: Ekolojik Ayak İzi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 6(2), 451-467. <https://doi.org/10.21324/dacd.630825>
- Newell, S.J., & Green, C.L. (1997). Racial Differences İn Consumer Environmental Concern. *Journal of Consumer Affairs*, 31(1), 53-69.
- Okumuş, İ. (2013). Yeşil Ekonomi Göstergeleri Açısından Türkiye’nin Sürdürülebilir Kalkınma Performansı, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE.
- Özen, A., Şaşmaz, M.U., & Bahtiyar, E. (2015). Türkiye’de Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Bir Enerji Kaynağı: Rüzgâr Enerjisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (28), 85-93.
- Öztunç, Ö. (2006). *Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Sands, P. (2003). *Principles of International Environmental Law*. Cambridge University Press, United States.
- Şenel Uzunkaya, S. (2020). Türkiye Ekonomisi’nde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 14-30.
- T.C. Anayasası, (1982). [Erişim: 01.05.2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>].
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı, [Erişim: 15.01.2023, <https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Mali Plan, (2018-2020). Ankara. [Erişim: 01.06.2023, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-orta-vadeli-mali-plan-ve-ekleri>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Mali Plan, (2019-2021). Ankara. [Erişim: 01.06.2023, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-orta-vadeli-mali-plan-ve-ekleri>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Mali Plan, (2020-2022). Ankara. [Erişim: 01.06.2023, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-orta-vadeli-mali-plan-ve-ekleri>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Mali Plan, (2021-2023). Ankara. [Erişim: 01.06.2023, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-orta-vadeli-mali-plan-ve-ekleri>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Program, (2006-2008). Ankara. [Erişim: 01.06.2023, <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Program, (2015-2017). Ankara. [Erişim: 01.06.2023, <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Program, (2017-2019). Ankara. [Erişim: 01.06.2023, <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Program, (2022-2024). Ankara. [Erişim: 01.07.2023, <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/>].
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Program, (2023-2025). Ankara. [Erişim: 01.11.2023, <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/>].
- TUIC Akademi, (2021). [Erişim: 01.06.2023, <https://www.tuicakademi.org/uluslararasi-cevre-hukukunun-turkiyenin-taraf-oldugu-antlasmalar-bakimindan-uyumu-ve-sonuclari/>].
- Turan, A., & Güler, M. (2013). Türkiye’de Sürdürülebilir Çevre Politikaları: İklim Değişikliği Örneği. *International Conference On Eurasian Economies*, 953-960.
- Yıldız, F. (2021). Türkiye ve Yeşil Ekonomi: Mevcut Durum ve Öneriler. İlke Politika Notu 23, İlke Yayın No: 93.

Araştırma Makalesi - Research Article

Arşiv Belgelerine Göre Jandarma Genel Komutanlığı Kayıtlarına Yansıyan Kaçakçılık Verilerine Dair Bir Değerlendirme (1955-1958)

An Evaluation of Smuggling Data Reflected in The Records of The General Gendarmerie Command According to Archive Documents (1955-1958)

Mustafa DAĞ^{1*}

Geliş / Received: 08/04/2024

Revize / Revised: 06/05/2024

Kabul / Accepted: 08/05/2024

ÖZ

Demokrat Parti iktidarının ortalarından itibaren finansman kaynağında yaşanan sıkıntılara bağlı olarak yatırımların durması gündelik hayatta olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu olumsuz sonuçlardan bazıları döviz kurunda meydana gelen artış, ithal ürün fiyatlarının artması, gıda ve giyim sektöründe fiyat artışı ve mal darlığının yaşanması olmuştur. Ekonomide yaşanan bu olumsuz gelişmeler alım gücü son derece düşmüş olan vatandaşları uygun fiyata satılmakta olan kaçak ürünlere yönlendirmiştir. Haliyle kaçak ürünlere artan talep beraberinde kaçakçılık faaliyetlerinin de artmasına yol açmıştır. Hükümet ise bir yandan hayat pahalılığını ortadan kaldırmak için ekonomik politikaları hayata geçirmeye çalışırken diğer tarafından da kaçakçılıkla mücadelede birtakım tedbirler almıştır. Bu bağlamda alınan tedbirler doğrultusunda Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1955-1958 yılları arasında Türkiye'de yürütmüş olduğu mücadele neticesinde meydana gelen kaçakçılık vakaları, bu vakalara düzenlenen askeri operasyonlar, bu operasyonlar neticesinde ele geçirilen kaçak malların türleri ve miktarları, yakalanan kaçakçıların miktarı ile kaçakçılık faaliyetlerinin gerçekleştiği bölgeleri tespit etmek çalışmamızın temel amacını teşkil etmektedir. Jandarma Genel Komutanlığı'nın tutmuş olduğu raporlar ve arşiv belgelerinin yanı sıra telif eserlerden istifade edilerek yürütülen bu çalışma neticesinde dört yıllık zaman zarfında 9.905 kaçakçılık vakasının meydana geldiği, 7.505 sağ, yaralı veya ölü kaçakçının yakalandığı, 19.852.504 Türk lirası değerinde kaçak malın ele geçirildiği tespit edilmiştir. Ülke güvenliği ve hazine gelirleri için tehdit olarak algılanan kaçakçılığı ortadan kaldırma hususunda Jandarma Genel Komutanlığı'na önemli rol düşüğü algılanmıştır. Komutanlık tarafından kaçakçılara yönelik operasyonların kesintisiz şekilde devam ettirildiği saptanmıştır. Ele geçirilen mallara dair istatistiki verilerin analizi sonucunda ise kaçakçılığın tam anlamıyla önlenemediği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler- *Jandarma, Kaçakçılık, Demokrat Parti, Kayıt Dışı Ekonomi, Asayiş*

ABSTRACT

The cessation of investments due to the difficulties experienced in the financing source since the middle of the Democratic Party's rule has had negative consequences in daily life. Some of these negative consequences were

^{1*}Sorumlu yazar iletişim: mustafadag@harran.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-4571-8115>)

Tarih Bölümü, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye.

the increase in the exchange rate, the increase in the prices of imported products, the price increase in the food and clothing sector, and the shortage of goods. These negative developments in the economy have directed citizens, whose purchasing power has decreased significantly, to smuggled products sold at affordable prices. Naturally, the increasing demand for smuggled products has also led to an increase in smuggling activities. While the government is trying to implement economic policies to eliminate the cost of living, it has also taken some measures to combat smuggling. In line with the measures taken in this context, the smuggling cases that occurred because of the struggle carried out by the Gendarmerie General Command in Turkey between 1955 and 1958, the military operations carried out in these cases, the types and quantities of smuggled goods seized because of these operations, the number of smugglers caught and the smuggling activities. The main purpose of our study is to identify the regions where it occurs. As a result of this study, which was carried out using copyrighted works as well as reports and archive documents kept by the Gendarmerie General Command, 9,905 smuggling cases occurred in a four-year period, 7,505 alive, injured, or dead smugglers were caught, and smuggled goods worth 19,852,504 Turkish liras were seized. has been detected. It was perceived that the Gendarmerie General Command had an important role in eliminating smuggling, which was perceived as a threat to national security and treasury revenues. It has been determined that the operations against smugglers are continuing uninterruptedly by the Command. As a result of the analysis of statistical data on the seized goods, it was stated that smuggling could not be completely prevented.

Keywords- Gendarmerie, Smuggling, Democrat Party, Informal Economy, Public Order

I. GİRİŞ

Tanzimat Fermanı'nın 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilmesiyle birlikte can, ırz, namus ve malların korunmasına yönelik düzenlemeyle birlikte Jandarma¹ Teşkilatı'nın kurulmasına karar verilmiştir (Alpar, 2019: 88; Durgun, Aydın, Bucak, 2020: 70-71). Ancak teşkil edilen bu teşkilat, jandarma değil zaptiye birliklerinden müteşekkildir. Nitekim 21 Haziran 1859 tarihinde Askeri Zaptiye adıyla ilk jandarma teşkilatı kurulmuş olsa da jandarma değil de zaptiye adıyla teşekkül ettirildiği görülmektedir (Yazan, 2017: 11). 14 Haziran 1869 tarihine gelindiğinde Asakir-i Zaptiye Teşkilat Nizamnamesi hazırlanarak bu alanda hukuki düzenlemeler yapılmıştır (Koparan, 2007: 9). Bu teşkilat ve yapılan düzenlemelerle birlikte 1870 yılına kadar imparatorluk genelinde asayişin sağlayacak müstakil bir kuruluş teşkil edilememiştir. Haliyle asayişin sağlama görevi İstanbul'da Hassa Ordusu'na bağlı olan birliklere, taşrada ise valilerin emrinde bulunan milis askerlere verilmiştir. Bu askerlerin bağlı bulunduğu bir kumanda ve kanun mevcut olmamakla birlikte 1870 yılında sadece İstanbul'da görev yapan bir jandarma teşkilatının varlığından bahsedilebilir (BCA, 30.10.0.0/128/923/6).

Jandarma tabirinin Türk devlet terminolojisine girmesi ilk olarak 16 Nisan 1880 tarihinde kabul edilen nizamnameyle gerçekleşmiştir. Ancak bu nizamname yürürlüğe girmemiş ve tasarı halinde kalmıştır (Erçin, 2023: 162). Bu tarihten itibaren Asakir-i Zaptiye, jandarma olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Yıldız, 2018: 406). Bu gelişmenin yanı sıra 1880 yılında tasarı halinde kalan nizamname 1904 yılında yapılacak olan düzenlemeye öncül olmuştur. Nitekim jandarmanın teşkilatlanmasında her bir vilayette alay, sancakta tabur ve kazalarda ise birer bölük şeklinde örgütlenmesi 1880 yılında hazırlanan nizamnamenin ön gördüğü bir düzenlemeydi (Koparan, 2007: 14). 1904 yılında yayımlanan nizamname doğrultusunda imparatorluk genelinde teşkilat bünyesinde 29 jandarma alayı, 3 zaptiye alayı, 2 müstakil tabur, 51 süvari ve 1 devlet taburu yer almıştır (Atlı, 2020: 1898). 1909 yılına gelindiğinde Jandarma Daire-i Merkeziye lağvedilerek yerine Jandarma Genel Komutanlığı teşekkül ettirilmiştir. Bu Komutanlık doğrudan Harbiye Nezâreti'ne bağlanmıştır (Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, 1982: 311). 15 Mart 1919 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne bağlanmıştır (Efe, 2016: 583).

1920 yılına gelindiğinde komutanlık, Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlı olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır. Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlanan Jandarma Genel Komutanlığı, sekiz bölge müfettişliği ile bu müfettişliklere bağlı jandarma alay ve taburlarıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu müfettişlikler ise İstanbul, Aydın, Ankara, Konya, Sivas, Adana, Trabzon ve Bitlis'te bulunmaktaydı. Ülke asayişini tek elden idare etmek isteyen TBMM, 12 Aralık 1920 tarihinde Jandarma Genel Komutanlığı ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyetini birleştirerek İnzibat Umum Müdürlüğünü kurmuştur. Bu müdürlük doğrudan Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmıştır (Göktürk Çetinkaya, 2020: 689-691). Jandarma Genel Komutanlığı ile ilgili yapılan bu düzenlemeler ışığında farklı tarihlerde istihdam edilen askeri personel sayısını dair veriler de elde edilmiştir. Buna göre ülke asayişini sağlamak amacıyla 1922 yılında vazife icra eden askeri personel sayısı 33.499 kişidir. Bu sayıda kısa süre içerisinde artış meydana gelmiş olmakla birlikte 1923 yılında 35.103 kişiye çıkmıştır. Ancak 1924 yılında bu

¹ Farsça cândâr kelimesinden türetilmiş olan jandarma terimi, kır kesiminde asayişin sağlama görevli olan zaptiye erlerini tarif etmek için kullanılmıştır. Bkz. (Türkmen, 2020: 689-691).

rakam 33.193 kişiye gerileyerek 1922 yılında tespit edilen rakamın gerisinde kalmıştır. 1925 yılına gelindiğinde jandarma olarak vazife icra eden personel sayısı 33.288 kişiyken, 1926 yılında bu sayı 30.286 kişiye kadar gerilemiştir. Bu gerileme 1927 yılında devam etmekle birlikte 28.322 kişiye kadar düşmüştür (Atlı, 2020: 1900). 1922 ile 1928 yılları arasında Jandarma Genel Komutanlığı çatısı altında vazife icra eden personel sayılarında yıllara göre sürekli düşüşün meydana gelmiş olmasında komutanlığa ayrılan bütçenin düşük olması etkili olmuştur.

Bütçeye bağlı olarak istihdam edilen personel sayısında azalmaya gidilmesi ülke içerisinde asayişin ve düzenin sağlanmasını zorlaştırmıştır. Bu zorluklar özellikle Cumhuriyet'in erken dönemlerinde Milli Mücadele Zaferi'nin elde edilmesinden sonraki süreçte devlet otoritesinin tesis edilmesi sırasında yaşanmıştır. Zira Milli Mücadele'nin başarıyla neticelenmesinden sonra ülke içerisinde asayişin sağlanması ve iç isyanların bastırılmasında Jandarma Genel Komutanlığı önemli görevler üstlenmiştir. Bu nedenle komutanlık bünyesinde vazife icra eden jandarma birliklerinde yapılanmaya gidilmiştir. Bu çerçevede 1930 yılında Jandarma Genel Komutanlığı'nın başına Kazım Orbay getirilmiştir. Bu dönemde atılan en önemli adım ise alaylı olan kadrolar dışarıda bırakılarak bunların yerine askerlikten yetişme subayların tayin edilmesiydi. Bu değişiklikte birlikte jandarmanın başarı oranı ve büyük çaplı operasyon kabiliyeti artırılmaya çalışılmıştır. Bu yapılanma çerçevesinde 2 Haziran 1930 tarihinde Jandarma Kanunu hazırlanmıştır. Bu kanunla jandarmanın ülkenin emniyet ve asayişini sağlamakla sorumlu olduğu, Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı olduğu, askeri eğitimden Büyük Erkanı Harbiye sorumlu olduğu ve son olarak her türlü masraflarının Milli Müdafaa Vekaleti tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Atamaları ile ilgili düzenlemeler de yapılarak binbaşından yüksek olan rütbelilerin ataması Dâhiliye Vekâleti tarafından, daha düşük rütbelerin atamaları ise Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yapılacağı belirtilmiştir 21 Temmuz 1931 tarihinde Jandarma Efradı Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla jandarma askeri olarak kabul edilecek olan vatandaşlarla ilgili bilgilere yer verilmiştir (Göktürk Çetinkaya, 2020: 980).

Jandarma Genel Komutanlığı'nda 1930 yılından itibaren başlatılan yapılandırma faaliyetleri istihdam edilen askeri personel sayısını da doğrudan etkilemiştir. Zira 1928 ile 1930 yılları arasında 28.303 kişi olarak tespit edilen askeri personel sayısı 1931 yılında 33.300 kişiye ve 1932 yılında 34.000 kişiye yükseltilmiştir (BCA. 30.10.0.0/128/923/6). Özellikle 1949 yılına kadar düzenli olarak artırılan personel sayısı 58.096 kişi olmuştur (BCA. 30.01.0.0/68/432/8). 1930 yılından itibaren personel sayısında artışın olmasında Kazım Orbay'ın başlatmış olduğu yeniden yapılandırma çalışmaları etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken de rejim karşıtı meydana gelen iç isyanların büyümeden bastırılmak istenmesi olmuştur. Bu gibi isyanların bastırılmasının yanı sıra askeri personel istihdamına önem verilmesinde etkili olan bir diğer gelişme ülke ekonomisi ve asayiş için ciddi bir tehdit olarak algılanan kaçakçılık faaliyetlerin artmasıdır. Bilhassa Demokrat Parti iktidarının ortalarından itibaren ekonomik sıkıntıların baş göstermesine bağlı olarak kaçakçılığa yönelimin artış göstermesiyle istihdam edilen asker sayısında da artışa gidilmiştir. Bu çerçevede 1950 yılına oranla 1957 yılında istihdam edilmiş askeri personel sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Şöyle ki 1950 yılında 55.438 kişi istihdam edilirken 1951 yılında bu sayı 48.733 kişiye düşmüş olsa da 1952 yılında tekrar artış göstererek 51.787 kişiye yükseltilmiştir. 1952 yılından itibaren biz Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde istihdam edilmiş olan askeri personel sayısının düzenli olarak artış gösterdiğini göreceğiz. Bu doğrultuda 1953 yılında 54.002 kişi, 1954 yılında 55.474 kişi, 1955 yılında 56.925 kişi, 1956 yılında 59.088 kişi ve son olarak 1957 yılında 70.193 kişi Jandarma Genel Komutanlığı çatısı altında istihdam edilmiştir (BCA. 30.01.0.0/68/432/8). Verilen istatistik rakamlardan hareketle 1950 yılından itibaren asker istihdamına dair ayrılan bütçenin 1951 yılı hariç düzenli olarak arttırıldığını söyleyebiliriz. Bu rakamın zirvede olduğu yıl ise ekonomik bunalımın etkisini iyice hissettirdiği ürün fiyatların yükseldiği ve vatandaşların alım gücünün düştüğü 1957 senesi olmuştur. Bu nedenle dönemin ekonomik politikasına değinmek konunun anlaşılır kılınabilmesi adına önem arz etmektedir.

Demokrat Parti² 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde başarı elde ederek iktidar partisi olmuştur (Paydaş, Tanık, 2019: 55). 2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde oyların %56.6'sını alarak birinci parti olarak çıkmıştır (Kaya, 2018: 2285-2286). 27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde oy oranında düşüş meydana gelmiş olmasına rağmen oyların %47'sini alarak birinci parti olarak iktidara gelmiştir. Böylece Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbeye kadar ülke yönetimini idare etmiştir (Bulut, 2009: 131). Demokrat Parti'nin ilk dört yıllık döneminde liberal ekonomi politikası çerçevesinde dış borçlanma yoluyla elde etmiş olduğu finansman kaynağıyla ülke vatandaşların refah seviyesinin yüksek olduğu yıllar olmuştur. Ancak ikinci dört yıllık dönemde ekonomik sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Bu sıkıntılar zamanla artış göstererek özellikle 1955 ile 1958 yılları arasında ülke ekonomik bir buhranın içerisine girmiş, tüketim mallarına yapılan zamlarla birlikte vatandaşların alım gücü büyük oranda düşmüştür. Bu durum ise vatandaşların uygun fiyatla ürün elde etmek için yasadışı yollara başvurarak kaçakçılık yoluyla ihtiyacını karşılamaya sevk etmiştir. Hükümet ise bunu önlemek amacıyla 1954 yılından itibaren çeşitli tedbirler almıştır. Özellikle yeni düzenlemelerle birlikte ithalat ve ihracatta kaçakçılık cezalarını arttırmıştır (Takım, 2012: 174-175). Bu önlemlerin alındığı yerler arasında gümrükler önemli yer tutmaktadır Özellikle

² Parti 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuş olup 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan genel seçilere katılmıştır. 61 sandalye kazanarak mecliste muhalefet partisi olarak bulunmaya hak kazanmıştır. Bkz. (Tanık, 2021: 759-759)

gümrük kaçakçılığının önlenmesi amacıyla İran, Irak, Akdeniz bölgesi, İstanbul bölgesi, Suriye sınırları ve Ege bölgesinde meydana gelen gümrük kaçakçılığın önüne geçilmesi için çeşitli tedbirlerin yanı sıra görev icra eden muhafaza kuvvetlerin sayısında artışa gidilmiştir. Gümrük kaçakçılığında ipekli mensucat, plâstik maddeler, eski elbise, kadın eşyası, çakmak, çakmak taşı, kesim hayvanı, tütün, afyon ve yiyecek maddeleri gibi ürünlerin kaçakçılığı yapılmıştır (Evsile, 2022: 162-163). Bu tür ürünlerde meydana gelen kaçakçılık faaliyetlerin yoğun olarak görüldüğü yıllardan biri de 1955 senesi olmuştur.

II. 1955 YILI KAÇAKÇILIK FAALİYETLERİ

Komutanlık tarafından yapılan operasyonlar neticesinde 1955 yılında sağ, yaralı veya ölü olarak yakalanan kaçakçılara ve ele geçirilen kaçak³ malların türlerine dair veriler aylara göre tasnif edilerek cetvellere işlenmiştir. Buna göre Ocak ayı içerisinde tespit edilebilmiş 284 vakanın olduğu ve bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde 155 kaçakçının sağ, 1 kaçakçının ölü ve 1 kaçakçının ise yaralı olarak yakalandığı aktarılmıştır. Kaçakçıların üzerlerinde taşıdıkları 3 silah, 94 çakmak, 6 kilo 540 gram çakmak taşı, 1.153 kilo eski elbise, 567 kilo mensucat, 543 çeşitli gümrük ürünü ve 1.688 adet gümrük eşyası kaçak olarak tespit edilerek el konulduktan sonra kayıtlara işlenmiştir. Ayrıca 26.665 defter sigara kâğıdı, 970 kilo tütün, 40 kilo tekel ürünü, 27 tekel eşyası, 1.791 adet kesimlik hayvan, 6.827 kilo yiyecek maddesi, 9 kilo uyuşturucu maddesi, 46 canlı binek hayvan ve 436 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kara para ele geçirilen diğer ürünlerdir. Bu kaçak malların toplam piyasa değerinin 400.823 Türk lirası olduğu belirlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Verilen istatistiki bilgilerden hareketle kaçakçılık faaliyetlerinin genel olarak giyim, gıda, sanayi ve devlet tekelinde olan zararlı veya yasaklı maddeler alanında yapıldığı söylenebilir. Yine gümrük ürünlerinin varlığına dair kayıtların düşülmüş olması kaçakçılık faaliyetlerin gümrüklerde ve sınır bölgelerinde meydana geldiğini göstermektedir.

Şubat'ta tespit edilebilen vaka sayısının 265 olduğu ifade edilmiştir. Bu olaylara yapılan operasyonlar neticesinde 219 kaçakçı sağ, 2 kaçakçı ise ölü olarak yakalanmıştır. Ele geçirilen kaçak mallar arasında ise 15 adet silah, 1.206 adet mermi, 589 adet çakmak, 4 kilo çakmak taşı, 378 kilo elbise, 913 kilo mensucat, 4.646 kilo gümrük ürünü, 4.248 adet gümrük eşyası, 58 adet defter sigara kâğıdı, 1.034 kilo tütün, 5 kilo tekel ürünü ve 137 adet tekel eşyası yer almaktadır. Ayrıca Şubat ay içerisinde 1.725 baş kesim hayvanı, 8.857 kilo yiyecek maddesi, 56 binek hayvan ile 9.355 Türk lirası değerinde kaçak para tespit edilerek el konulmuştur. El konulan bu ürünlerin toplam piyasa değerinin ise 306.326 Türk lirası olduğu kayıt altına alınmıştır (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Şubat ayına dair verilen bilgilerden hareketle her ne kadar kaçakçılığı yapılan ürünler aynı olsa da bir önceki aya oranla rakamlarda düşüşlerin yaşandığı söylenebilir. Nitekim Ocak ayı içerisinde 284 vakaya operasyon gerçekleştirilmişken Şubat'ta bu rakam 265'e düşmüştür. Haliyle bu düşüş ele geçirilen kaçak malların toplam değerini de olumsuz etkilemiştir. Şöyle ki Ocak ayı içerisinde malların toplam piyasa değeri 400.823 Türk lirasıyken Şubat'ta bu rakam 306.326 Türk lirasına düşmüştür.

Ocak ayına göre Şubat'ta gözlenen büyük düşüşe nazaran Mart'taki istatistiki verilerde tespit edilen düşüşün çok az olduğu saptanmıştır. Şöyle ki, Mart ayı içerisinde 265 vakaya operasyon gerçekleştirilmiştir. Bu operasyonlar sonucunda 187 kaçakçı sağ, 2 kaçakçı ise ölü olarak yakalanmıştır. Bir aylık zaman zarfı içerisinde 9 silah, 1.177 mermi, 972 çakmak, 31 kilo 110 gram çakmak taşı, 223 kilo elbise, 1.464 kilo mensucat, 4.290 kilo çeşitli gümrük ürünü, 4.282 çeşitli tekel eşyası, 6.080 defter sigara kâğıdı, 921 kilo tütün, 221 kilo tekel ürünü, 2.560 adet tekel eşyası ile 1.361 adet kesimlik hayvan ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu mallar dışında 2.028 kilo yiyecek maddesi, 38 canlı binek hayvan, 3 motorlu taşıt aracı ve 1.740 Türk lirası değerinde kaçak para yakalanarak kayıtlara işlenmiştir. Ele geçirilen bu kaçak malların toplam piyasa değeri 315.376 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Mart ayına dair verilere genel olarak bakıldığında operasyon gerçekleştirilen vaka sayısının bir önceki ay ile aynı olduğu ancak yine bir önceki aya oranla ele geçirilen kaçakçının 187 kişiye, ele geçirilen malların toplam değerinin ise 315.376 Türk lirasına düştüğü saptanmıştır.

Mart ayında gerçekleşen bu düşüşün Nisan ayında artışa geçtiği görülmektedir. Buna göre Nisan ayı içerisinde 226 olaya operasyon gerçekleştirilmiş, 199 kaçakçı sağ, 1 kaçakçı ölü ve 2 kaçakçı yaralı olarak yakalanmıştır. Bunun dışında 18 adet silah, 56 adet mermi, 1.034 adet çakmak, 4 kilo 720 gram çakmak taşı, 133 kilo elbise, 688 kilo mensucat, 6.148 kilo çeşitli gümrük ürünü, 72.972 çeşitli gümrük eşyası, 95 defter sigara kâğıdı, 479 kilo tütün, 155 kilo tekel ürünü, 567 tekel eşyası, 310 baş kesim hayvanı, 13.950 kilo yiyecek maddesi, 107 canlı binek hayvanı, 5 motorlu taşıt aracı ve 5.216 Türk lirası değerinde kaçak para ele geçirilmiştir. Bu ürünlerin toplam piyasa değeri 359.383 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Nisan ayına dair elde edilen veriler incelendiğinde bir önceki aya göre operasyon gerçekleştirilen vaka sayısında artış yaşandığı gibi ele geçirilen kaçakçılar ile kaçak malların toplam değerinde de artış tespit edilmiştir. Nisan ayını Şubat ve Mart'tan

³ Kaçakçılık, bir emtiânın kanunlara ve yasalara aykırı olarak yasadışı yöntemlerle bir ülkeye, coğrafyaya veya devlet sınırları içerisine sokmak ya da çıkarmak olarak tanımlanmaktadır. Bkz. (Hamzaoğlu, 2020: 206).

⁴ Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Osmanlı döneminde son 42 yıldır Reji Şirketi'nin denetiminde olan tütün devlet tekeline alınarak ülke genelinde tütün ile ilgili her türlü faaliyet Tütün İhissarlar İdaresi denetimine girmiştir. Bkz. (Demirbilek, 2012: 207; Dağ, 2022: 75).

ayrıt eden en temel özellik ise bu ay içerisinde sağ ve ölü olarak ele geçirilen kaçakçılar dışında iki şahsın da yaralı olarak ele geçirilmiş olmasıdır.

Mayıs ayı verilerine bakıldığında ise 303 vakanın meydana geldiği saptanmıştır. Yapılan operasyonlar neticesinde 229 kaçakçı sağ, 2 kaçakçı ise ölü olarak yakalanmıştır. Ele geçirilen mallar arasında 13 silah, 1.462 adet mermi, 203 adet çakmak, 1 kilo 279 gram çakmak taşı, 611 kilo elbise, 1.020 kilo mensucat, 24.515 kilo gümrük ürünü ve 33.076 adet gümrük eşyası yer almıştır. Ayrıca Mayıs ayı içerisinde 95 defter sigara kâğıdı, 67 kilo tütün, 16 kilo tekel ürünü, 709 adet tekel eşyası, 947 baş kesim hayvanı, 15.743 kilo yiyecek maddesi, 131 canlı binek hayvanı, 16 motorlu taşıt aracı ve 2.735 Türk lirası değerinde kaçak para ele geçirilmiştir. Bu ürünlerin piyasa değeri 568.695 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Mayıs, son beş ayın en yüksek kaçakçılık faaliyetlerinin gerçekleştiği ay olmuştur. Nitekim operasyon gerçekleştirilen vakanın 303, sağ yakalanan kaçakçı sayısının 229 ve ele geçirilen kaçak malların toplam değerinin 568.695 Türk lirası olduğu görülmektedir.

Ancak bu artış Haziran'da düşüşe geçmiştir. Şöyle ki Haziran ayı içerisinde 291 vaka meydana gelmiştir. 238'i sağ, 2'si ölü olmak üzere toplamda 240 kaçakçı yakalanmıştır. 11 adet silah, 228 adet mermi, 977 adet çakma ve 10 kilo 440 gram çakmak taşı ele geçirilmiştir. Bu mallar dışında 1.041 kilo elbisenin, 2.441 kilo mensucatın, 8.674 kilo gümrük ürününün, 951 gümrük eşyasının, 22.135 defter sigara kâğıdının, 750 kilo tütünün, 93 tekel ürününün ve 840 tekel eşyasının kaçak olduğu tespit edilmiştir. Bu mallar dışında Haziran ayı içerisinde 264 baş kesim hayvanı, 5.873 kilo yiyecek maddesi, 98 canlı binek hayvan, 5 motorlu taşıt araca ve 10.551 Türk lirası değerinde kaçak para ele geçirilmiştir. Bu malların piyasa değeri 515.595 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Haziran ayı içerisinde operasyon gerçekleştirilen vaka sayısı ile ele geçirilen kaçak malların toplam değerinde düşüş yaşanmasına rağmen sağ veya ölü olarak ele geçirilen kaçakçıların sayısında gerçekleşen artış dikkat çekmektedir.

Temmuz ayı içerisinde 300 vakada 308'i sağ, 2'si ölü ve 3'ü yaralı olarak ele geçirilmiştir. Temmuz ay içerisinde 13 adet silah, 972 adet mermi, 108 adet çakmak ve 50 gram patlayıcı ve yanıcı maddeye kaçak gerekçesiyle el konulmuştur. Ayrıca 291 kilo elbise, 629 kilo mensucat, 5.671 kilo gümrük ürünü, 6.624 adet gümrük eşyası, 110 defter sigara kâğıdı, 242 kilo tütün, 72 kilo tekel ürünü ve 460 tekel eşyası ele geçirilmiştir. Bu mallar dışında 334 baş kesim hayvanı, 6.765 kilo yiyecek maddesi, 65 kilo 625 gram uyuşturucu maddesi, 92 canlı binek hayvanı, 4 motorlu taşıt aracı ve 126.235 Türk lirası değerinde kara para yakalanmıştır. Bu malların toplam piyasa değeri 380.769 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Kayıtlara işlenen verilerde dikkat çeken husus yakalanan kaçakçıların sayısı olmuştur. Şöyle ki 300 kaçakçılık vakasına yapılan operasyonlar neticesinde 308'i sağ, 2'si ölü, 3'ü ise yaralı olarak ele geçirilmiştir. Bu veriler ise son yedi ayın en yüksek oranı olarak tespit edilmiştir.

Ağustos ayı içerisinde 264 vaka meydana gelmiştir. Vakalara yapılan operasyonlar neticesinde kaçakçılardan 253'ü sağ, 2'si ölü ve 9'u ise yaralı olarak yakalanmıştır. Yakalanan kaçak mallar arasında 6 silah, 1.212 mermi, 304 çakmak, 323 gram çakmak taşı, 165 kilo elbise, 456 kilo mensucat, 7.831 kilo gümrük ürünü ve 9.127 adet gümrük eşyası yer almıştır. Ayrıca 44.344 defter sigara kâğıdı, 240 kilo tütün, 22 kilo tekel ürünü, 472 tekel eşyası, 561 kesim hayvanı, 4.178 kilo yiyecek maddesi, 84 kilo 400 gram uyuşturucu maddesi, 76 canlı binek hayvanı, 2 motorlu taşıt aracı, 1.426 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kara para bu ay içerisinde ele geçirilen diğer mallar olmuştur. Ele geçirilen bu malların piyasa değerinin ise 254.696 Türk lirası olduğu belirtilmiştir (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Ağustos'taki verilerde genel olarak düşüş hâkim olmuştur. Haliyle bu düşüşün en fazla gözlemlendiği nokta ele geçirilen malların toplam piyasa değeri olmuştur. Bir önceki aya oranla toplam gelirden 126.073 Türk lirası değerinde düşüş yaşanmıştır.

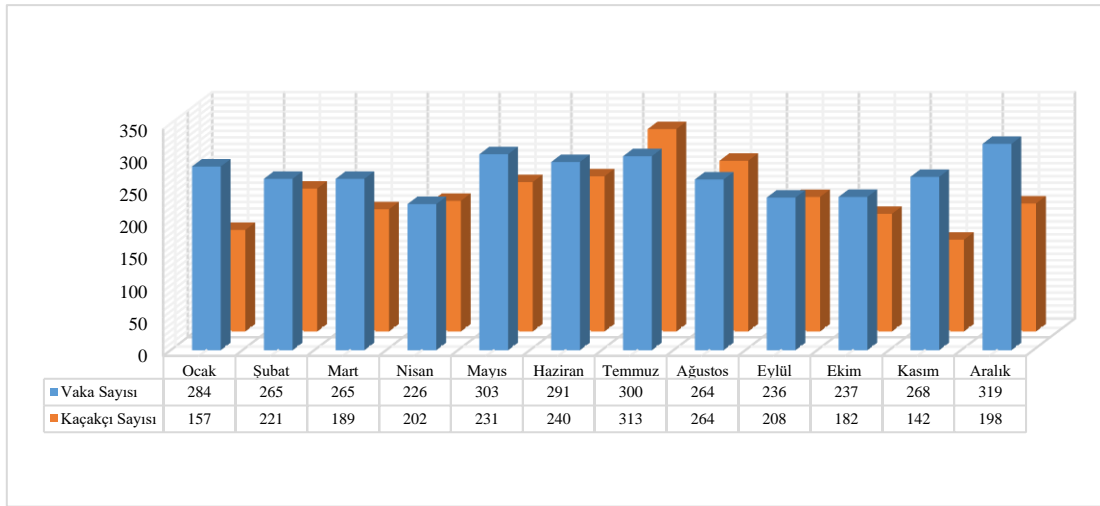
1955 yılının Eylül ayında 236 vakanın meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde 199'u sağ ve 9'u ölü olmak üzere toplamda 208 kaçakçı yakalanmıştır. Yakalanan bu kaçakçılar dışında 5 adet silah, 4.682 adet mermi, 87 adet çakmak ve 8 kilo 200 gram patlayıcı ve yanıcı madde ele geçirilmiştir. Bu maddeler dışında 237 kilo elbisenin, 550 kilo mensucatın, 2.617 kilo gümrük ürününün, 795 adet gümrük eşyasının, 1.690 defter sigara kâğıdının, 757 kilo tütünün, 175 tekel ürününün ve 860 adet tekel eşyasının kaçak olduğu tespit edilerek kayıtlara işlenmiştir. Eylül ayı içerisinde kayıtlara işlenen diğer kaçak mallar arasında 1.633 baş kesim hayvanı, 3.675 kilo yiyecek maddesi, 179 kilo uyuşturucu maddesi, 50 canlı binek hayvanı, 3 motorlu taşıt aracı ve 803 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kara para yer almıştır. Bu malların toplam değeri 265.274 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Eylül ayı içerisinde ele geçirilen mal türlerinin diğer aylarda ele geçirilen türlerle aynı olup, dikkat çeken husus 4.682 adet merminin ele geçirilmiş olmasıdır. Nitekim bu rakam 1955 yılı içerisinde şimdiye kadar en yüksek oran olarak saptanmıştır.

Komutanlığın kayıtlarına göre Ekim ayı içerisinde 237 kaçakçı vakasına operasyon gerçekleştirilmiştir. Yapılan operasyonlar neticesinde 174'ü sağ, 5'i ölü ve 3'ü yaralı olarak yakalanmıştır. Bu kaçakçıların yanı sıra Ekim ayı içerisinde patlayıcı ve yanıcı madde sınıfında yer alan 23 adet silah, 12.690 adet mermi, 181 adet çakmak ve 116 gram çakmak taşı ele geçirilmiştir. Bu ürünler dışında 893 kilo eski elbise ve 615 kilo mensucat ele geçirilmiştir. Gümrükte yapılan kontroller neticesinde 2.416 kilo gümrük ürünü ve 1.217 adet tekel eşyasına el

konulmuştur. Bunun dışında tekelin denetimi altında bulunan 18.676 defter sigara kâğıdı, 337 kilo tütün, 103 kilo tekel ürünü ve 951 adet tekel eşyası ele geçirilmiştir. Yine Ekim ayı içerisinde 2.979 baş kesim hayvanı, 951 kilo yiyecek maddesi, 40 kilo uyuşturucu maddesi, 57 canlı binek hayvan ve 933 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kaçak para tespit edilmiştir. Ele geçirilen kaçak malların toplam değeri 374.006 Türk lirası olarak belirlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Ekim ayı içerisinde ele geçirilen kaçak malların diğer aylara oranla miktarının yüksek olduğu söylenmekle birlikte bir önceki ay 4.682 adet mermi miktarının burada 1955 yılının tüm zamanlarının rekorunu kırarak 12.690 adet mermiye çıktığı saptanmıştır.

Kasım ayı içerisinde 268 vaka meydana gelmiş, 139 sağ, 1 ölü ve 2 yaralı kaçakçı yakalanmıştır. Yakalanan bu kaçakçılarla birlikte 3 adet silah, 91 adet mermi, 11 adet çakmak ve 10 kilo 430 gram çakmak taşına el konulmuştur. Yapılan operasyonlar neticesinde 245 kilo elbisenin, 206 kilo mensucatın, 3.363 kilo gümrük ürününün, 1.245 adet gümrük eşyasının, 7.215 defter sigara kâğıdının, 1.347 kilo tütünün, 241 kilo tekel ürününün ve 1.317 adet tekel eşyasının kaçak olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilip el konulan bu ürünler dışında 2.630 baş kesim hayvanına, 6.109 kilo yiyecek maddesine, 60 adet canlı binek hayvanına, 3 motorlu taşıt aracına ve 3.605 Türk lirası değerinde olan yerli ve yabancı kara paraya da el konulmuştur. Bir aylık zaman zarfında el konulan bu malların toplam değeri 335.445 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/68/428/2). Kasım ayı içerisinde ise yapılan operasyonlar neticesinde sağ veya ölü olarak ele geçirilen kaçakçıların sayısında ciddi düşüş yaşanmıştır. Son 11 ayın en düşük rakamı olarak kayıtlara işlenmiştir. Bu durum ise kaçakçıların yakalanmadan kaçabildikleri çıkarımında bulunmamızı sağlamaktadır.

Kasım ayı dışında komutanlığın kayıt tuttuğu son ay ise Aralık ayı olmuştur. Bu kayıtlara göre ise 319 kaçakçı vakasına operasyonlar yapılmıştır. Bu operasyonlar neticesinde kaçakçılardan 185'i sağ, 10'u ölü ve 3'ü yaralı olarak yakalanmıştır. Yine Aralık ayı içerisinde 8 adet silahın, 238 adet merminin, 1.014 adet çakmağın, 441 kilo elbisenin, 506 mensucatın, 2.683 kilo gümrük ürününün, 29.389 adet gümrük eşyasının, 1.808 defter sigara kâğıdının ve 733 kilo tütünün kaçak olduğu saptanarak el konulduktan sonra kayıtlara işlendiği görülmektedir. Aralık ayında el konulan diğer mallar arasında 163 kilo tekel ürünü, 4.601 adet tekel eşyası, 2.822 baş kesim hayvanı, 7.530 kilo yiyecek maddesi, 69 canlı binek hayvanı ve 28.291 Türk lirası değerinde yabancı ve yerli kaçak para yer almaktadır. Komutanlık tarafından Aralık ayı içerisinde ele geçirilen bu malların toplam değerinin ise 384.482 Türk lirası olduğu belirtilmiştir (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Aralık ayında ele geçirilen malların piyasa değeri olan 384.482 Türk lirasının Ocak'tan sonra 1955'te elde edilen en yüksek rakam olarak kayıtlara geçmiştir. 1955 yılında Komutanlık tarafından tespit edilip operasyon gerçekleştirilen toplam 3.258 kaçakçılık vakası ile sağ, yaralı veya ölü olarak yakalanan 2.547 kaçakçının aylara göre dağılım oranları Şekil 1'de yer almaktadır.

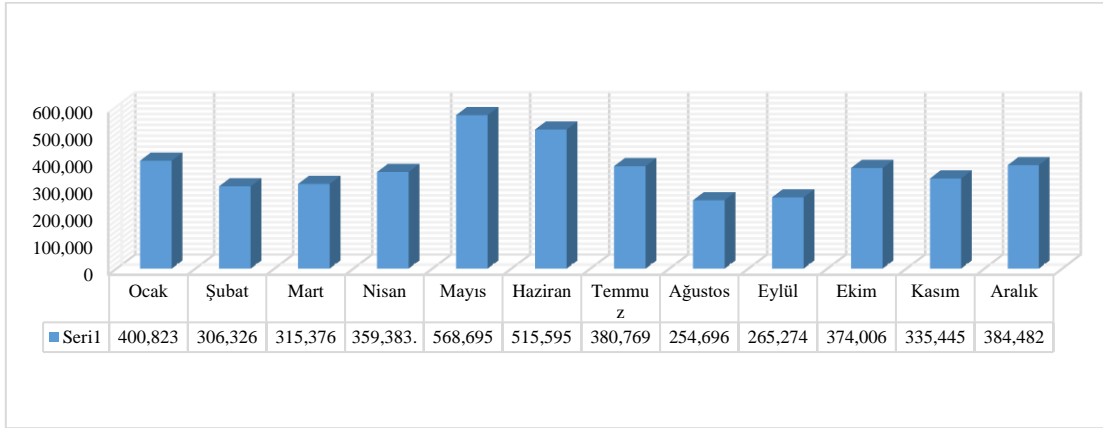

Şekil 1. 1955 Yılı Kaçakçı Vakası ile Kaçakçı Sayılarının Aylara Göre Dağılımı

Şekil 1'de yer alan verilerden hareketle 1955 yılında operasyon gerçekleştirilen 3.258 vaka neticesinde 2.547 kaçakçının sağ, yaralı veya ölü olarak yakalandığı tespit edilmiştir. Gerek kaçakçılık vakasının gerekse tutuklanan kaçakçıların aylara göre dağılımlarına bakıldığında Ocak'ta 284 kaçakçılık vakasına operasyon yapılmış ve 157 kaçakçı tutuklanmıştır. Ocak ayının aksine Şubat ayında operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakasında düşüş yaşanırken yakalanan kaçakçı sayısında artış meydana gelmiştir. Nitekim Şubat'ta 265 kaçakçılık vakasına operasyon gerçekleştirilmiş ve 221 kaçakçı yakalanmıştır. Bu durum ise kaçakçılık faaliyeti gerçekleştirenlerin kalabalık gruplar halinde hareket ettiğini göstermektedir. Mart ayında operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakalarında değişiklik olmamakla birlikte 265 olarak kayıtlara işlenmiştir. Ancak tutuklanan kaçakçı sayısında düşüş gözlenerek rakam 189 kişiye düşmüştür. Nisan ayında 1955 yılının en düşük vaka sayısı meydana gelmiştir. Şöyle ki Nisan ayında 226 kaçakçılık vakasına operasyon gerçekleştirilmiş olup

202 kaçakçı sağ, yaralı veya ölü olarak yakalanmıştır. Mayıs ayında 303 kaçakçılık vakasına operasyon gerçekleştirilip olup 231 kaçakçı yakalanmıştır. Haziran ayında operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakası 291'e düşmüştür. Bu vakalar neticesinde 240 kaçakçı yakalanmıştır.

Temmuz ayında gerek gerçekleştirilen operasyon gerekse yakalanan kaçakçı sayısında artış meydana gelerek kaçakçılık olayı 300'e, yakalanan kaçakçı sayısı ise 313'e yükselmiştir. Ancak Ağustos'ta bu oranların tekrar düşüşe geçtiği görülmektedir. Şöyle ki Ağustos ayı içerisinde operasyon gerçekleştirilen vaka ve ele geçirilen kaçakçı sayısı 264'e gerilemiştir. Eylül'de vaka ve kaçakçı sayısındaki gerileme devam etmiştir. Ancak Eylül'de vaka sayısının 236, kaçakçı sayısının ise 208 olduğu tespit edilmiştir. Ekim'de operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakası 237, yakalanan kaçakçı sayısı ise 182 olarak saptanmıştır. Uzun süre düşüş eğiliminde olan vaka sayısında Kasım ayı içerisinde artış meydana gelmiş olsa da yakalanan kaçakçı sayısında düşüş devam etmiştir. Buna göre operasyon gerçekleştirilen vaka 168, yakalanan kaçakçı sayısı ise 142 olarak belirlenmiştir. Kasım ayı içerisinde yakalanan kaçakçı sayısı ise bir yıllık zaman zarfında tüm zamanların en düşük rakamı olarak tespit edilmiştir. Son olarak Aralık ayında 319 vakaya operasyon gerçekleştirilmiştir. Bu rakam ise bir yıllık zaman zarfında operasyon gerçekleştirilen en yüksek oran olarak belirlenmiştir. Bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde 198 kaçakçı sağ, ölü veya yaralı olarak yakalanmıştır. Bir yıllık zaman zarfında operasyon gerçekleştirilen ile yakalanan kaçakçı sayısının artış oranlarında aylara göre dalgalanmaların tespit edilmiş olmasıyla birlikte ay içerisinde operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakasına bağlı olarak ele geçirilen kaçakçı sayısında artışın meydana geldiği söylenebilir. Ancak vaka sayısının artışına bağlı olarak kaçakçılık sayılarında düşüşün meydana geldiği istisnai ayların da olduğu tespit edilmiştir. İstatistiki verilerde aylara göre oluşan dalgalanmalara benzer olarak ele geçirilen kaçak malların piyasa değerine dair rakamlarda da benzer dalgalanmaların olduğu söylenebilir. Bir yıllık zaman zarfında 1955 yılında kaçak olarak ele geçirilen malların piyasa değerinin toplamına bakıldığında 4.460.870 Türk lirası olduğu saptanmıştır. Bu tutarın aylara göre dağılımı ise Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. 1955 Yılı Kaçak Malların Piyasa Değerinin Aylara Göre Dağılım Oranı

Şekil 2'de yer alan verilerden hareketle 1955 yılında kaçak olarak ele geçirildiği tespit edilmiş olan kaçak malların toplam piyasa değerinin 4.460.870 Türk lirası olduğu tespit edilmiştir. Bu miktarın aylara göre dağılım oranlarına bakıldığında Ocak ayında 400.823, Şubat ayında 306.326, Mart ayında 315.376, Nisan ayında 359.383, Mayıs ayında 568.695, Haziran ayında 515.595, Temmuz ayında 380.769, Ağustos ayında 254.696, Eylül ayında 265.274, Ekim ayında 374.006, Kasım ayında 335.445 ve son olarak Aralık ayında 384.482 Türk lirası şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. 1955 yılında operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakası ile ele geçirilen kaçak mallar arasında aynı oranda artış veya düşüşün gerçekleşmediği tespit edilmiştir.

III. 1956 YILINDA GERÇEKLEŞEN KAÇAKÇILIK FAALİYETLERİ

Jandarma Genel Komutanlığı tarafından düzenlenen operasyonlar neticesinde 1956 yılında ele geçirilen kaçakçılar ile kaçak mallara dair veriler bir önceki yılda olduğu gibi düzenli şekilde kayıt altına alınmıştır. Şöyle ki Ocak ayında kayıtlara işlenmiş toplam 254 vaka mevcuttur. Bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde kaçakçılardan 146'si sağ, 6'sı ölü ve 4'ü yaralı olarak yakalanmıştır. Yapılan operasyonlar neticesinde ise Ocak ayı içerisinde 25 adet silah, 826 adet mermi, 137 adet çakmak, 6 kilo 200 gram çakmak taşı, 397 kilo eski elbise ve 422 kilo mensucat ele geçirilmiştir. Bunlara ek olarak gümrükte yapılan denetimler neticesinde 1.454 kilo gümrük ürünü ile 1.144 adet gümrük eşyası ele geçirilmiştir. Ayrıca tekelin denetimi altında bulunan sigara kağıdından 12.100 defter sigara kağıdı, 1.403 kilo tütün ve 15 kilo çeşitli tek el ürünü ile 1.220 kilo tek el eşyasına el konularak kayıtlara işlenmiştir. Bu ürünlerin yanı sıra 969 adet kesim hayvanı, 6.195 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 39 canlı binek hayvanı, 3 motorlu taşıt aracı ile 62.984 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kaçak para ele geçirilmiştir. Bu kaçak malların toplam piyasa değeri 357.069 Türk lirası değerindedir (BCA.

30.01.0.0/69/433/8). Ele geçirilen malların piyasa değerinin 1955 yılı Ocak ayına (400.823 Türk lirası) göre düşüş gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durumda 1955 yılı Ocak ayına göre 1956 yılı Ocak'ta operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık faaliyetlerinde düşüş gerçekleştiği söylenebilir. Bu düşüşlerin gerçekleşmesinde 1955 yılından itibaren alınmaya başlanan tedbirler ve Jandarma Genel Komutanlığı'nda istihdam edilmiş olan askeri personel sayısının artırılması etkili olmuştur.

Ocak ayı dışında kayıtlara işlenen bir diğer veriler Şubat ayına ait olmuştur. Şubat ayı içerisinde 258 vakanın meydana geldiği belirtilmiştir. Bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde 229'u sağ ve 3'ü ölü olmak üzere toplamda 232 kaçakçı yakalanmıştır. Bu kaçakçıların üzerinde; 14 adet silah, 91 adet mermi, 787 adet çakmak ve 1 kilo çakmak taşı ele geçirilmiştir. Bu yanıcı ve patlayıcı maddelerin yanı sıra 583 kilo eski elbise, 599 kilo mensucat, 5.658 kilo çeşitli gümrük ürünü, 7.932 adet çeşitli gümrük eşyası, 31.355 defter sigara kâğıdı, 577 kilo tütün ile 78 adet tekel eşyası ele geçirilmiştir. Ayrıca kayıtlara işlenen diğer kaçak ürünler arasında 2.119 adet kesim hayvanı, 7.335 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 291 kilo 22 gram uyuşturucu maddesi, 58 canlı binek hayvanı, 4 motorlu taşıt aracı ile 1.957 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kara para bulunmaktadır. Kara para olarak yabancı paranın tespit edilmiş olması ülke ekonomisinin bunalım içerisinde bulunduğu 1955 yılında ülke içerisinde dövize duyulan ihtiyacın bazı vatandaşları bu alanda kaçakçılık yapmaya sevk ettiğini göstermektedir. Zira bu tarihlerde ürün fiyatlarında meydana gelen artış ve ithalatın artmasına bağlı olarak ülke içerisinde döviz sıkıntısı yaşanmaktaydı. Şubat ayı içerisinde ele geçirilen bu ürünlerin toplam piyasa değeri 505.539 Türk lirası olarak işlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/433/12). 1955 yılı Şubat'ta elde edilen 306.326 Türk lirasının aksine 1956 yılı Ocak'ta kaçak mallardan yüksek miktarda gelir elde edilmiştir.

1956 yılında Mart ayında 220 kaçakçılık vakasının meydana geldiği, bu vakalarda toplamda 168 sağ ve 9 ölü kaçakçının yakalandığı kayıtlara işlenmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı tarafından kaçakçılara yapılan operasyonlar neticesinde 10 adet silah ve 236 adet merminin ele geçirildiği kayıt altına alınmıştır. Bu gibi patlayıcı maddelerin yanı sıra yanıcı madde olarak 1896 adet çakmak ve 35 kilo çakmak taşı ele geçirilmiştir. Ayrıca önceki aylarda olduğu gibi elbise kaçakçılığının yapıldığına dair veriler de tespit edilmiştir. Bu çerçevede Mart ayı içerisinde 138 kilo eski elbisenin ele geçirildiği kayıt altına alınmıştır. Elbiselerin yanı sıra mensucat olarak nitelendirilebilecek iplik, yün ve pamuk gibi ürünlerden 757 kilonun ele geçirildiği belirtilmiştir. Yine gümrükte yapılan kontroller neticesinde 12.073 adetten oluşan 3.652 kilogram çeşitli gümrük eşyası ele geçirilmiştir. Bu gibi ürünlerin yanı sıra Cumhuriyet'in ilk yıllarında yoğun olarak kaçakçılığı yapılan tekel ürünlerinin de kayıtlara yansıdığı saptanmıştır. Sözelimi Mart ayı içerisinde 13.673 defter sigara kâğıdı ele geçirilmiştir. Defterlerin yanı sıra 2.449 kilo kaçak tütünün kayıtlara işlendiği saptanmıştır.

Tutanaklara işlenen diğer tekel ürünleri arasında 437 kilodan oluşan 669 adet farklı çeşide ait kaçağın tespit edildiği belirtilmiştir. Lakin bu ürünlere dair verilere yer verilmemiştir. Bu ürünlere vatandaşların canlarını kaybetme pahasına kaçakçılık faaliyetlerini gerçekleştirmiş olmalarının temel nedeni yapılan zamlardır. Zira bu tarihlerde Demokrat Partili yöneticiler yaşanan ekonomik krizin yapılan zamlarla ve yükseltelen vergilerle aşılabileceğine inanmaktaydılar. Tütün ve tekel ürünlerin yanı sıra Mart ayı içerisinde 2.341 baş kesim için sevkiyatı yapılan kaçak hayvan, 17.841 kilo çeşitli yiyecek maddesi, taşıt aracı olarak kullanılan 101 canlı hayvan ile 4 motorlu araç ve 80.496 Türk lirası ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Mart ayında ele geçirilen malların toplam piyasa değerinin 777.439 Türk lirası olduğu saptanmıştır (BCA. 30.10.0.0/69/453/5). Mart ayı içerisinde ele geçirilen malların daha önceki ürünlerle aynı olmasının aksine kaçak malların piyasa değerinde çok ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Nitekim 1955 yılı Mart ayında 315.376 Türk lirası 1956 yılı Mart ayında iki kattan fazla artarak 777.439 Türk lirasına çıkmıştır. Bu veriler 1956 yılı Mart ayında kaçakçılık faaliyetlerinin ve bu faaliyetlere yapılan operasyonlardaki başarı oranının daha önceki aylara oranla yüksek olduğunu göstermektedir. Bu başarının altında yatan temel sebep ise Demokrat Partili yöneticilerin kaçakçılığın ülke gelirlerinde yaşanan ciddi düşüşlerin temel nedenlerinden biri olarak algılanmasıdır.

Komutanlık tarafından Nisan ayında 241 kaçakçılık vakasının yaşandığı tespit edilmiştir. Bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde kaçakçılardan 168'i sağ, 3'ü ölü ve 4'ü yaralı olarak ele geçirilmiştir. Yine 5 adet silah, bu silahlara ait 650 adet mermi, 141 adet çakmak ve yarım kilo kadar çakmak taşının kaçak olarak yakalanıp kayıtlara işlendiği görülmektedir. Bu gibi patlayıcı ve yanıcı maddeler dışında 824 kilo eski elbise ile mensucat olarak nitelendirilen iplik, yün ve pamuktan oluşan 1.944 kilo kaçak eşya yakalanmıştır. Gümrükte yapılan denetimler neticesinde ise çeşitli eşyalardan oluşan 2.497 kilodan oluşan 14.800 adet kaçak gümrük eşyası ele geçirilmiştir. Yine Nisan ayı içerisinde 446 kilo kaçak tütün, 52 kilodan oluşan 839 adet çeşitli tekel eşyası kaçak olarak tespit edilmiştir. Yapılan denetimler neticesinde kesim amaçlı 1.029 baş hayvan ve 8.331 kilo çeşitli yiyecek maddesi kaçak olarak saptanıp kayıtlara işlenmiştir. Kaçak mallar arasında kesim hayvanının ve yiyecek maddelerin çoğunlukta olması 1955 yılından itibaren et ve gıda sektöründeki ürün fiyatlarında meydana gelen artış etkili olmuştur. 4 gramlık uyuşturucu maddesinin yanı sıra kayıtlara yansıyan kaçak taşıt araçlarına bakıldığında ise 83 canlı hayvan ve 4 motorlu taşıt aracı tespit edilmiştir. Kara para olarak nitelendirilebilecek yabancı ve Türk lirasından oluşan toplamda 8.544 Türk lirası ele geçirilmiştir. Tüm bu kaçak malların toplam piyasa değeri 390.134 Türk lirası olmuştur (BCA. 30.01.0.0/69/434/8). Nisan ayı kaçak malların piyasa değeri bir önceki ayın toplam

değeri ile kıyaslandığında yaklaşık olarak %50 oranında düşüşün yaşandığı söylenebilir. Bu verilerden hareketle kaçakçılık faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin son dört ayın en düşük rakamının Nisan ayına ait olduğu söylenebilir. Bu çıkarımdan hareketle 1955 yılından itibaren Jandarma Genel Komutanlığı'nın kaçakçılıkla mücadele çerçevesinde hükümetin de desteğini alarak hayata geçirmiş olduğu tedbir politikalarının olumlu yönde sonuç vermeye başladığı söylenebilir.

Nisan ayı kaçak malların piyasa değerinin aksine Mayıs ayında yakalanan kaçak mallar fazla olmalı ki toplam piyasa değeri 556.175 Türk lirasına yükselmiştir. Bu değeri oluşturan kaçak malların sevkiyatında bulunan kaçakçılara düzenlenen 277 operasyonda 9'ü ölü toplamda 131 kaçakçı yakalanmıştır. Vatandaşların ölümü göze alarak girişmiş oldukları kaçakçılığı tercih etmelerinin farklı nedenleri olmakla birlikte bunlardan en önemlileri arasında hükümetin ekonomik dar boğazdan çıkmak için uygulamış olduğu zam politikası ile kaçakçılığı sektör haline getirip kısa vadede yüksek gelir elde etme düşüncesidir. Bu hedefler doğrultusunda ölümü göze alarak kaçakçılık girişiminde bulunanların üzerlerinde 11 adet silah, 638 adet mermi, 3.427 adet çakmak ve 3.500 kilo çakmak taşı ele geçirilmiştir. Patlayıcı ve yanıcı maddelerin yanı sıra 79 kilo eski elbise ve 582 kilo mensucatın ele geçirilerek kayıtlara işlendiği tespit edilmiştir. Gümrükte yapılan kontroller neticesinde 14.972 kilo ağırlığında 9.966 adet çeşitli gümrük eşyası yakalanmıştır. Yine devletin tekeli altında bulunan ürünlerde de kaçakçılık faaliyetlerin yoğun olarak meydana geldiği saptanmıştır. Sözelimi 6.121 defter sigara kâğıdı, 1 kilo tütün, 11 kilo çeşitli tekel ürünü ve 216 adet çeşitli tekel eşyasının tespit edildiği kayıtlara işlenmiştir. Bu gibi ürünler dışında 1.925 baş hayvan ve 9.466 kilo yiyecek maddesi ele geçirilmiştir. Bu gibi ürünlerin yanı sıra 72 kilo 500 gram uyuşturucu maddesi, 147 adet canlı binek hayvanı, 1 araba ve kayıt dışı olduğu tespit edilen 1.428 Türk lirasının ele geçirildiği saptanmıştır (BCA. 30.01.0.0/69/434/13). Bir önceki aya oranla yakalanan uyuşturucu maddesinde ciddi bir artışın meydana gelmiş olması dikkat çekici bir husus olarak belirtilebilir.

Haziran ayında kayıtlara yansıyan kaçakçılık vaka sayısının bir önceki aya oranla artış göstererek operasyon gerçekleştirilen vaka sayısı 272 olmuştur. Haziran ay zarfında yapılan operasyonlar neticesinde yakalanan kayıtlara işlenen 126'sı sağ, 4'ü ölü ve 2'si yaralı olmak üzere toplamda 132 kaçakçı yakalanmıştır. Yine 5 adet silah, 2.079 adet mermi, 1.222 adet çakmak, 8.700 kilo çakmak taşı, 210 kilo eski elbise, 764 kilo mensucat, 3.329 kilo çeşitli gümrük eşyası ve 74.790 adet kaçak gümrük eşyasının ele geçirildiği kayıtlara işlenmiştir. Ayrıca 7.650 defter sigara kâğıdı, 725 kilo tütün, 3 kilo çeşitli tekel eşyası ve 483 adet çeşitli tekel ürünü tespit edilmiştir. Yine kolluk kuvvetleri tarafından ele geçirilip kayıtlara işlenmiş olan ürünler arasında 3.088 baş kesim hayvanı, 13.576 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 163 canlı binek hayvanı ve 1 motorlu taşıt aracı yakalanmıştır. Ele geçirilen uyuşturucu miktarının bir önceki aya göre düşüş göstererek 24.690 kilo olduğu belirtilmiştir. Son olarak Haziran ayı içerisinde ele geçirilen bir diğer kaçak mal ise Türk ve yabancı paralar olmuştur. Kara para olarak nitelendirilen bu kayıt dışı para miktarının 3.207 Türk lirası olduğu kayıtlara işlenmiştir. Haziran ayı içerisinde gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri neticesinde ele geçirilmiş olan bu ürünlerin toplam piyasa değeri 732.260 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/69/434/16). Ürünlerin toplam piyasa değerinin Mayıs ayına göre artış göstermiş olması Mayıs ayı içerisinde operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakasının fazla olduğunu gösterdiği gibi kolluk kuvvetlerinin de mücadeledeki başarısında artış olduğunu kanıtlamaktadır.

Jandarma Genel Komutanlığı tarafından Temmuz'da tutulan istatistiki verilere göre ülke genelinde 141 vakanın meydana geldiği kayıtlara işlenmiştir. Bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde ise 62'si sağ, 7'si ölü ve 1'i yaralı olmak üzere toplamda 70 kaçakçı yakalanmıştır. 5 adet silah, 84 adet mermi ve 573 adet çakmak ele geçirilerek kayıtlara geçirilmiştir. Kaçakçıların silah ve mermi gibi patlayıcı ürünlerin kaçakçılığını yapmaları ülke asayişini açısından da ciddi bir problem teşkil etmektedir. Bu gibi ürünlerin kaçakçılığının gerçekleştirilmiş olması meselenin ekonomik sonuçları olduğu gibi güvenlik problemlerine de neden olduğu söylenebilir. Yine 267 kilo eski elbise, 79 kilo mensucat, 1.312 kilo çeşitli gümrük eşyası ve 852 adet çeşitli gümrük ürünü ele geçirilmiştir. Haziran ayı kayıtlarında tekelin denetimi altında bulunan ürünlerin kaçakçılığına yönelik faaliyetlerin gerçekleştiği ve ele geçirilen ürün ile eşya miktarları da yer almıştır. Buna göre 15 defter sigara kâğıdı, 155 kilo kaçak tütün ve 2 kilo çeşitli tekel eşyasının ele geçirildiği belirtilmiştir. Bu gibi ürünlerin yanı sıra kesime hazır olan 2.790 baş hayvan, 5.380 kilo yiyecek maddesi, 135 kilo uyuşturucu maddesi, 68 adet canlı binek hayvanı, 1 motorlu taşıt ve 565 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı para ele geçirilmiştir. Tüm bu kaçak mallarının toplam değerinin ise 319.954 Türk lirası olduğu kayıtlara işlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/435/2). Temmuz ayı kaçak malların piyasa değerinde bir önceki aya oranla ciddi düşüş yaşanmış olması Temmuz'da gerçekleştirilen operasyonların az olduğunu göstermekle birlikte yürütülen mücadelede başarı oranının düştüğüne işaret etmektedir. Ancak bu düşüşü komutanlığın başarısızlığı olarak nitelendirmek çok zor olmakla birlikte tespit edilebilen kaçakçılık vakasının az olmasının bir diğer nedeni bu ay içerisinde kaçakçılık faaliyetlerinde azalış yaşandığı şeklinde de yorumlanabilir.

Temmuz ayı kaçakçılık vakasında gözlemlenen düşüş Ağustos ayı içerisinde de devam etmiştir. Ağustos ayı kayıtlara göre 145 kaçakçılık vakası meydana gelmiştir. Bu vakalara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde 123'ü sağ ve 1'i ise yaralı olarak yakalanmıştır. 124 kaçakçıyla birlikte kayıtlara yansıyan verilere göre 3 adet silah ile 19 adet mermi ele geçirilmiştir. Bu gibi patlayıcı silahların yanı sıra 167 adet yanıcı madde olarak nitelendirilecek olan çakmak ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Haziran ayı içerisinde yapılan denetimler

neticesinde 93 kilo eski elbise, 212 kilo mensucat, 969 kilo çeşitli gümrük eşyası, 6.301 adet çeşitli gümrük eşyası ele geçirilmiştir. Tekel ürünlerinden ise sadece 1.200 defter sigara kâğıdı ve 491 kilo kaçak tütün tespit edilmiştir. Kesim amaçlı sevkiyatı yapılan 688 baş hayvan, 459 kilo çeşitli yiyecek maddesi ve 39 binek canlı hayvan ise ele geçirilip Ağustos ayı istatistiki verilerine yansıyan diğer kaçak mallar olarak belirtilmiştir. Bu malların toplam piyasa değerinin ise 122.487 Türk lirası olduğu tespit edilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/435/6). Mart, Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarının aksine Ağustos'ta kara para olarak nitelendirilebilecek kayıt dışı paranın verilerine dair bilgilerin kayıtlara işlenmemiş olması ise dikkat çekicidir. Son iki ayda kaçakçılık vakalarının düşüş eğiliminde olması ilk beş ayda kaçakçılara karşı elde edilen başarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Yine ürünlerin piyasa değerinin son yedi ayın en düşük seviyesinde olması dikkat çeken bir diğer husus olmuştur.

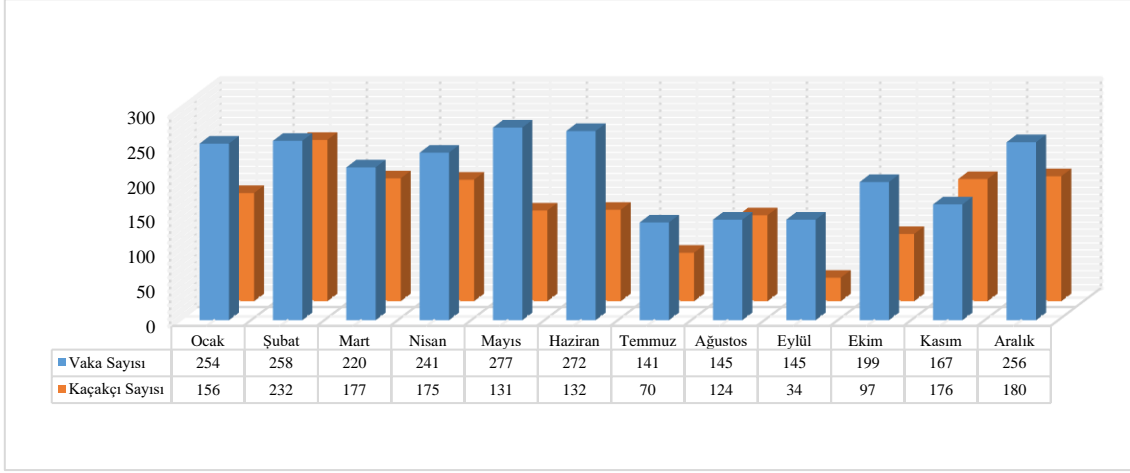
Eylül ayı kayıtlarında ise Ağustos'taki gibi 145 vakanın meydana geldiği belirtilmiştir. Bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde 31'i sağ ve 3'ü ölü olarak yakalanırken, yaralı kaçakçı mevcut değildir. Ele geçirilen patlayıcı ve yanıcı maddeler arasında silah ve mermi bulunmazken 92 adet çakmak ile 3 kilo 450 gram kaçak çakmak taşı yakalanmıştır. Bu ürünlerin yanı sıra 198 kilo elbise, 123 kilo mensucat, 2.442 kilo çeşitli gümrük ürünü, 491 adet çeşitli gümrük eşyası, 50.513 defter sigara kâğıdı, 947 kilo tütün ve 2 kilo çeşitli tekel ürünü ele geçirilmiştir. Yine Eylül ayı içerisinde 829 baş kesim hayvanı, 3.752 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 28 canlı binek hayvanı ve 1 motorlu taşıt aracı ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu malların toplam piyasa değeri 125.941 Türk lirasıdır. Eylül ayı içerisinde yerli ve yabancı kaçak paranın kayıtlara işlenmemiş olması ise dikkat çekmektedir (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Eylül ayı verilerinde silah, mermi, uyuşturucu maddesi ve kara paranın verilerine dair bilgilerin olmaması bu ürünlerin kaçakçılar üzerinde tespit edilmediğini göstermekle birlikte kaçırılmış olma ihtimalinin de bulunduğu işaret etmektedir. Ayrıca Eylül'de ele geçirilen kaçakçı sayısının son sekiz ayın en düşük rakamı olması bu ay içerisinde kaçakçılıkla mücadelenin sekteye uğradığını göstermektedir. Buna karşın silah, mermi, uyuşturucu maddesi ve kara paranın ele geçirilmemiş olması bu ürünlerde kaçakçılık faaliyetinin gerçekleşmediğini göstermekle birlikte sekiz aylık mücadele neticesinde kaçakçılara karşı büyük oranda başarının elde edildiği söylenebilir.

Eylül ayı gibi kayıt dışı paranın ele geçirilemediği veya kayıtlara işlenmediği bir diğer ay da Ekim olmuştur. Kayıtlara göre Ekim ayında 199 olay meydana gelmiştir. Bu olaylar neticesinde kaçakçılardan 89'ü sağ, 5'i ölü ve 3'ü yaralı olarak yakalanmıştır. Patlayıcı ve yanıcı maddelerden ise 1 adet silah, 442 adet mermi ve 2.038 adet çakmak yakalanmıştır. Ekim ayı içerisinde ele geçirilen diğer mallar arasında 377 kilo eski elbise, 234 kilo mensucat, 1.617 kilo 500 gram çeşitli gümrük ürünü, 2.201 adet çeşitli gümrük eşyası, 24 defter sigara kâğıdı, 9.000 kilo tütün 593 kilo 900 gram çeşitli tekel ürünü ile 116 adet çeşitli tekel eşyası yakalanmıştır. Bu ürünlerin yanı sıra 2.260 adet kesim hayvanı, 6.799 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 239 kilo uyuşturucu maddesi, 41 canlı binek hayvanı ile 5 motorlu taşıt aracı ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu malların toplam piyasa değeri 525.168 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/69/435/15). Eylül ayına oranla Ekim'de gerçekleştirilen başarılı operasyonlar neticesinde elde edilen ürünlerin piyasa değerinin neredeyse beş kat kadar artış göstermesi dikkat çekmektedir. Bu durum ise kaçakçılıkla mücadelenin bir önceki aya oranla daha yoğun geçtiğini göstermekle birlikte kaçakçılık faaliyetlerin uzun bir süre sonra tekrar artışa geçtiğini göstermektedir.

1956 yılı Kasım ayına dair Jandarma Genel Komutanlığı tarafından tutulan kayıtlarda 167 vakanın meydana geldiği belirtilmiştir. Kasım ayı içerisinde kaçakçılardan 175'i sağ, 1'i ise ölü olarak yakalanmıştır. Kaçakçıların yanı sıra ele geçirilen kaçak mallar arasında 44 adet çakmak ile 100 gram çakmak taşı yer almıştır. Daha önceki aylara oranla rekor manada dile getirilebilecek 309.500 kilo eski elbise, 111.290 kilo mensucat, 869.000 kilo çeşitli gümrük ürünü ile 2.011 adet gümrük eşyası ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Yine daha önceki aylara göre 1956 yılında şimdye kadar rekor manada ele geçirilen bir diğer kaçak ürün tütün olmuştur. Bu miktarın ise 1.243.000 kilo olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında 777 adet defter sigara kâğıdı ele geçirilmiştir. Ele geçirilen çeşitli tekel malların ise 6 adet ile 3.000 kilo olduğu belirtilmiştir. Kesim amaçlı kaçakçılığı yapılan ve ele geçirilen hayvan sayısı 1.957'dir. Hayvanın yanı sıra 4.588.000 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 33 canlı binek hayvanı, 4 motorlu taşıt aracı ve 1.676 Türk lirası değerinde yabancı ile yerli kara para ele geçirilmiştir. Kasım ayı içerisinde ele geçirilen tüm bu malların toplam piyasa değeri bir önceki aya göre düşüş göstererek 474.349 Türk lirası olarak kayıtlara işlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/433/2). Kasım'da silah, mermi ve uyuşturucu maddesinin ele geçirilmemiş olması ise dikkat çekmektedir. Kasım ayı içerisinde 1956 yılında tüm zamanların rekoru kırılarak çok miktarda giyim sektöründe, gıda sektöründe ve tütünde kaçak malın ele geçirilmiş olması dikkat çeken bir diğer husus olmuştur. Bu durum son dokuz ayın en büyük kaçakçılık faaliyetlerinin bu ay içerisinde gerçekleştiğini ve buna karşı Jandarma Genel Komutanlığı'nın yoğun bir mesai yürüttüğünü göstermektedir.

Son olarak tutulan kayıtlar Aralık ayına ait olmuştur. Buna göre Aralık ayı içerisinde 256 kaçakçılık vakası meydana gelmiştir. Bu olaylara yapılan operasyonlar neticesinde kaçakçılardan 174'ü sağ, 6'sı ise ölü olarak yakalanmıştır. Yapılan operasyonlar sonucunda Aralık ayı içerisinde 3 adet silah ve 348 adet merminin yanı sıra 84 adet çakmak, 286.000 kilo eski elbise, 911.000 kilo mensucat, 3.719.000 kilo çeşitli gümrük eşyası, 24.770 adet çeşitli gümrük ürünü ve 158 adet defter sigara kâğıdı ele geçirilmiştir. Sigara kâğıdının yanı sıra kayıtlara yansıyan diğer veriler arasında 2.085.000 kilo tütün, 1.850.000 kilo çeşitli tekel ürünü ve 23 adet çeşitli tekel eşyası

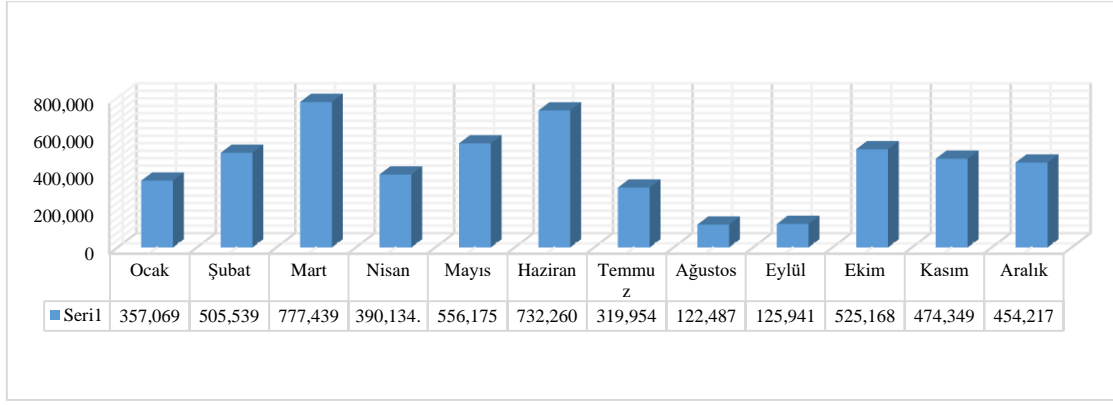
yer almıştır. Ayrıca 1.880 baş kesimlik hayvan, 4.542.000 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 57 canlı binek hayvan ve 1 motorlu araç ele geçirilmiştir. Bu gibi ürünlerin yanı sıra 253 kilo 600 gram uyuşturucu ile 9.273 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kara paranın ele geçirildiği kayıtlara işlenmiştir. Aralık ayı içerisinde ele geçirilen bu malların toplam piyasa değeri ise 454.217 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/69/436/2). Aralık'ta gerçekleştirilen operasyonların sayısının bir önceki aya göre artış göstermesine rağmen kaçak malların piyasa değerinde bir önceki aya göre düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. Netice olarak 1956 yılında gerek kaçak malların piyasa değerinde gerekse tespit edilip kayıtlara işlenen kaçakçılık vakalarında aylara göre sürekli dalgalanmaların meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda 12 aylık zaman zarfında 2.476 kaçakçılık vakasına operasyon gerçekleştirilmiş olup 1.673 kaçakçı yakalanmıştır. Bu verilerin aylara göre dağılımı Şekil 3'te aktarılmıştır.

Şekil 3. 1956 Yılı Kaçakçı Vakası ile Kaçakçı Sayılarının Aylara Göre Dağılımı

Şekil 3'teki verilere bakıldığında Ocak'ta 254 kaçakçı vakasına yapılan operasyonlar neticesinde 156 kaçakçı ele geçirilmiştir. Şubat'ta kaçakçılık vakasında meydana gelen artış çok az olsa da ele geçirilen kaçakçı sayısında ise büyük bir artışın meydana geldiği görülmektedir. Nitekim Şubat ayında 258 kaçakçılık vakası meydana gelmiş olmakla birlikte 232 kaçakçı ele geçirilmiştir. Mart'ta ele geçirilen kaçakçı sayısı 177'ye, vaka sayısı ise 220'ye düşmüştür. Mart'ta gerçekleşen bu düşüşün aksine Nisan'da artış gözlemlenerek vaka sayısı 241'e çıkmıştır. Ancak kaçakçı sayısında az da olsa düşüş meydana gelerek yakalanan kaçakçıların sayısı 175 olarak saptanmıştır. Mayıs ayında kaçakçılık vakasına yapılan operasyonlardaki artış devam etmekle birlikte 277'ye çıkmıştır. Lakin ele geçirilen kaçakçıların sayısındaki düşüş devam etmekle birlikte 131'e düşmüştür. Haziran'da 272 vakaya operasyon gerçekleştirilmekle birlikte 132 kaçakçı yakalanmıştır. Temmuz'da operasyon gerçekleştirilen kaçakçı sayısında ciddi bir düşüş olmakla birlikte rakam 141'e kadar gerilemiştir. Bu rakam ise 1956 yılının en düşük rakamı olarak kayıtlara işlenmiştir. Bu ay içerisinde ele geçirilen kaçakçı sayısı ise 70 olarak tespit edilmiştir.

Ağustos ayında operasyon gerçekleştirilen kaçakçı sayısında az da olsa artış meydana gelerek 145 olmuştur. Aynı artış kaçakçı sayısında da sağlanarak 124'e çıkmıştır. Eylül ayına gelindiğinde vaka sayısı bir önceki ayla aynı olmakla birlikte kaçakçı sayısı düşüş göstererek 34'e gerilemiştir. Yine aynı şekilde sene içerisinde ele geçirilen en düşük kaçakçı sayısı Eylül ayına ait olmuştur. Ekim'de operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakasında artış meydana gelerek 199 vaka tespit edilmiştir. Yapılan operasyonlar neticesinde 97 kaçakçı yakalanmıştır. Kasım'da 167 vakaya operasyon gerçekleştirilmekle birlikte 176 kaçakçı yakalanmıştır. Son olarak Aralık'ta operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakasında büyük artış meydana gelerek 256'ya çıkmıştır. Ancak aynı artış oranı ele geçirilen kaçakçı sayısında gözlemlenmemekle birlikte yakalanan kaçakçı sayısının 180 olduğu saptanmıştır. Görüldüğü gibi gerek operasyon gerçekleştirilen vaka gerekse ele geçirilen kaçakçı sayısında aylara göre dalgalanmaların meydana geldiği tespit edilmiştir. Benzer dalgalanmaların kaçak olarak ele geçirilen kaçak malların piyasa değerlerinde de saptanmıştır. Bu doğrultudaki veriler Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. 1956 Yılı Kaçak Malların Piyasa Değerinin Aylara Göre Dağılım Oranı

Şekil 4'te yer alan verilere bakıldığında 1956 yılında kaçak malların toplam piyasa değeri olan 5.340.732 Türk lirasının aylara oransal anlamda dağılımına bakıldığında en yüksek olduğu ayın Mart olduğu söylenebilir. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi Mart'ta ele geçirilen kaçak malların toplam piyasa değerinin 777.439 Türk lirası olduğu belirtilmiştir. Bu miktar ise 1956 yılının en yüksek rakamı olduğu tespit edilmiştir. Bu oranı Haziran ayı takip etmektedir. Haziran'daki malların değeri ise 732.260 Türk lirasıdır. 1956 yılında aylara göre dağılımı yapılan malların değerinin en düşük olduğu ay ise Ağustos ayı olmuştur. Ağustos ayı mallarının değeri 122.487 Türk lirası olmuştur. Bu değerlerden hareketle Ocak ile Mart ayı arasında sürekli meydana gelen artışla Ağustos ile Eylül ayları arasında meydana gelen düşüş dışında oranların aylara göre sürekli dalgalanmalar gösterdiği tespit edilmiştir. 1956 yılına dair genel bir değerlendirme yapılacak olunursa her ne kadar aylara göre elde edile verilerde dalgalanmalar meydana gelmiş olsa da Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde istihdam edilen askeri personel sayısının artırılmasına bağlı olarak hükümetin kaçakçılığı ekonomi için büyük bir tehlike olarak algılanmasına bağlı olarak almış olduğu tedbirler çerçevesinde kısmen başarı elde edildiği söylenebilir. Gerek gerçekleştirilen operasyonların ve ele geçirilen kaçak malların gerekse kaçak malların piyasa değerinin aylara göre göstermiş olduğu benzer dalgalanmaların gerçekleştiği bir diğer yıl 1957 senesi olmuştur.

IV. 1957 YILINDA GERÇEKLEŞEN KAÇAKÇILIK FAALİYETLERİ

Jandarma Genel Komutanlığı tarafından 1957 yılında tespit edilebilmiş kaçakçılık vakaları ve ele geçirilen mallara dair veriler kayıt altına alınmıştır. Buna göre Ocak ayında 251 vakanın meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu vakalara yapılan operasyonlar neticesinde 146'sı sağ, 3'ü yaralı ve 1'i ölü olmak üzere 150 kaçakçı yakalanmıştır. Ele geçirilen kaçak mallar arasında 6 adet silah, 539 adet mermi, 7 adet çakmak, 3 kilo 130 gram çakmak taşı, 291 kilo 750 gram eski elbise, 3.635 kilo 350 gram mensucat, 1.787 kilo 350 gram gümrük ürünü ve 8.625 adet gümrük eşyası yer almıştır. Ocak ayı kayıtlarına işlenen diğer kaçak ürünler arasında 2.692 defter sigara kâğıdı, 911 kilo tütün, 47 adet tekel eşyası, 1.250 baş kesim hayvanı, 4.933 kilo yiyecek maddesi, 12.675 kilo uyuşturucu maddesi, 43 canlı binek hayvanı, 8 motorlu taşıt aracı ile 11.486 yerli ve yabancı kara para yer almıştır. Ele geçirilen bu ürünlerin toplam piyasa değeri 515.361 Türk lirasıdır (BCA. 30.01.0.0/69/433/8). 1957 yılı Ocak ayına ait kaçak malların piyasadaki değerinin bir önceki yılın Ocak ayından hayli yüksek olması kaçakçılık faaliyetlerinin de bir önceki yıla oranla artış gösterdiğine işaret etmektedir. Bu durum ise kaçakçılıkla yürütülen mücadelenin yoğun geçtiğini göstermektedir. Kaçakçılık faaliyetlerin 1957 yılın başlarında artış göstermesi dönemin ekonomik politikasıyla doğrudan bağlantılıdır. Zira bu tarihlerde zamlar ve fahiş şekilde artmış olan ürün fiyatları halk nezdinde Demokrat Parti iktidarına karşı tepkili olmaya neden olmuştur. Bu tepkilerden biri de halkın kaçakçılığa yönelmesi olarak zuhur etmiştir. Hükümet ise bir yandan doğal olarak bu tepkilerle mücadeleye kesintisiz şekilde devam ederken diğer taraftan da hayat pahalılığının sonlandırılması için ekonomik politikaları hayata geçirmeye çalışmıştır.

Şubat ayında tutulan kayıtlarda 212 vakanın meydana geldiği belirtilmiştir. Bu vakalar sırasında ise 173'ü sağ, 4'ü ise ölü olarak üzere toplamda 177 kaçakçı yakalanmıştır. Şubat ayı içerisinde ele geçirilen kaçak mallar arasında 4 adet silah, 388 adet mermi, 7 adet çakmak, 20 kilo 20 gram çakmak taşı, 132 kilo eski elbise, 495 kilo mensucat, 3.826 kilo çeşitli gümrük ürünü, 1.519 adet çeşitli gümrük eşyası, 19.516 adet defter sigara kâğıdı, 1.809 kilo tütün, 66 adet çeşitli tekel ürünü ile 96 adet çeşitli tekel eşyası yer almaktadır. Ayrıca Şubat ayı içerisinde ele geçirilip kayıtlara işlenen mallar arasında 1.763 baş kesim hayvanı, 8.311 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 578 kilo 970 gram uyuşturucu maddesi, 48 canlı binek hayvanı, 1 motorlu taşı aracı ile 7.918 Türk lirası değerinde kayıt dışı para yer almıştır. Bu malların toplam değerinin ise 520.216 Türk lirası olduğu aktarılmıştır (BCA. 30.01.0.0/69/433/12). Şubat ayındaki vaka sayısının Ocak ayına göre düşüş göstermesine rağmen ele geçirilen kaçak malların piyasa değeri arasında ciddi bir düşüşün olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum ise kaçakçılık faaliyetlerinde bulunan kişilerin kalabalık gruplar halinde olmasa da yüklü miktarda kaçak mal sevk etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Haliyle Jandarma Genel Komutanlığı'nın operasyon gerçekleştireceği vaka ile

kaçakçı sayısının bir önceki aya göre az olması jandarmanın işini kolaylaştırmış olduğunu ve az sayıda operasyonla çok miktarda kaçak mal ele geçirildiğini söylemek mümkündür.

Mart ayında 198 kaçakçı vakasının zuhur ettiği saptanmıştır. Bu olaylara yönelik düzenlenen operasyonlar neticesinde 101'i sağ, 1'i ölü ve 3'ü yaralı olmak üzere toplamda 105 kaçakçı yakalanmıştır. Ele geçirilen kaçak mallar arasında 4 adet silah, 319 adet mermi, 73 adet çakmak ve 20 kilo çakmak taşı yer almıştır. Patlayıcı ve yanıcı maddelerin yanı sıra eski elbise kaçakçılara yapılan operasyonlar neticesinde 98 kilo eski elbise ve 168 kilo mensucat gibi giyim eşyasının da ele geçirilerek kayıtlara işlendiği saptanmıştır. Bu gibi ürünlerin yanı sıra gümrüklerde yapılan kontroller sırasında kaçak olarak tespit edilip Mart ayı kayıtlarına işlenen 3.290 kilo 400 gram çeşitli gümrük ürünü ile 10.625 adet çeşitli gümrük eşyası saptanmıştır. Tekelin denetiminde bulunan ürünlerde de yoğun olarak kaçakçılık faaliyetleri meydana gelmiştir. Bu doğrultuda yapılan denetimler neticesinde 21.041 defter sigara kâğıdı, 643 kilo kaçak tütün, 17 adet çeşitli tekel eşyası ele geçirilmiştir. Yine Mart ayı kayıtlarında 1.212 baş kesim hayvanı, 11.120 kilo 500 gram çeşitli yiyecek maddesi, taşıt aracı olarak 17 canlı binek hayvanı, 4 motorlu taşıt aracı ve 2.100 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kara para işlenmiştir. Mart ayı içerisinde ele geçirilen tüm kaçak malların toplam piyasa değeri 307.221 Türk lirası olarak belirtilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/434/5). Mart ayına ait verilere genel olarak bakıldığında gerek gerçekleştirilen operasyonlar ve ele geçirilen malların miktarları gerekse bu malların piyasa değerinde son üç ayın en düşük seviyesi olduğu söylenebilir. Yine Mart ayına ait elde edilen verilerden hareketle kaçakçılık girişimlerinde azalmanın olduğu çıkarımı da yapılabilir.

Nisan ayı içerisinde 236 vakanın meydana geldiği belirtilmiştir. Toplamda 165 kaçakçı yakalanmıştır. Bunlardan 150'si sağ, 12'si ölü ve 3'ü ise yaralı olarak yakalanmıştır. Bu ay içerisinde 1 silah, 951 mermi, 9 çakmak, 2 kilo 400 gram kaçak çakmak taşı, 76 kilo 700 gram eski elbise ve 350 kilo 330 gram mensucat ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Gümrükte yapılan denetimler neticesinde ise 9.506 kilo 420 gram çeşitli gümrük ürünü ve 8.066 adet çeşitli gümrük eşyası ele geçirilmiştir. Tekelin denetimi altında bulunan sigara kâğıdı defterlerinden 331 adet, tütünden 1.901 kilo 700 gram ve çeşitli tekel ürünlerinden 845 kilo kaçak eşya tespit edilmiştir. Kesim amaçlı bulundurulmuş kaçak hayvan sayısı 1.455 baş, çeşitli yiyecek maddesi olarak 3.450 kilo kaçak ürün ele geçirilmiştir. Yine ele geçirilen diğer ürünler arasında 16 canlı binek hayvanı, 7 motorlu taşıt aracı ve 4.322 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kayıt dışı para tespit edilerek kayıtlara işlenmiştir. Ele geçirilen kaçak ürünlerin toplam değerinin ise 472.409 Türk lirası olduğu ifade edilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/434/8). Mart ayına oranla kaçakçılık vakalarına gerçekleştirilen operasyonlarda, ele geçirilen ürünlerin miktarında ve bu ürünlerin piyasa değerinde artışın meydana gelmiş olması Nisan ayında kaçakçılıkla yürütülen mücadelede başarı oranının arttığını göstermektedir. Yine bu başarıya bağlı olarak 1957 yılının bir önceki aylarına oranla kaçakçılık faaliyetlerinde artışın meydana geldiği çıkarımı yapılabilir. Ayrıca daha önceki ayların aksine Nisan ayında uyuşturucu maddesinin tespit edilememiş olması ise dikkat çekmektedir.

Uyuşturucu maddesinin ele geçirilemediği bir diğer ay Mayıs olmuştur. Mayıs ayı içerisinde 166 kaçakçılık vakasının meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu kaçakçılara karşı düzenlenen operasyonlar neticesinde 88'i sağ, 13'ü ölü ve 3'ü yaralı olmak üzere toplamda 104 kaçakçı yakalanmıştır. Kaçakçıların yanı sıra 2 adet silah, 27 adet mermi, 328 adet çakmak, 1 kilo 50 gram çakmak taşı, 129 kilo 500 gram eski elbise, 486 kilo 250 gram mensucat ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Gümrükte yapılan kontroller neticesinde ise 3.314 kilo 150 gram çeşitli gümrük ürünü ile 3.139 adet çeşitli gümrük eşyası tespit edilmiştir. Mayıs ayında ele geçirilen sigara kâğıdı defter adedi 11.410, tütün 908 kilo ve çeşitli tekel ürünü 118 kilo 820 gramdır. Ele geçirilen kesime hazır hayvan sayısı 760 baş, çeşitli yiyecek maddesi 3.663 kilo 500 gram, 32 canlı binek hayvanı, 2 motorlu taşıt aracı ile 1 arabadır. Yine kara para olarak nitelendirilen kayıt dışı yerli ve yabancı paranın ise değerinin 31 Türk lirası olduğu belirtilmiştir. Bu rakam ise yıl içerisinde tüm zamanların en düşük rakamı olarak tespit edilmiştir. Mayıs ayı içerisinde gerçekleştirilen bu faaliyetler neticesinde ele geçirilen tüm malların toplam piyasa değeri 262.323 Türk lirası olduğu ifade edilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/434/13). Jandarma Genel Komutanlığı'nın Mayıs ayında kaçakçılarla yürütmüş olduğu mücadelenin son beş ayın en düşük seviyelerinde seyrettiğini tespit etmek için kayıtlara işlenmiş olan vaka sayısı ve kaçak ürünlerin piyasa değerine bakmak yeterli olacaktır. Bu veriler ise iki çıkarım yapmamıza imkân tanımaktadır. Bunlardan ilki komutanlığın yürütmüş olduğu operasyonlarda elde etmiş olduğu başarıya bağlı olarak kaçakçılık faaliyetlerin azaldığıdır. İkinci çıkarım ise bir öncekinin aksine kaçakçılık faaliyetlerin takip edilmediği ve operasyon gerçekleştirmek için tespit edilmediğidir. Ancak ikinci ihtimal çok zayıf kalmaktadır. Zira ele geçirilen kaçak malların çoğu gümrük noktalarında ele geçirilmekteydi. Gümrük kapılarındaki denetim ve güvenlikte zafiyet göstermeyeceğine göre Mayıs ayı içerisinde kaçakçılık faaliyetlerinde ciddi bir azalışın olduğu söylenebilir.

Mayıs ayının aksine Haziran ayı içerisinde ele geçirilen malların toplam piyasa değeri neredeyse iki buçuk katı kadar artış göstererek 600.807 Türk lirasına çıkmıştır. Bu ay içerisinde 201 kaçakçılık vakasının meydana geldiği saptanmıştır. Bu vakalara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde kaçakçılardan 146'sı sağ, 14'ü ölü ve 6'sı yaralı olarak toplamda 166'sı yakalanmıştır. 166 kaçakçının yakalandığı Haziran ayı içerisinde 3 adet silah, 3 adet mermi, 2.433 adet kaçak çakmak, 50 gram çakmak taşı, 287 kilo 200 gram eski elbise ve 236 kilo 270 gram

mensucat ele geçirilmiştir. Yine gümrükte yapılan denetimler sırasında 3.334 kilo 830 gram çeşitli gümrük ürünü, 11.091 adet çeşitli gümrük eşyası yakalanmıştır. Haziran ayı içerisinde ele geçirilen diğer mallar arasında 230 adet defter sigara kâğıdı, 758 kilo tütün, 470 kilo 300 gram çeşitli tek el ürünü, 35 adet çeşitli tek el eşyası, 4.879 baş kesim hayvanı, 5.632 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 32 canlı binek hayvanı, 1 motorlu taşıt aracı ve 4.793 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kara para yer almıştır (BCA. 30.01.0.0/69/434/16). Haziran ayında gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde ele geçirilen kaçak malların piyasa değerinin son altı ayın en yüksek seviyesinde olması bu ay içerisinde meydana gelen kaçakçılık vakalarının fazla olduğunu göstermekle birlikte kolluk kuvvetlerinin de mücadeledeki başarı oranının arttığına işaret etmektedir. Bu durum ise son altı ay içerisinde devletin kaçakçılıktan dolayı meydana gelen ekonomik kaybını en düşük seviyelere çektiğini göstermektedir.

Haziran ayının aksine Temmuz ayı içerisinde tespit edilen kaçakçılık olaylarında azalış meydana gelmiştir. Buna göre Temmuz ayında 167 vaka meydana gelmiştir. Bu kaçakçılara düzenlenen operasyonlar neticesinde 180'i sağ, 20'si ölü ve 3'ü yaralı olmak üzere toplamda 203 kaçakçı yakalanmıştır. Temmuz ayı kayıtlarında 5 adet silahın, 3.637 adet merminin, 1.559 adet çakmağın, 48 kilo 880 gram çakmak taşının, 223 kilo 500 gram eski elbisenin ve 569 kilo 600 gram mensucatin ele geçirildiği belirtilmiştir. Yine bir aylık zaman zarfında gümrükte yapılan kontroller neticesinde 4.669 kilo çeşitli gümrük ürünü ve 3.420 adet çeşitli gümrük eşyası ele geçirilmiştir. Bu ürünlerin yanı sıra 30.165 adet defter sigara kâğıdı, 397 kilo tütün, 195 kilo 250 gram çeşitli tek el ürünü, 6 adet çeşitli tek el eşyası, 2.410 adet kesim için kullanılan hayvan, 2.521 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 31 canlı binek hayvan, 5 motorsuz taşıt aracı ve 2.513 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kara paranın ele geçirildiği kayıtlara işlenmiştir. Ele geçirilen malların toplam piyasa bedelinin ise 375.516 Türk lirası olduğu tespit edilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/435/2). Tespit edilen bu değerden hareketle bir önceki aya oranla ele geçirilen kaçak malların azaldığı söylenebilir. Bu durum ise kaçakçılıkla yürütülen mücadelenin sekteye uğradığı veya kaçakçıların yasadışı girişimlerinin bu ay içerisinde az olduğu çıkarımını yapmamızı sağlamaktadır.

Jandarma Genel Komutanlığı tarafından Ağustos ayı içerisinde 216 olayın meydana geldiği saptanmıştır. Bu olaylara yapılan operasyonlar neticesinde kaçakçılardan 194'ü sağ, 16'sı ölü ve 4'ü ise yaralı olmak üzere toplamda 214 kaçakçı yakalanmıştır. Düzenlenen operasyonlar neticesinde Ağustos ayı içerisinde kaçak silah ele geçirilmezken 490 mermi, 2.179 çakmak ve 1 kilo 550 gram çakmak taşı ele geçirilmiştir. Bu ürünlerin yanı sıra 277 kilo 300 gram eski elbise, 1.360 kilo 740 gram mensucat, 4.062 kilo çeşitli gümrük ürünü, 3.182 adet çeşitli gümrük eşyası ele geçirilerek Ağustos ayı verilerine işlenmiştir. Tekelin denetiminde bulunan sigara kağıtlarından 35.397 defter, 697 kilo 300 gram tütün, 382 kilo 250 gram çeşitli tek el ürünü, 2.080 baş kesim amaçlı kullanılan hayvan, 8.851 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 28 canlı binek hayvan, 1 motorlu taşıt aracı, 28.197 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kara paranın yanı sıra 307 kilo 500 gram uyuşturucu maddesinin ele geçirildiği saptanmıştır. Ele geçirilen bu ürünlerin toplam piyasa değerinin ise 372.058 Türk lirası olduğu belirtilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/435/6). Gerek daha önceki yıllarda gerekse 1957 yılının ilk yedi aylık zaman zarfında kaçak silahların ele geçirilmiş olmasına rağmen Ağustos ayı kayıtlarında buna dair verilerin işlenmemiş olması dikkat çekmektedir. Buna dair verilerin olmayışı Ağustos ayı içerisinde meydana gelen kaçakçılık faaliyetlerini gerçekleştirilen kaçakçıların silahsız olduğunu göstermektedir. 16 kaçakçının ölü 4'ünün ise yaralı olarak ele geçirilmesi taraflar arasında bir çatışmanın meydana geldiğini göstermektedir. Her ne kadar buna dair bilgiler kayıt altına alınmamış olsa da çatışmaya giren silahlı kaçakçıların kaçabildiği büyük olasılıktır.

Eylül ayı verilerine bakıldığında 175 vakanın meydana geldiği tespit edilmiştir. Yine 91 kaçakçı sağ, 6 kaçakçı ölü, 1 kaçakçı ise yaralı olarak yakalanmıştır. Kaçakçılar arasında yaralı veya ölü olarak yakalanmış olan kaçakçıların olması kaçakçılar ile jandarma askerleri arasında şiddetli çatışmaların meydana geldiğini göstermektedir. Ele geçirilen kaçak mallar arasında ise 2 adet silah, 244 adet mermi, 11 adet çakmak, 328 kilo 670 gram eski elbise, 173 kilo 620 gram mensucat, 1.007 kilo 350 gram çeşitli gümrük ürünü, 1.055 adet çeşitli gümrük eşyası, 6.645 adet defter sigara kâğıdı, 403 kilo tütün ve 186 kilo 420 gram çeşitli tek el ürünü yer almıştır. Eylül ayı içerisinde 2.876 adet kesim hayvanı, 2.253 kilo yiyecek maddesi, 71 kilo uyuşturucu maddesi, 26 canlı binek hayvanı ile 3.199 Türk lirası değerinde yasadışı yerli ve yabancı para ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu malların toplam piyasa değeri ise 288.520 Türk lirası olarak belirtilmiştir (BCA. 30.01.0.0/68/432/10). Bir önceki ayla kıyaslandığında Eylül ayında kaçakçı vakalarına gerçekleştirilen operasyon, kaçakçı sayısı ile ele geçirilen ürün miktarında düşüşün olduğu söylenebilir. Bu durum ise Eylül ayı içerisinde meydana gelen kaçakçılık sayısının az olduğunu gösterdiği gibi tespit edilip operasyon gerçekleştirilebilen kaçakçılık vakasının da az olduğu şeklinde yorumlanabilir.

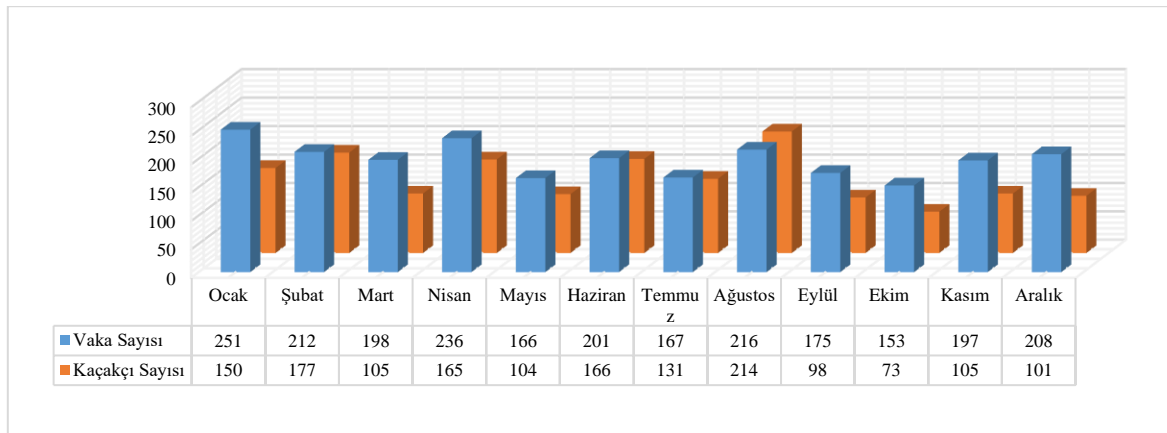
Ekim ayına ait tutulan kayıtlarda 153 vakanın meydana geldiği belirtilmiştir. Yine bu vakalara gerçekleştirilen askeri operasyonlar neticesinde 66 kaçakçının sağ ve 7 kaçakçının ölü olarak yakalandığı ifade edilmiştir. Ayrıca 1 adet silah, 1.279 adet çakmak, 13 kilo 500 gram çakmak taşı, 403 kilo 290 gram elbise, 295 kilo 520 gram mensucat, 1.963 kilo 700 gram gümrük ürünü, 6.103 adet gümrük eşyası, 19.868 adet defter sigara kâğıdı, 1.995 kilo 500 gram tütün ve 311 kilo 600 gram çeşitli tek el ürünü ele geçirilmiştir. Ekim ayı içerisinde ele geçirilen diğer mallar arasında 1.892 kesim hayvanı, 2.363 kilo yiyecek maddesi, 2.050 kilo uyuşturucu maddesi, 37 canlı binek hayvanı, 2 motorlu taşıt aracı ve 2.128 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kara para

bulunmaktadır. Bu malların toplam değeri ise 359.914 Türk lirası olduğu kayıtlara işlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/435/15). Ekim ayında operasyon gerçekleştirilebilen kaçakçılık vakası ile ele geçirilen kaçakçı sayısının 1957 yılının en düşük seviyelerinde olmasına rağmen elde edilen kaçak malların piyasa değerinin yüksek olması kaçakçı kafillerinin az olmalarına rağmen yüklü miktarda kaçak ürün sevkiyatı yapmaya çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir. Sevkiyatın büyük olmasına rağmen yakalanan kaçakçıların az olması kaçakçılardan bir kısmının kaçmayı başardığını göstermektedir. Ancak bu çıkarımı destekleyici bilgiler Jandarma Genel Komutanlığı kayıtlarına not edilmemiştir.

Ele geçirilen malların toplam piyasa değerindeki artış Kasım ayında da devam ederek 496.308 Türk lirasına çıkmıştır. Kasım ayı içerisinde 197 vakanın meydana geldiği belirtilmiştir. Bu vakalara düzenlenen operasyonlar sonucunda 98 kaçakçı sağ, 6 kaçakçı ölü ve 1 kaçakçı ise yaralı olarak yakalanmıştır. Bunların yanı sıra 4 adet silah, 54 adet mermi, 21 adet çakma, 603 kilo 190 gram eski elbise, 366 kilo 580 mensucat, 1.813 kilo 830 gram çeşitli gümrük ürünü ile 4.799 adet çeşitli gümrük eşyası ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Bu gibi kaçak malların yanı sıra 6.304 adet defter sigara kâğıdı, 801 kilo 480 gram tütün, 12 kilo 800 gram çeşitli tekel ürünü, 803 baş kesim hayvanı, 1.889 kilo 500 gram yiyecek maddesi, 10 kilo uyuşturucu maddesi, 36 canlı binek hayvanı ile 288.400 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kara para ele geçirilmiştir (BCA. Fon Kodu: 30.01.0.0, 69/433/2). Kasım ayında ele geçirilen ürünlerin piyasa değerinde artış meydana gelmiş olması bu ay içerisinde kaçakçılıkla mücadelenin bir önceki aya göre yoğun olarak geçtiğini göstermektedir. Haliyle bu durum da Jandarma Genel Komutanlığı'nın kayıp dışı ekonomiye karşı vermiş olduğu mücadelede kısmen başarı elde ettiğini göstermektedir.

Son olarak Aralık ayında meydana gelen kaçakçılık faaliyetleri ile ilgili kayıtlar tutulmuştur. Buna göre Aralık ayında 208 vakanın gerçekleştiği kaydedilmiştir. Bu kaçakçılara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde 92 kaçakçının sağ, 6 kaçakçının ölü ve 3 kaçakçının ise yaralı olmak üzere toplamda 97 kaçakçının yakalandığı kayıtlara işlenmiştir. Aralık ayı içerisinde ele geçirilen mallar arasında silah ve mermi bulunmazken, 108 çakmak, 100 gram çakmak taşı, 243 kilo eski elbise, 217 kilo mensucat 1.007 kilo çeşitli gümrük ürünü ile 24.990 adet çeşitli gümrük eşyası tespit edilerek kayıtlara işlenmiştir. Kaçak ürünler arasında silah ve mermilerin bulunmaması kaçakçıların silahsız olduğunu gösterdiği gibi jandarma askeriyle girilen çatışma neticesinde silahlı olan kaçakçıların kaçmayı başardıklarını da göstermektedir. Firar eden kaçakçıların olduğu ve bunların silahlı olduklarına dair çıkarım güçlü tez olmakla birlikte destekleyici bilgi olarak ise 6 kaçakçının ölü ve 3 kaçakçının ise yaralı olarak ele geçirilmesi gösterilebilir. Bu gibi ürünlerin yanı sıra 41.323 adet defter sigara kâğıdı, 1.432 kilo tütün, 68 kilo 200 gram çeşitli tekel ürünü, 2.676 baş kesim hayvanı, 1.698 kilo 800 gram çeşitli yiyecek maddesi, 32 canlı binek hayvanı, 1 motorlu taşıt aracı, 1.207 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kayıt dışı para ele geçirilmiştir. Kara paranın ele geçirilmesi kaçakçılık faaliyetlerin ülkeler arasında gerçekleştiğini göstermektedir. Aralık ayı içerisinde ele geçirilen kaçak malların toplam piyasa değerinin 360.907 Türk lirası olduğu aktarılmıştır (BCA. 30.01.0.0/69/436/2). Aralık ayı verileri incelendiğinde kaçak ürünler arasında silah, mermi ve uyuşturucu maddesinin bulunmaması dikkat çekmektedir. Ayrıca bir önceki aya oranla her ne kadar kaçak malların piyasa değerinde artış yaşanmış olsa da meydana gelen kaçakçılık vaka sayısında ciddi bir artışın meydana gelmediği görülmektedir.

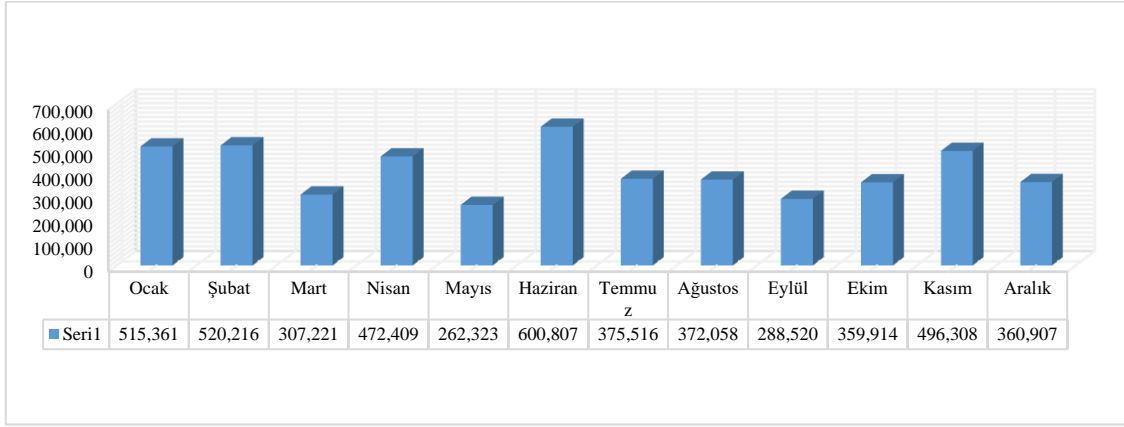
Jandarma Genel Komutanlığı tarafından 1957 yılında operasyon gerçekleştirilen vaka sayısı 2.380, yakalanan kaçakçı sayısı ise toplamda 1.661 kişidir. Bu verilerin aylara göre dağılım oranları Şekil 5'te yer almaktadır.

Şekil 5. 1957 Yılı Kaçakçı Vakası ile Kaçakçı Sayılarının Aylara Göre Dağılımı

Şekil 5'te yer alan verilerden hareketle 1957 yılında tespit edilip operasyon gerçekleştirilen 2.380 vakanın aylara göre dağılımında en yüksek oranın ilk ay olan Ocak ayına ait olduğu söylenebilir. Nitekim daha önce de

belirtildiği gibi Ocak ayında meydana gelen vaka sayısının 251 olduğu belirtilmiş olmakla birlikte bu sayısının 1957 yılının tüm zamanların en yüksek rakamı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise 1955 yılından itibaren kaçakçılığı önlemeye yönelik alınan tedbirler ve 1957 yılında Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde şimdiye kadar en yüksek askeri personelin istihdam edilmesi olumlu yönde neticeler vermeye başladığını göstermektedir. Zira daha önce belirtildiği gibi Demokrat Partili iktidarın kayıt dışı ekonomiyi önleme adına Jandarma Genel Komutanlığı'na istihdam ettiği asker sayısını 1957 yılında 70.193 kişiye çıkarmıştı. Operasyon gerçekleştirilen vaka sayısının en düşük olduğu ay ise Ekim ayı olmuştur. Ekim ayı içerisinde 153 vakaya operasyon gerçekleştirilmiştir. Bu vakanın ise on iki aylık zaman zarfında en düşük miktar olduğu saptanmıştır. Vaka sayısının aylara göre dağılım oranlarına bakıldığında ise her ne kadar aylar arasında dalgalanmalar yaşanmış olsa da bu artış oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Benzer dalgalanmanın ele geçirilen kaçakçıların sayısında da tespit edilmiştir. Bu doğrultudaki oranlar grafikte yer alan bilgilerden hareketle en fazla kaçakçının ele geçirildiği ay Ağustos olmuştur. Nitekim istatistiki verilere bakıldığında Ağustos ayında toplamda 214 kaçakçının sağ, yaralı veya ölü olarak ele geçirildiği belirtilmiştir. Bu oranı 203 kaçakçı ile Temmuz, 177 kaçakçı ile şubat ayı, 166 kaçakçı ile Haziran, 165 kaçakçı ile Nisan, 150 kaçakçı ile Ocak, 73 kaçakçı ile Ekim, 98 kaçakçı ile Eylül, 104 kaçakçı ile Mayıs, 101 kaçakçı ile Aralık, 105'er kaçakçı ile Mart ve Kasım ayları takip etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi kaçakçılık vakalarında aylara göre meydana gelen dalgalanmaların sağ, yaralı veya ölü olarak yakalanan kaçakçı sayısında da olduğu görülmektedir. Operasyon gerçekleştirilen vaka sayısında meydana gelen bu dalgalanmalar haliyle ele geçirilen malları da etkilemektedir. Ele geçirilen malların etkilenmesi ise doğrudan kaçak malların piyasa değerinde değişikliğine neden olmuştur. Bu bağlamda aylara göre ele geçirilen kaçak malların piyasa değerine dair veriler şekil 6'da yer almaktadır.

Şekil 6. 1957 Yılı Kaçak Malların Piyasa Değerinin Aylara Göre Dağılım Oranı

Şekil 6'daki verilerden hareketle kaçakçılığı yapıp ele geçirilen malların toplam piyasa değeri olan 4.931.560 Türk lirasına katkı oranı en yüksek olan ay Haziran ayı olmuştur. Haziran'da ele geçirilen kaçak malların piyasa değeri toplamda 600.807 Türk lirası olmuştur. Haziran ayını Şubat ayı takip etmektedir. Şubat'taki miktar 520.216 Türk lirası değerindedir. Ocak ayı ise üçüncü sırada yer almakla birlikte toplam hasılataya olan katkısı 472.409 Türk lirası olmuştur. Nisan ayının da dördüncü sırada yer almakla birlikte toplam hasılataya olan katkısı 472.409 Türk lirası olmuştur. Kasım'da kaçak malların piyasa değerinin 496.308 Türk lirası olduğu görülmektedir. Kasım ayını 375.516 Türk lirasıyla ile Temmuz ve 372.058 Türk lirası ile Ağustos ayı takip etmektedir. Ağustos ayını toplam hasılataya 360.907 Türk lirası ile Aralık ve 359.914 Türk lirası ile Ekim ayı takip etmektedir. Ekim'den sonra 307.221 Türk lirası ile Mart ve 288.520 Türk lirasıyla Eylül ayı gelmektedir. Toplam hasılataya katkı oranı en düşük olan Mayıs ayında ise 262.323 Türk lirası elde edilmiştir. Benzer kayıtların 1958 yılı için de tutulduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda 1958 yılındaki kaçakçılık faaliyetlerine, Jandarma Genel Komutanlığı tarafından gerçekleştirilen operasyonlara ve bu operasyonlar neticesinde yakalanan kaçakçılar ile ele geçirilen kaçak mallara değinmek konunun anlaşılır kılınması açısından önem arz etmektedir.

V. 1958 YILINDA GERÇEKLEŞEN KAÇAKÇILIK FAALİYETLERİ

Jandarma Genel Komutanlığı kayıtlarına göre 1958 yılı Ocak ayı içerisinde 168 vakanın meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu vakalara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde kaçakçılardan 120'si sağ, 10'u ölü ve 4'ü yaralı olmak üzere toplamda 134 kaçakçı yakalanmıştır. Kayıtlara yansıyan Ocak ayı verileri arasında 4 adet silah, 7 adet mermi, 6.572 adet çakmak, 850 gram çakmak taşı, 141 kilo elbise, 210 kilo 100 gram mensucat, 814 kilo 300 gram çeşitli gümrük ürünü ve 5.988 adet çeşitli gümrük eşyası yer almıştır. Yine 20.971 defter sigara kâğıdı, 996 kilo tütün, 204 kilo çeşitli tekel ürünü, 946 adet çeşitli tekel eşyası, 2.396 baş kesim hayvanı, 1.967 kilo 500 gram yiyecek maddesi, 719 kilo 600 gram uyuşturucu maddesi, 36 canlı binek hayvanı ve 19.416 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı yasa dışı para ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. İşlenen bu ürünlerin toplam piyasa değeri 499.504 Türk lirası olarak belirlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/433/8). 1958 yılı Ocak ayı ile 1957 yılı Ocak

ayı verileri kıyaslandığında kaçakçılık vakalarında ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir. Bu durum 1958 yılında kaçakçılıkla yürütülen mücadelede elde edilen başarının 1958 yılının ilk ayına olumlu yönde yansıdığını göstermektedir.

Bu olumlu yansıma Şubat ayında devam etmemiş olmalı ki 222 kaçakçılık vakasının meydana geldiği tespit edilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı'nın kayıtlarına göre Şubat ayı içerisinde 220 kaçakçı sağ, 7 kaçakçı ise ölü olarak yakalanmıştır. Ayrıca 5 adet silah, 22 adet mermi, 563 adet çakmak, 417 kilo 500 gram eski elbise ile 600 kilo 270 gram mensucat yakalanmıştır. Gümrükte yapılan denetimler sonucunda 2.544 kilo 200 gram çeşitli gümrük ürünü, 6.500 adet çeşitli gümrük eşyası ele geçirilirken tekelin denetimi altında bulunan sigara kağıtlarından 7.035 defter, tütünden 2.451 kilo 300 gram ve çeşitli tek el ürününden 290 kilo 300 gram kaçak tespit edilerek el konulmuştur. Bu ürünlerin yanı sıra Şubat ayı içerisinde 3.201 adet kesim hayvanı, 4.069 kilo 500 gram yiyecek maddesi, 6.400 kilo uyuşturucu maddesi, 45 canlı binek hayvanı, 3 motorlu deniz aracı ile 273.040 Türk lirası değerinde kaçak yerli ve yabancı para tespit edilmiştir. Tespit edilen bu malların piyasa değeri 822.901 Türk lirası olarak kayıtlara işlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/433/12). Bir önceki aya göre gerek gerçekleştirilen operasyon sayılarında gerekse ele geçirilen kaçak malların miktarlarında artış meydana geldiği tespit edilmiştir. Haliyle bu artış malların piyasa değerinin neredeyse iki katı kadar artmasına neden olmuştur. Bu artış ise kaçakçılık faaliyetlerinin bir önceki aya oranla hayli arttığını ve buna karşın Jandarma Genel Komutanlığı'nın kaçakçılarla mücadeledeki başarısını göstermektedir.

Mart ayı içerisinde 179 vakanın meydana geldiği belirtilmiştir. Bu vakalara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde 134'ü sağ, 8'i ölü ve 1'i yaralı olmak üzere toplamda 143 şahısın yakalandığı kayıtlara işlenmiştir. Kayıtlara işlenen kaçak patlayıcı ve yanıcı maddeler arasında 2 adet silah, 4 adet çakmak ve 100 gram çakmak çatı yer almıştır. Mermilere dair verinin olmaması ise dikkat çekmektedir. Yine bu ay içerisinde toplamda 225 kilo 900 gram eski elbise ve 210 kilo 400 gram mensucat ele geçirilmiştir. Kolluk kuvvetleri tarafından gümrükte yapılan kontroller sırasında ise 3.935 kilo 120 gram çeşitli gümrük ürünü ile 2.297 adet gümrük eşyasının kaçak olarak tespit edildiği belirtilmiştir. Bu ürünlerin yanı sıra Mart ayı içerisinde kaçakçılığın gerçekleştiği bir diğer alanın da tek el ürünleri olduğu saptanmıştır. Bu manada 889 defter sigara kâğıdının, 2.820 kilo kaçak tütünün ve 12 kilo çeşitli tek el ürününün ele geçirilmiş olması örnek olarak gösterilebilir. Bu gibi ürünlerin yanı sıra 1.778 adet kesim için tutulan hayvan, 5.873 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 213 kilo uyuşturucu maddesi, 28 canlı kesim hayvanı, 1 motorlu taşıt aracı ve 40 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kara para ele geçirilmiştir. Vatandaşların kaçakçılarının ellerinde bulunan hayvanlara ve gıda ürünlerine ilgili göstermesi kaçakçılarının bu ürünlerin kaçakçılığını yapmaya devam etmelerine neden olmaktadır. Halkın düşük fiyat ile ulaşabildiği bu ürünlere olan talebinin devam etmesi ise alım gücünün çok düşük olduğunu göstermektedir. Ele geçirilip kayıtlara işlenen bu malların toplam piyasa değerinin ise 410.680 Türk lirası olduğu belirtilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/434/5). Önceki aylara göre ele geçirile kara para tutarının az olması dikkat çekmektedir. Ayrıca Şubat ayına göre gerçekleştirilen operasyonlar ile ele geçirilen malların piyasa değerinde ciddi bir düşüşün olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise bu ay içerisinde kaçakçılıkla mücadelede istenilen başarının elde edilemediğini göstermektedir.

Mart ayının aksine Nisan ayı içerisinde ele geçirilen malların toplam değerinde düşüş olduğu gözlemlenmekle birlikte bu miktarın 349.322 Türk lirası olduğu kayıtlara işlenmiştir. Bu ürünlerin ele geçirildiği toplam 187 vakanın meydana geldiği saptanmıştır. Bu vakalara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde 131'i sağ, 11'i ölü ve 2'si yaralı olmak üzere toplamda 144 kaçakçı yakalanmıştır. Yakalanan bu kaçakçılarının yanı sıra yanlarında bulundurmuş oldukları 2 adet silah, 779 adet mermi ile 4.620 adet çakmak ele geçirilen patlayıcı ve yanıcı maddeleri oluşturmaktadır. Yanıcı ve patlayıcı maddelerin yanı sıra 171 kilo 100 gram eski elbise ve 663 kilo 790 gram mensucat ele geçirilmiştir. Kolluk kuvvetleri tarafından gümrüklerde yapılan denetimleri neticesinde 2.533 kilo 300 gram çeşitli gümrük ürünü ile 971 adet çeşitli gümrük eşyası tespit edilmiştir. Yine tekelin denetiminde bulunan 450 adet defter sigara kâğıdı ve 3.151 kilo tütün ele geçirilmiştir. Ayrıca Nisan ayı içerisinde ele geçirilen mallar arasında 919 baş kesim hayvanı, 6.108 kilo 400 gram yiyecek maddesi, 110 kilo uyuşturucu maddesi, 48 canlı binek hayvanı, 2 motorlu deniz aracı, 1 araba ve 1.144 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kayıt dışı para yer almıştır (BCA. 30.01.0.0/69/434/8). Ele geçirilen mallar arasında tıpkı Şubat ayında olduğu gibi deniz aracının olması yapılan kaçakçılık faaliyetleri arasında deniz makinelerinin da olduğunu göstermektedir. Bu ise 1955 ile 1957 yılları arasındaki kayıtlarda yer almayan bir bilgi olarak dikkat çekmektedir. Bu bilgiden hareketle kaçakçılık faaliyetlerine karşı ortaya konulan mücadelenin kara kentlerinde olduğu gibi kıyı kentlerinde de kesintisiz şekilde yürütülmekte olduğu çıkarımı yapılabilir.

Nisan ayında ele geçirilen malların toplam değerinin aksine Mayıs ayı içerisinde artış gösteren piyasa değeri 577.754 Türk lirasına çıkmıştır. Bu ay içerisinde ise 190 vakanın meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu vakalara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde 146'sı sağ, 6'sı ölü, 1'i yaralı olmak üzere toplamda 153 kaçakçı yakalanmıştır. Yakalanan bu şahısların yanı sıra 2 adet silah, 31 adet mermi ve 20 adet çakmak taşı ele geçirilmiştir. Bu patlayıcı ve yanıcı maddelerin yanı sıra 373 kilo 500 gram eski elbise, 1.857 kilo 330 gram mensucat, 4.410 kilo 550 gram çeşitli gümrük ürünü, 4.312 adet çeşitli gümrük eşyası tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Ayrıca 1.245 adet defter sigara kâğıdına, 1.531 kilo 450 gram tütüne, 1.081 kilo çeşitli tek el ürününe, 501 adet kesim

hayvanına, 8.869 kilo 200 gram yiyecek maddesine 1.250 kilo uyuşturucu maddesine, 94 canlı bine hayvanına, 2 motorlu deniz aracına, 3 motorlu araca ve 2.050 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı paraya kaçak olduğu gerekçesi ile el konularak kayıtlara geçirilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/434/13). Nisan ayında dikkat çekildiği gibi Mayıs ayında da deniz araçlarının ele geçirildiği görülmektedir. Bu durum ise Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1955 ile 1958 yılları arasında kaçakçılıkla mücadele çerçevesinde yürütmüş olduğu askeri operasyonlarını kıyı sahillerinde 1958 yılından itibaren ağırlıklı olarak gerçekleştirmeye başladığını göstermektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı'nın Haziran ayına dair tuttuğu kayıtlarda 187 kaçakçılık olayının meydana geldiği belirtilmiştir. Olaylara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde 189 kaçakçı sağ, 7 kaçakçı ise ölü olarak ele geçirilmiştir. Kaçakçıların yanı sıra 3 adet silah, 80 adet mermi, 1.236 adet çakmak, 1 kilo 400 gram çakmak taşı, 814 kilo 260 gram eski elbise, 279 kilo 75 gram mensucat, 5.395 kilo 300 gram çeşitli gümrük ürünü ile 10.601 adet çeşitli gümrük eşyası ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Bu ürünlerin yanı sıra Haziran ayı içerisinde tekelin denetimi altında bulunan ürünlerde de kaçakçılık faaliyetlerinin meydana geldiği tespit edilmiştir. Buna göre 1.445 kilo kaçak tütün ve 5 defter sigara kâğıdının ele geçirildiği kayıtlara işlenmiştir. Ayrıca bu ay içerisinde 294 baş kesim hayvanının, 5.929 kilo 500 gram yiyecek maddesinin, 14 kilo 500 gram uyuşturucu maddesinin, 64 canlı binek hayvanının ve 1.065 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kara paranın tespit edilerek kayıtlara işlendiği görülmektedir. Ele geçirilen bu malların toplam piyasa değerinin ise 278.932 Türk lirası olduğu aktarılmıştır (BCA. 30.01.0.0/69/434/16). Mayıs ayı içerisinde ele geçirilen malların piyasa değerine oranla Haziran ayında iki katı kadar düşüşün yaşanmış olması kaçakçılıkla yürütülen mücadelede bir önceki aya oranla düşüş yaşandığı söylenebilir.

Temmuz ayı içerisinde ise 178 kaçakçılık vakası tespit edilmiştir. Bu vakalara gerçekleştirilen operasyonlar sırasında 203 kaçakçı sağ, 6 kaçakçı ise ölü olarak yakalanmıştır. 6 kaçakçının ölü olarak ele geçirilmiş olması kaçakçılar ile kolluk kuvvetleri arasında çatışmaların meydana geldiğini göstermektedir. Daha önceki süreçlerde olduğu gibi Temmuz ayı içerisinde kaçakçılarla girişilen çatışmalar neticesinde kolluk kuvvetlerinden kayıp veya yaralanmanın olup olmadığına dair bilgiler aktarılmamıştır. Bu nedenle Jandarma Genel Komutanlığı'nın kaçakçılıkla mücadele çerçevesinde vermiş olduğu asker kaybına dair çıkarımda bulunulamamaktadır. Temmuz ayında her ne kadar kaçak silah ele geçirilmemiş olsa da 404 kaçak mermiye el konularak kayıtlara işlendiği görülmektedir. Yine 3 adet çakmak, 415 kilo eski elbise, 283 kilo 740 gram mensucat, 4.236 kilo 710 gram çeşitli gümrük ürünü ile 60.992 adet çeşitli gümrük eşyası kaçak olarak ele geçirilmiştir. Temmuz ayında ele geçirilen mallar bu ürünlerle sınırlı kalmamakla birlikte 1.602 adet defter sigara kâğıdı, 1.641 kilo 600 gram tütün, 3 kilo çeşitli tekel ürünü, 161 adet çeşitli gümrük eşyası, 801 baş kesim hayvanı, 8.117 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 1.340 kilo 388 gram uyuşturucu maddesi, 74 canlı binek hayvanı, 2 motorlu taşıt aracı ile 2.144 Türk lirası değerinde kayıt dışı para ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu malların piyasa değerinin ise 422.526 Türk lirası olduğu ifade edilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/435/2). Gerek gerçekleştirilen operasyonların sayısında gerekse ele geçirilen kaçak malların piyasa değerinde bir önceki aya göre görülen artış kaçakçılıkla mücadelede yürütülen çalışmaların başarı oranının arttığını göstermektedir. Temmuz ayında dikkat çeken hususlarda biri de bir aylık zaman zarfında kaçak silahın ele geçirilememiş olmasına rağmen merminin ele geçirilmiş olmasıdır. Zira kaçakçılar ile askerler arasında çatışmaların meydana geldiğine dair çıkarım ölü olarak ele geçirilen 6 kaçakçıdan yapılabilmektedir.

Ağustos ayı verilerinde 169 kaçakçılık vakasının tespit edildiği belirtilmiştir. Bu vakalara gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde 91 kaçakçı sağ, 6 kaçakçı ise ölü olarak ele geçirildiği aktarılmıştır. Yaralı kaçakçı bulunmazken 3 adet silaha, 82 adet mermiye, 1 adet çakmağa, 45 kilo çakmak taşına, 251 kilo 400 gram eski elbiseye, 463 kilo 720 gram mensucata, 3.083 kilo 300 gram çeşitli gümrük ürününe, 9.331 adet çeşitli gümrük eşyasına kaçak olduğu gerekçesiyle el konularak kayıtlara işlendiği görülmektedir. Yine Ağustos ayı içerisinde ele geçirilen kaçak mallar arasında 25.532 adet defter sigara kâğıdının, 1.666 kilo tütünün, 6 kilo 300 gram çeşitli tekel ürününün, 2.111 baş kesim hayvanının, 2.621 çeşitli yiyecek maddesinin ve 166 kilo 100 gram uyuşturucu maddesinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca 57 canlı binek hayvana, 1 motorlu taşıt aracına, 1 motorsuz taşıt aracına ve 800 Türk lirası değerinde yerli ile yabancı kara paraya kaçak olduğu gerekçesiyle el konulmuştur. Kayıtlara geçirilen bu malların toplam piyasa değerinin ise 337.567 Türk lirası olduğu saptanmıştır (BCA. 30.01.0.0/69/435/2). Ağustos ayına dair kayıtlara işlenen bilgilere bakıldığında 1958 yılının ilk sekiz ayının en düşük kaçakçı sayısının bu aya ait olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra alınan tüm tedbirlere rağmen kaçakçılıkla mücadelede tam anlamıyla istenen başarının sağlanmadığı ve vatandaşların kaçak mallara olan ilgisinin ortadan kaldırılamadığı görülmüştür. Bu nedenle hayat pahalılığının sonlandırılması ve yüksek fiyatlı ürünlerin vatandaşların alabileceği sınırlara çekilmesi amacıyla Demokrat Parti, 4 Ağustos 1958 tarihinde İstikrar Kararlarını almıştır. Bu kararlarla ekonomik bunalımdan çıkılması, hayat pahalılığın sonlanması ve yüksek enflasyon ile fahiş fiyat artışının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu hedeflerin elde edilmesi halinde ahalinin canını tehlikeye atarak kaçakçılığa başvurmasının önü de alınmış olunacaktı.

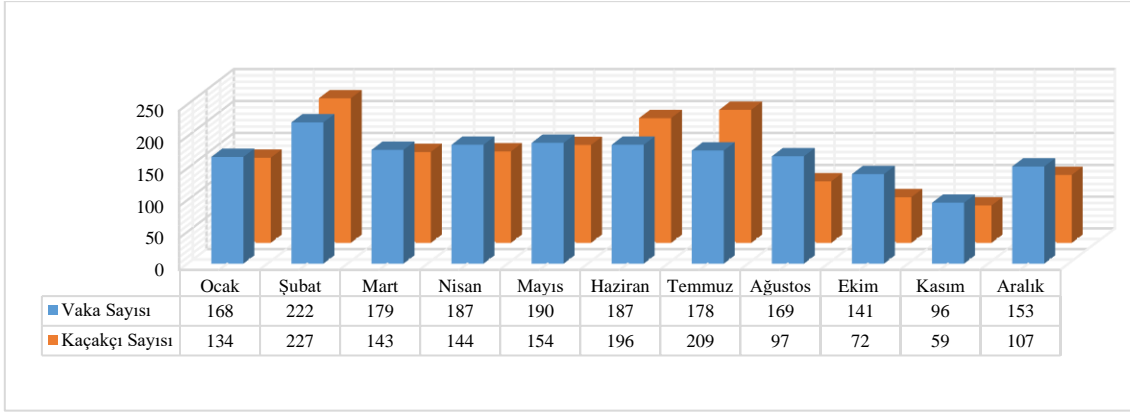
Eylül ayına dair kaçakçılık verilerine yer verilmemiştir. Ancak bu verilerin olmayışından hareketle Jandarma Genel Komutanlığı'nın bu ay içerisinde kaçakçılık vakası tespit etmemiştir çıkarımı yapılmaz. Bu

nedenle Eylül ayına ait kayıtların günümüze kadar ulaşamamış olması muhtemeldir. Ekim ayına dair kayıtlar incelendiğinde 141 kaçakçılık vakasının meydana geldiği saptanmıştır. Yine 66 kaçakçı sağ, 5 kaçakçı ölü ve 1 kaçakçı yaralı olarak ele geçirilmiştir. Ekim ayı içerisinde 1 adet silah, 71 adet mermi, 1 kilo çakmak taşı, 1.069 kilo 350 gram eski elbise, 255 kilo 940 gram mensucat, 1.373 kilo 750 gram çeşitli gümrük ürünü, 67.055 adet çeşitli gümrük eşyası, 6 adet defter sigara kâğıdı ve 2.024 kilo 500 gram tütün ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Ayrıca Ekim ayı içerisinde ele geçirilen mallar arasında 25 adet çeşitli gümrük eşyası, 1.524 adet kesim hayvanı, 1.031 kilo 400 gram yiyecek maddesi, 10 kilo 40 gram uyuşturucu maddesi, 52 canlı binek hayvanı, 2 motorlu taşıt aracı ve 1.500 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kara para tespit edilerek kayıtlara işlenmiştir. Bu ürünlerin toplam piyasa değeri ise 426.116 Türk lirası olarak belirlenmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/435/15). Her ne kadar Ağustos ayına göre kaçak malların piyasa değerinde artış gerçekleşmiş olsa da gerçekleştirilen operasyonlar ile ele geçirilen kaçakçı sayısında düşüşün yaşandığı saptanmıştır. Bu durum ise kaçakçıların az sayıda olmalarına rağmen yüklü sevkiyat yapmaya çalıştıkları çıkarımında bulunmamızı sağlamaktadır.

Vaka sayısındaki düşüş eğilimi Kasım ayında da devam ederek 96 vakaya kadar gerilemiştir. Haliyle bu düşüş yakalanan kaçakçı sayısına da yansımıştır. Nitekim Kasım ayı içerisinde 50'si sağ, 8'i ölü ve 1'i yaralı olarak üzere toplamda 59 kaçakçı yakalanmıştır. Bu ay içerisinde kaçak silah ve mermiye dair veriler bulunmazken 134 adet çakmak ile 138 kilo çakmak taşı kaçak olarak tespit edildikten sonra el konularak kayıtlara geçirilmiştir. Patlayıcı ve yanıcı maddelerin yanı sıra 2.532 kilo elbise, 1.659 kilo 570 gram mensucat, 1.262 kilo 200 gram çeşitli gümrük ürünü ile 16.782 adet çeşitli gümrük eşyası ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu malların yanı sıra kayıtlara işlenmiş olan diğer mallar arasında 466 adet defter sigara kâğıdı, 1.531 kilo tütün, 819 baş kesimlik hayvan, 862 kilo çeşitli yiyecek maddesi, 88 kilo 350 gram uyuşturucu maddesi, 25 canlı binek hayvan ile 1.504 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı kayıt dışı para bulunmaktadır. Bu malların toplam piyasa değerinin ise 703.206 Türk lirası olduğu belirtilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/433/2). Ağustos ayına benzer olarak kaçakçılık vakalarına gerçekleştirilen operasyon sayısı ile el geçirilen kaçakçıların sayısında oranın son on bir ayın en düşük seviyelerinde olmasına rağmen kaçak malların piyasa değerindeki miktarda ciddi bir artışın olması kaçakçıların son derece yüklü miktarda kaçakçılık sevkiyatı yapmaya çalıştıklarını göstermektedir. Ayrıca kaçakçılıkla mücadele çerçevesinde çizilen programın son on bir ayın en başarılı günlerini geçirdiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Kaçakçılık faaliyetlerine yönelik tutulan son kayıtlar Aralık ayına ait olmuştur. Bu kayıtlara göre Aralık ayı içerisinde Jandarma Genel Komutanlığı tarafından 153 vakanın meydana geldiği, 98 kaçakçının sağ olarak, 9 kaçakçının ise ölü olarak yakalandığı belirtilmiştir. Yine bu ay içerisinde yaralı kaçakçı bulunmamakla birlikte 2 adet kaçak silah ile 429 adet kaçak merminin tespit edildiği not düşülmüştür. Kaçak çakmaklara dair verilere yer verilmemekle birlikte 50 gram kaçak çakmak taşının tespit edildiği belirtilmiştir. Ayrıca tespit edilen kaçak mallar arasında 391 kilo 290 gram elbise, 608 kilo mensucat, 2.767 kilo 660 gram çeşitli gümrük ürünü ile 4.904 adet çeşitli gümrük eşyası yer almıştır. Tekelin denetimi altında bulunan sigara kâğıdı defterlerinden 13.411 adet, tütünden 3.659 kilo 900 gram ve çeşitli tekeli ürünlerinden 12 kilo 250 gram kaçak mal yakalanmıştır. Bunun yanı sıra Aralık ayı içerisinde ele geçirilen diğer mallar arasında 787 baş kesim hayvanının, 3.031 kilo 500 gram yiyecek maddesinin, 12 kilo 800 gram uyuşturucu maddesinin ve 42 canlı hayvanın olduğu belirtilmiştir. Diğer aylara göre bu ay içerisinde yerli ve yabancı kara paranın tespit edilememiş olması ise dikkat çekmektedir. Bu ay içerisinde gerçekleşen kaçakçılık faaliyetlerinden ele geçirilebilen malların toplam piyasa değerinin ise 290.834 Türk lirası olduğu belirtilmiştir (BCA. 30.01.0.0/69/436/2). Bir önceki aya oranla kaçakçılık vakalarına gerçekleştirilen operasyonlar ile ele geçirilen kaçakçıların sayısında artışın olmasına rağmen kaçak olarak ele geçirilen malların piyasa değerinde ciddi bir düşüşün gözlemlenmiş olması kaçakçıların kalabalık gruplar halinde az miktarda kaçak mal sevk etmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu durum ise kaçakçılar tarafından Jandarma Genel Komutanlığı'nın son dönemlerde elde ettiği başarıya karşı alınmış bir önlem olarak değerlendirilebilir. Zira kalabalık gruplar halinde dolaşım olası çatışma içerisine girilmesi durumunda jandarmaya karşı sayı üstünlüğü sağlanmaya çalışıldığı düşünülmüş olabilir.

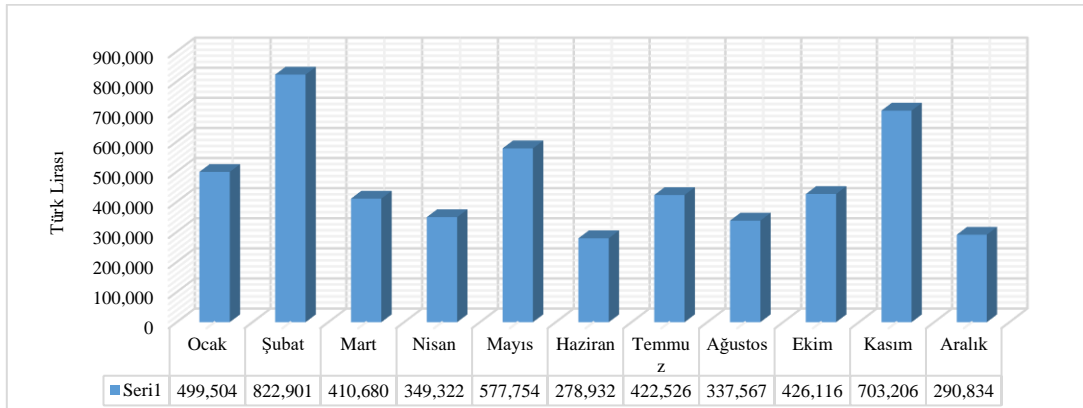
Aylara göre değişiklik gösteren bu verilerin temel kaynaklarında biri operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakalarında meydana gelen dalgalanmalardır. Bu bağlamda 1958 yılında operasyon gerçekleştirilen 1.692 kaçakçı vakası ile sağ, yaralı veya ölü olarak ele geçirilen 1.541 kaçakçının aylara göre dağılımı Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7. 1958'de Kaçakçı Vakası ile Kaçakçı Sayılarının Aylara Göre Dağılımı

Şekil 7'deki verilerden hareketle en fazla vakanın gerçekleştiği ay Şubat olmuştur. Nitekim Şubat ayı verilerine bakıldığında 222 vakanın meydana geldiği görülecektir. Şubat ayını Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayları takip etmiştir. Buna göre Mart ayında 179, Nisan ayında 187, Haziran ayında 187 ve Mayıs ayında ise 190 vakanın meydana geldiği görülmektedir. Ocak, Temmuz ve Ağustos ayları ise üçüncü sırada yer almakla birlikte operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakalarının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede Ocak ayında 168, Temmuz ayında 178 ve Ağustos ayında ise 169 vaka tespit edilmiştir. Dördüncü sırada Ekim ve Aralık ayları yer almıştır. Ekim ayında 141, Aralık ayında ise 153 vakaya operasyon gerçekleştirilmiştir. Son olarak yılın en düşük oranına sahip olan Kasım ayında ise 96 vaka tespit edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Eylül ayının verilerine dair bilgiler tespit edilememiştir. Vaka sayılarına göre ele geçirilen kaçakçı sayısında da aylara göre dalgalanmalar meydana gelmiştir. Şöyle ki 1958 yılında gerçekleştirilen kaçakçılık faaliyetlerinde sağ veya ölü olarak ele geçirilen 1.541 kaçakçının aylara göre dağılım oranlarına bakıldığında en yüksek orana sahip olan Şubat ayında 227 kaçakçının sağ, yaralı veya ölü olarak ele geçirildiği tespit edilmiştir. Şubat ayını 196 kaçakçı ile Haziran ayı, 209 kaçakçı ile Temmuz ayı takip etmiştir. Mayıs ayında 154 kaçakçı ele geçirilmiştir. Mayıs ayını Ocak ayı takip etmektedir. Ocak ayında 134, Mart ayında 143 ve Nisan ayında 144 kaçakçı ele geçirilmiştir. Aralık ayında 107, Ağustos ayında 97, Ekim ayında 72 ve Kasım ayında ise 59 kaçakçı sağ, yaralı veya ölü olarak yakalanmıştır.

Yakalanan 1.541 kaçakçının aylara göre dağılım oranlarına benzer dağılımın kaçak ürünlerin piyasa değerinde de gerçekleştiğini görmek mümkündür. Bu bağlamda Şekil 8'deki verilerin incelenmesi önem arz etmektedir.

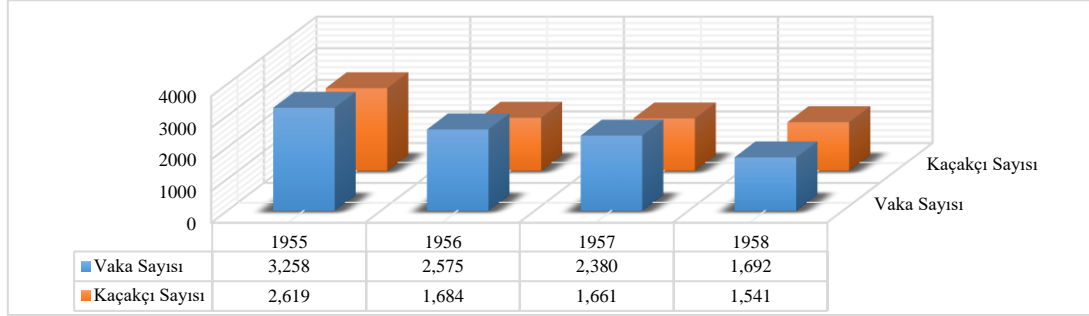
Şekil 8. 1958'de Kaçak Malların Piyasa Değerinin Aylara Göre Dağılım Oranı

Şekil 8'deki verilerden hareketle 1958 yılında gerçekleştirilen kaçakçılık faaliyetlerine yapılan operasyonlar neticesinde ele geçirilen kaçak malların toplam piyasa değeri 5.119.342 Türk lirası değerindedir. Bu tutarın aylara göre dağılımına bakıldığında Şubat ayının ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Şubat ayındaki kaçak ürünlerin değeri 822.901 Türk lirasıdır. İkinci sırada Kasım ayı yer almaktadır. Kasım ayında kaçak malların piyasa değeri 703.206 Türk lirasıdır. Mayıs ayının ise üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Mayıs ayında ele geçirilen malların değeri toplamda 577.754 Türk lirasıdır. Dördüncü sırada Ocak ayı yer almıştır. Ocak ayında ele geçirilen kaçak malların piyasa değeri 499.504 Türk lirası olarak tespit edilmiştir. Ekim ayında 426.116, Temmuz ayında 422.526, Mart ayında ise 410.680 Türk lirası değerinde bir tutar belirtilmiştir. Nisan ayında ele geçirilen malların piyasa değeri 349.322, Ağustos ayında ise 337.567 Türk lirasıdır. Aralık ayında ele geçirilen malların

toplam değeri 290.834 Türk lirasıdır. Son olarak Haziran ayında 278.932 Türk lirası değerinde kaçak mal ele geçirilmiştir.

VI. 1955, 1956, 1957 VE 1958 YILLARINA AİT VERİLERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

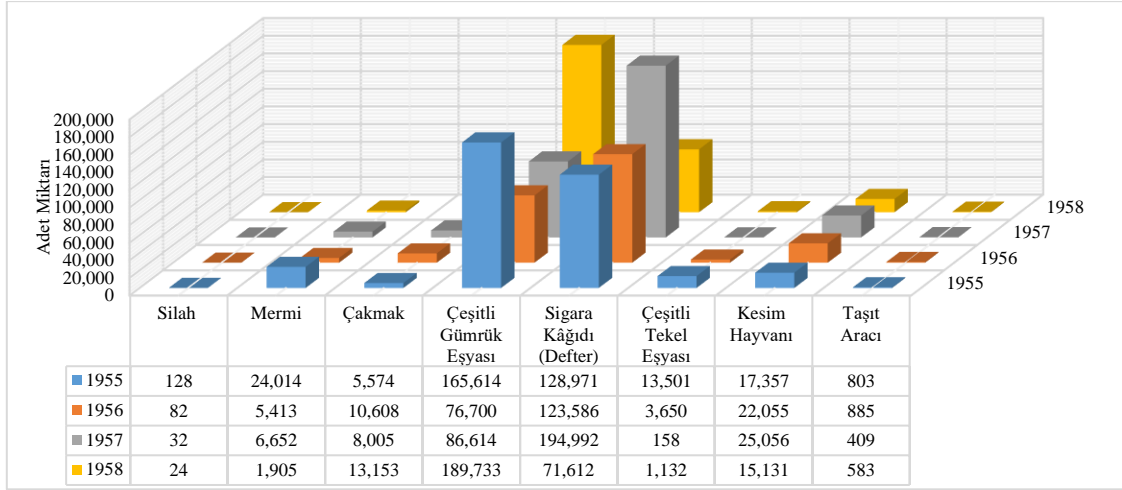
Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yapılan kontrol ve denetimler neticesinde 1955 ile 1958 yılları arasında kaçakçılık faaliyetleri ile ilgili meydana gelen gelişmeler kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan bu veriler genel olarak operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık sayısı, sağ, yaralı veya ölü olarak yakalanan kaçakçılar, ele geçirilen kaçak malların türleri ile miktarları ve bu malların piyasa değerine dair olmuştur. Bu çerçevede kolluk kuvvetleri tarafından tespit edilip operasyon gerçekleştirilen kaçakçılık vakaları ile yakalanan kaçakçı sayısının yıllara göre dağılımı Şekil 9'da gösterilmiştir.

Şekil 9. 1955-1958 Yılları Arası Vaka ile Kaçakçı Sayısı

Şekil 9'da yer alan verilerden hareketle dört yıllık zaman zarfında tespit edilip operasyon gerçekleştirilen toplam vaka sayısı 9.905'tir. Bu vakaların yıllara göre dağılımına bakıldığında 1955 yılında toplamda 3.258 kaçakçılık vakasının meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu rakam ise dört yıllık zaman zarfında meydana gelen kaçakçılığın en yüksek olduğu yılın 1955 senesi olduğunu göstermektedir. İkinci sırada 1956 yılı yer almıştır. Zira 1956 yılında toplamda 2.575 kaçakçılık vakasının meydana geldiği saptanmıştır. 1956 yılını 2.380 vaka ile 1957 senesi takip etmiştir. Son olarak en düşük vakanın meydana geldiği 1958 yılında ise 1.692 kaçakçılık vakasının meydana geldiği tespit edilmiştir. Şekil 9'da görüldüğü gibi 1955 yılından 1958 senesine kadar meydana gelen kaçakçılık vaka sayısının düzenli olarak düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Benzer düşüş eğiliminin sağ, yaralı veya ölü olarak ele geçirilen kaçakçıların oranlarında da gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda dört yıllık zaman zarfında ele geçirilen 7.505 kaçakçının yıllara göre dağılım oranları Şekil 9'da verilmiştir. Dört yıllık zaman zarfında kaçakçıların yıllara göre dağılım oranlarına bakıldığında 1955 yılının ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Nitekim verilerin analizi neticesinde 1955 yılında sağ, yaralı veya ölü olarak toplamda 2.619 kaçakçının yakalandığı saptanmıştır. 1955 yılını 1956 ve 1957 yılları takip etmiştir. Bu bağlamda 1956 yılında 1.684 kaçakçı, 1957 senesinde ise 1.661 kaçakçının sağ, yaralı veya ölü olarak yakalandığı tespit edilmiştir. Son olarak 1958 senesinde ise 1.541 kaçakçının sağ, yaralı veya ölü olarak yakalandığı saptanmıştır.

Şekil 9'da yer alan verilere bakıldığında kaçakçılık vakalarında ve buna bağlı olarak yakalanan kaçakçı sayısında düzenli olarak düşüşün yaşandığı açıkça görülmektedir. Bu düşüşün temel nedeni ise Demokrat Parti iktidarının kayıt dışı ekonomiyi azaltarak hazine gelirlerinin kayıplarını en aza indirme politikası etkili olmuştur. Zira 1955 yılından itibaren halkın alım gücünün düşmesine bağlı olarak kaçakçılığa yönelmesinin karşısında kaçakçılıkla mücadele çerçevesinde ciddi tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu tedbirlerden en önemlisi ise Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde istihdam edilen askeri personel sayısının artırılması olmuştur. Bu gibi tedbirler neticesinde elde edilen verilerden hareketle hayata geçirilen politikalarla başarı elde edildiği ve kaçakçılık faaliyetlerin azaldığı çıkarımı yapılabilmektedir. Yakalanan kaçakçıların 1958 yılına doğru düşüş eğiliminde olması operasyon gerçekleştirilen vaka sayısındaki benzer düşüş eğiliminin doğal sonucu olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar operasyon gerçekleştirilen vaka ile ele geçirilen kaçakçı oranlarında sürekli düşüş gerçekleşmiş olsa da aynı durum Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yürütülen operasyonlar neticesinde ele geçirilen kaçak mallar için geçerli olmamıştır. Bu bağlamda kaçak ürünler arasında adet ile ölçülebilecek silah, mermi, çakmak, çeşitli gümrük eşyası, sigara kâğıdı defteri, çeşitli tekel eşyası, kesim hayvanı ve taşıt araçlarının yıllara göre dağılım verileri Şekil 10'da yer almaktadır.

Şekil 10. 1955-1956 Yılları Arası Kaçak Ürünlerin Miktarları

Şekil 10'da yer alan verilere bakıldığında kaçakçılığı yapılan silahların dört yıllık zaman zarfında toplamda 266 adet olduğu görülmektedir. Yıllara göre dağılımları ise en fazla kaçak silahın ele geçirildiği 1955 yılı 128 adet ile birinci sırada yer almaktadır. En fazla rakamın 1955 yılına ait olması tesadüf olmamakla birlikte ülke içerisinde meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmelerle bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. 1955 yılını 82 adet ile 1956 senesi takip etmektedir. 32 adet kaçak silah ise 1957 yılı üçüncü sırada yer almıştır. Son olarak ele geçirilen silah adetinin en az olduğu yıl ise 1958 senesi olmuştur. Yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz kaçakçılık vakaları ile yakalanan kaçakçı sayısı ile doğrudan bağlantılı olan kaçak silah sayısının; en çok vaka ile kaçakçının yakalandığı 1955 senesinde dört yıllık zaman zarfında ele geçirilen silahların en yüksek seviyede olması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Silahların yanı sıra kaçak mermilerin de ele geçirildiğine dair veriler Şekil 10'da gösterilmiştir. Bu verilerden hareketle 1955 yılında 24.014 adet kaçak mermi tespit edilmiştir. Bu rakam dört yıllık zaman zarfında ele geçirilen en yüksek sayı olarak ifade edilebilir. 1956 yılında bir önceki yıla nazaran kaçak mermi adetinde ciddi bir düşüş yaşanarak bu rakam 5.413'e gerilemiştir. Ele geçirilen kaçak mermilerin adetinde 1957 yılında tekrar artış yaşanarak rakam 6.652 adete çıkmıştır. 1958 yılında ise 1.905 adet kaçak mermi ele geçirilmiştir. Böylece dört yıllık zaman zarfında ele geçirilen kaçak mermi adeti toplamda 37.984 adet olarak tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen operasyonlar, meydana gelen kaçakçılık vakaları ve ele geçirilen kaçak silahların aksine ele geçirilen mermiler yıllara göre düzenli olarak düşüş göstermemiştir. Ele geçirilen mermi miktarlarında yıllara göre dalgalanmalar meydana gelmiştir. Ancak daha önceki birçok ürün gibi ele geçirilen kaçak mermilerin en yüksek rakamı 1955 senesinde kayıt altına alınmıştır. Bu durum ise 1955 senesinde Jandarma Genel Komutanlığı'nın kaçakçılara karşı yoğun bir mesai harcadığını gösterdiği gibi kaçakçılık faaliyetlerinin de yoğun olarak gerçekleştiği bir sene olduğunu göstermektedir.

Dört yıllık zaman zarfında Jandarma Genel Komutanlığı tarafından düzenlenen operasyonlar neticesinde gerek gümrüklerde gerekse sınır bölgelerinde kaçak olarak ele geçirilen bir diğer madde çakmak olmuştur. Bu bağlamda Şekil 10'da da belirtildiği gibi 1955 yılında 5.574 adet, 1956 yılında 10.608 adet, 1957 senesinde 8.005 adet ve son olarak 1958 yılında 13.153 adet kaçak çakmak ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Dört yıllık zaman zarfında kayıtlara işlenen toplam kaçak çakmak 37.340 adet olarak saptanmıştır. Verilen istatistikî bilgilerden hareketle diğer kaçak ürünlerin aksine 1955 senesi en az kaçak çakmağın ele geçirildiği yıl olmuştur. Yıllara göre ele geçirilen çakmak adetlerinde dalgalanmaların meydana geldiği görülmekle birlikte en fazla çakmağın ele geçirildiği sene 1958 yılı olmuştur. Bu durum ise dört yıllık zaman zarfında kaçak çakmak sektörüne karşı yapılan operasyonların en başarılı olduğu yılın 1958 senesi olduğunu göstermektedir.

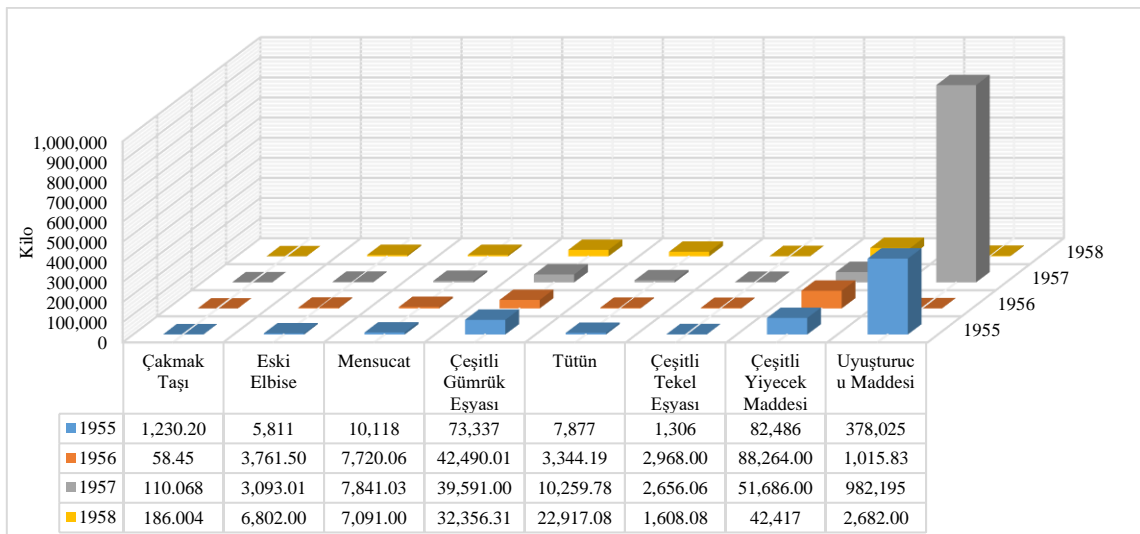
Kaçak çakmak sektörüne yönelik yapılan operasyonların yanı sıra gümrükte meydana gelen kaçakçılık faaliyetlerin önlenmesi doğrultusunda ciddi denetimler yapılmıştır. Şekil 10'da da yer aldığı gibi dört yıllık zaman zarfında Jandarma Genel Komutanlığı tarafından gümrükte yapılan denetimler neticesinde 1955 yılında 165.614 adet çeşitli gümrük eşyasının kaçak olarak ele geçirildiği tespit edilmiştir. 1956 yılında bu oranda düşüş yaşanarak kaçak olarak ele geçirilen gümrük eşyası 76.700 adet olmuştur. 1957 senesinde ise bu rakam 86.614'e çıkmıştır. Son olarak 1958 senesinde bu rakam büyük bir artış göstererek 189.733'e yükselmiştir. Gümrüklerde yapılan denetimler neticesinde ele geçirilen çeşitli gümrük ürünlerinde 1955 yılına oranla 1956 ile 1957 yıllarında düşüş görülsede 1958 yılına gelindiğinde bir önceki yıla oranla bu rakamın iki kat arttığı görülmektedir. Bu durum ise 1958 yılında Jandarma Genel Komutanlığı'nın gümrük noktalarında yoğun bir mesai harcadığını göstermektedir. Netice olarak dört yıllık zaman zarfında ele geçirilen toplam çeşitli gümrük eşyası 518.661 adet olarak belirlenmiştir.

Gümrük ürünlerinin yanı sıra Jandarma Genel Komutanlığı'nın kaçakçılıkla mücadele yürüttüğü bir diğer alan devlet tekeli altında bulunan ürün sektörü olmuştur. Bu doğrultuda Şekil 10'da yer alan verilerden hareketle dört yıllık zaman zarfında her yıl düzenli olarak ele geçirilen tekel ürünlerinden birinin sigara kağıtları olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 1955 yılında 128.971, 1956 yılında 123.586 adet, 1957 yılında 194.992 adet ve son olarak 1958 yılında 71.612 adet sigara kâğıdı defteri ele geçirilerek kayıtlara işlenmiştir. Netice olarak dört yıllık zaman zarfında ele geçirilen toplam sigara kâğıdı 519.161 defteri olarak ifade edilebilir. Sigara kağıdının en az tespit edilebildiği yıl 1958 senesiyken bir yıl önce ise en fazla sigara kağıdının ele geçirildiği yıl olmuştur.

Şekil 10'da hakkında veri işlenen bir diğer ürün tekel eşyaları olmuştur. Bu çerçevede dört yıllık zaman zarfında 18.441 adet olarak ele geçirile kaçak ürünlerin yıllara göre dağılımlarına bakıldığında 1955 yılında 13.501 adet farklı cinsten eşya, 1956 yılında 3.650 adet farklı türde eşya, 1957 yılında 158 adet farklı eşya ve son olarak 1958 yılında ise 1.132 adet farklı eşyanın ele geçirildiği görülmektedir. 1955 yılında yüksek miktarda ele geçirilen ürünlerin aksine 1958 yılında bu miktarın hayli düşmüş olması dikkat çekmektedir. 1957 yılı hariç diğer yıllarda ele geçirilen gümrük eşyalarındaki oranın çok yüksek olması tekel eşyalarıyla ilgili iki farklı çıkarımda bulunmamıza imkân tanımaktadır. Bunlardan ilki Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1955, 1956 ve 1958 yıllarına oranla 1957 senesinde tekel eşyalarıyla ilgili yürütmüş olduğu kaçakçılıkla mücadelede başarı elde edemediğidir. Bir diğer çıkarım ise diğer yıllara oranla 1957 senesinde kaçakçıların tekel eşyalarına dair olan ilgisinin düştüğüdür. Geçerliliği yüksek olan çıkarım ise kaçakçıların 1957 yılında tekel eşyalarına olan ilgilerinin azalmasıdır. Zira Jandarma Genel Komutanlığı tarafından 1957 yılında ele geçirilen diğer tekel ürünlerinde düşüşün olmayışı gümrük noktalarında zafiyet gösterdiklerini ve kaçakçılara karşı başarısız oldukları çıkarımını çürütmektedir.

Bu ürünlerin yanı sıra dört yıllık zaman zarfında Jandarma Genel Komutanlığı tarafından ele geçirilen bir diğer kaçak mal türü kesim hayvanı olmuştur. Kesim amaçlı kullanılmak üzere kaçak olarak sevkiyatı yapılmaya çalışılan hayvan sayısının dört yıllık süreçte toplamda 79.599 baş olarak tespit edilmiştir. Bu miktarın yıllara göre dağılımı 1955 yılında 17.357, 1956 yılında 22.055, 1957 yılında 25.056 ve son olarak 1958 yılında 15.131 baş şeklinde gerçekleşmiştir. Dört yıllık zaman zarfında gerek bu işin kaçakçılığını yapan kişilerin gerekse bu kaçak ürünlere ilgi gösteren vatandaşların yakalanmaları halinde ağır cezalara maruz kalmaları veya kaçakçılık sırasında kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girilmesi durumunda hayatlarını kaybetmeleri tehlikesiyle yüz yüze kalma ihtimallerinin yüksek olmasına rağmen bu alanda kaçakçılığa ilgi göstermelerinin temel sebebi ekonomik nedenler olmuştur. Zira dört yıllık zaman zarfında vatandaşların alım gücünün son derece düştüğü, et fiyatlarının çok yüksek olduğu ve et ihtiyacını karşılamak için vatandaşların düşük fiyata et tedarik etmek için kaçakçılara başvurmaktan başka çaresinin olmadığını düşünmekteydi. Bunun karşısında kaçakçılar arasında bu işi sektör haline getirmiş ve kaçakçılıktan büyük kazançlar elde etmek isteyen kaçakçılar da yoğunlukta idi.

Şekil 10'da üzerinde durulan son kaçakçılık ürünü taşıt araçları olarak aktarılmıştır. Bu bağlamda dört yıllık zaman zarfında 2.680 adet olarak ele geçirilen araçların yıllara göre dağılımı 1955 yılında 803, 1956 yılında 885, 1957 yılında 409 ve son olarak 1958 yılında ise 583 adet şeklinde gerçekleşmiştir. Bu araçlardan 2.562'si canlı binek hayvanı, 107'si motorlu, 2'si motorsuz, 7'si deniz aracı ve son olarak 3'ü ise araba olarak sınıflandırılmıştır. Adet olarak nitelendirilebilecek bu ürünlerin yanı sıra kilo bazında ölçülebilecek ürünlerin kaçakçılığının yapıldığına dair bilgiler aktarılmıştır. Bu doğrultudaki verilerin yıllara göre dağılım miktarları Şekil 11'de belirtilmiştir.

Şekil 11. 1955-1956 Yılları Arası Kaçak Ürünlerin Miktarları

Şekil 15'te yer alan verilerden hareketle daha önce de üzerinde detaylı şekilde durulduğu gibi kilo bazında ölçümü yapılabilen ürünler arasında kaçakçılığı yapılan çakmak taşının dört yıllık zaman zarfında toplamda 1.584 kilo 72 gramın ele geçirildiği tespit edilmiştir. Bu miktarın yıllara göre dağılımına bakıldığında ise 1955 yılında 1.230 kilo 20 gram, 1956 yılında 58 kilo 45 gram, 1957 yılında 110 kilo 68 gram ve son olarak 1958 yılında 186 kilo 4 gram olduğu görülmektedir. Çakmak taşına dair istatistiki verilere bakıldığında en fazla kaçak malın ele geçirildiği yıl 1955 senesi olmuştur. Dört yıllık zaman zarfında ele geçirilen çakmak taşının en az olduğu yıl ise 1956 senesi olmuştur. Çakmak taşının yanı sıra Şekil 11'de de belirtildiği gibi kaçak olarak tespit edilen bir diğer ürün eski elbiseler olmuştur. Bu çerçevede dört yıllık süreç içerisinde Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yapılan operasyonlar neticesinde 19.467 kilo 511 gram kaçak eski elbisenin ele geçirildiği tespit edilmiştir. Bu tespitten hareketle vatandaşların giyim sektöründe de artan fiyatlar karşısında alım gücünün azaldığını ve ihtiyaçlarını gidermek için kaçak yollarla ülkeye sokulan elbiselere yöneldiği söylenebilir. Halkın kaçak elbise ürünlerine ilgili göstermesi ise kaçakçıların bu alana yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu yoğunlaşma karşısında Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yapılan operasyonlar neticesinde ele geçirilen eski elbiselerin en düşük olduğu yıl 1957 senesi olmuştur. Bu miktar 1956 yılında 3.761 kilo 500 gram, 1957 yılında 3.093 kilo 8 gram ve 1958 yılında ise 6.802 kilo 3 gram olarak görülmektedir. 1957 yılının aksine 1955, 1956 ve 1958 yıllarında Jandarma Genel Komutanlığı'nın ele geçirdiği eski elbise miktarında ciddi bir artış olmuştur. Bu durum ise bir yandan komutanlığın kaçakçılara karşı yürütmüş olduğu operasyonlarda başarı elde ettiğini diğer taraftan ise 1957 haricindeki diğer yıllarda giyim sektöründeki kaçakçılık faaliyetlerinin yoğunlaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Giyim sektöründe kaçak olarak ele geçirilen bir diğer ürün mensucat olmuştur. İplik, yün ve pamuktan oluşan bu ürünlerden dört yıllık zaman zarfında toplamda 32.770 kilo 84 gram kaçak ürün ele geçirilmiştir. Kaçak olarak kayıtlara işlenen bu miktarın yıllara göre dağılımı 1955 yılında 10.118 kilo, 1956 yılında 7.720 kilo 58 gram, 1957 yılında 7.841 kilo 26 gram ve son olarak 7.091 kilo şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Eski elbiseye benzer olarak mensucat kaçakçılığından dolayı elde edilen kaçak ürün miktarının en düşük olduğu yıl 1958 senesi olmuştur. 1958 senesinden önceki üç yıllık süreçte mensucat kaçakçılığının yoğunlaşmasına bağlı olarak ele geçirilen kaçak ürünlerin miktarlarında da ciddi bir artışın meydana geldiği görülmektedir. İlk üç yıllık zaman zarfında kaçak olarak ele geçirilen mensucat ürünlerinin artış göstermesi Jandarma Genel Komutanlığı'nın bu alanda yürütmüş olduğu operasyonların başarılı neticelendiğini göstermektedir.

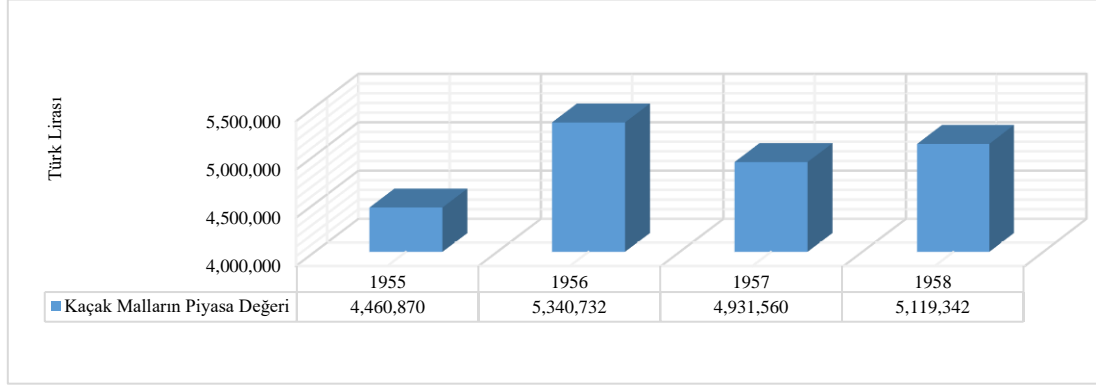
Jandarma Genel Komutanlığı'nın kaçakçılıkla mücadele yürüttüğü bir diğer önemli yerlerden biri de gümrük noktaları olmuştur. Gümrük noktalarından yapılan denetimler neticesinde dört yıllık zaman zarfında çeşitli gümrük ürünlerinden toplamda 187.774 kilo 317 gram kaçak eşya ele geçirilmiştir. Çeşitli gümrük eşyasının en fazla ele geçirildiği yıl 1955 senesi olmuştur. Buna göre yıl içerisinde 73.337 gram çeşitli gümrük eşyası ele geçirilmiştir. 1955 yılını 1956 senesi 42.490 kilo 1 gramla takip etmiştir. 1956 senesinden sonra üçüncü sırada 39.591 kilo ile 1957 yılı yer almıştır. Son olarak 1958 yılı ise en düşük orana sahip olmakla birlikte bir yıllık zaman zarfında toplamda 32.356 kilo 31 gram çeşitli gümrük eşyası ele geçirilmiştir. Şekil 11'de gümrük ürünlerine dair verilen bilgilerden hareketle diğer çoğu üründe olduğu gibi Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1958 senesinde başarı elde edemediğini, kaçakçılığı yapılan birçok gümrük eşyasının tespit edilip ele geçirilemediğini göstermektedir.

Gümrük eşyalarının yanı sıra ele geçirildiği tespit edilen bir diğer ürün de tütün olmuştur. Bu çerçevede dört yıllık zaman zarfından toplamda 44.398 kilo 49 gram tütünün kaçak olarak tespit edildiği belirtilmiştir. Bu bağlamda 1955 yılında 7.877 kilo kaçak tütün ele geçirilmiştir. 1956 yılında bu oranda düşüş meydana gelerek bu miktar 3.344 kilo 194 grama çıkmıştır. Artış oranının 1957 yılında da devam ettiği görülmekle birlikte kaçak tütün miktarı 10.259 kilo 780 grama yükselmiştir. Bu artışın 1958 yılında da devam ettiği görülmektedir. Bir önceki yıla oranla kaçak tütün miktarı iki kat kadar artış göstererek 22.917 kilo 75 grama çıkmıştır. Tütün kaçakçılığıyla yürütülen mücadelede neticesinde ele geçirilen kaçak tütün miktarında 1956 yılı hariç diğer yıllarda artış göstermesi kaçakçılık faaliyetlerinin bu tarihlerde yoğunlaştığını göstermektedir.

Çeşitli tekel eşyasından ise dört yıllık zaman zarfında 8.538 kilo 139 gram eşya ele geçirilmiştir. Ele geçirildiği tespit edilen bu miktardan 1955 yılında 1.306 kilo, 1956 yılında 2.968 kilo, 1957 yılında 2.656 kilo 64 gram ve 1958 yılında ise 1.608 kilo 75 gram kaçak tekel ürünü tespit edilmiştir. Tekel eşyasının yanı sıra ele geçirilen bir diğer kaçakçılık ürünü gıda maddesi olmuştur. Çeşitli yiyecek maddesinden oluşan kaçak malların dört yıllık zaman zarfındaki toplam tutarı 264.853 kilo 3 gram olarak saptanmıştır. Bu miktardan en büyük orana sahip olan 1956 yılında 88.264 kilo kaçak yiyecek maddesi yakalanmıştır. 1956 yılından sonra ikinci sırada 1955 yılı yer almıştır. Bu yılda ele geçirilen kaçak yiyecek maddesinin miktarı 82.486 kilo olarak belirlenmiştir. 1955 yılında sonra en fazla kaçak yiyecek maddesinin ele geçirildiği 1957 yılı ise 51.686 kilo 3 gramla üçüncü sırada yer almaktadır. Son olarak 1958 yılında ise 42.417 kilo kaçak yiyecek maddesi ele geçirilmiştir. Bu veriler ise 1955 ile 1958 yılları arasında halkın alım gücünün düşmesinden dolayı gıda sektöründe yaşanan fiyat artışlarından dolayı kaçakçılığa yöneldiğini göstermektedir. Kilo bazında hesaplanabilecek son kaçakçılık ürünü uyuşturucu maddesi olarak kayıtlara işlenmiştir. Şekil 11'de yer alan verilerden hareketle 1955 yılında 378.025 kilo, 1956

yılında 1.015 kilo 834 gram, 1957 yılında 982.195 kilo ve 1958 yılında ise 2.683 kilo 428 gram olmak üzere dört yıllık zaman zarfında toplamada 1.020.866 kilo kaçak uyuşturucu maddesi ele geçirildiği tespit edilmiştir.

Jandarma Genel Komutanlığı tarafından 1955 ile 1958 yılları arasında düzenlenen operasyonlar neticesinde ele geçirilen tüm bu kaçak malların piyasa değeri olan 19.852.504 Türk lirasının yıllara göre dağılım oranları Şekil 12’de yer almaktadır.

Şekil 12. Kaçak Malların Piyasa Değerinin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 12’de yer alan verilerden hareketle dört yıllık zaman zarfında 19.852.504 Türk lirası değerinde kaçak mal ele geçirilmiştir. Bu kaçak malların yıllara göre dağılım oranlarına bakıldığında ilk sırada 1956 yılında ele geçirilen kaçak malların piyasa değeri olan 5.340.732 Türk lirası yer almıştır. İkinci büyük katkı payına sahip olan 1958 yılında ise 5.119.342 Türk lirası gelir elde edilmiştir. 1958 yılını 1957 senesi takip etmektedir. Nitekim 1957 yılında ele geçirilen kaçak malların toplam piyasa değerinin 4.931.560 Türk lirası olduğu görülmektedir. Son olarak 1955 yılında ise kaçak malların piyasa değerinden 4.460.870 Türk lirası elde edilmiştir. Görüldüğü gibi operasyon gerçekleştirilen ile ele geçirilen kaçakçıların yıllara göre düşüş eğiliminin aksine ele geçirilen malların piyasa değerinde 1955 yılında düşüş, 1956 yılında artış, 1957 yılında düşüş ve son olarak 1958 yılında artış olduğu görülmekle birlikte elde edilen tutarların dört yıllık zaman zarfındaki oranları yıllara göre dalgalanmalar göstermiştir.

VII. SONUÇ

Temelleri 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’na dayanan Jandarma Teşkilatı 1859 yılında zaptiye birlikleri olarak teşkilatlandırılmıştı. 16 Nisan 1880 tarihinde yapılan yeni bir düzenlemeyle birlikte zaptiyelerin yerini jandarma birlikleri almaya başlamıştı. Böylece günümüze kadar ulaşacak olan jandarma teşkilatının temelleri atılmıştı. Henüz Cumhuriyet’in ilk yıllarında örgütlenen bu teşkilat, ülke genelinde asayiş ve güvenliği sağlamanın yanı sıra mücadele yürütmüş olduğu bir diğer saha da kaçakçılık olmuştur. Kaçakçılık faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştiği gümrük noktaları ve sınırlar komutanlığın yoğun olarak mesai harcadığı alanlar olmuştur. Bu doğrultuda Jandarma Genel Komutanlığı’na bağlı olan üçüncü şubenin kaçakçılarla mücadele ettiği tespit edilmiştir. Demokrat Parti iktidarının ikinci devresi olan 1954 yılından sonraki süreçte ekonomide meydana gelen bozulmalara bağlı olarak halkın alım gücünün düşmesi üzerine kaçak ürünlere yönelmesinden dolayı kaçakçılıkla yoğun bir mücadelenin gerçekleştiği dönemden biri de 1955 senesi ile 1958 yılı olmuştur. Hükümet, canı pahasına kaçakçılık faaliyetlerini gerçekleştiren bu kişilerin ekonomiye vermiş oldukları zararları ve ülke asayişinde oluşturmuş oldukları olumsuzlukların önüne geçme hususunda sert bir tavır takınmakla birlikte 1955 yılından itibaren alınan tedbirler çerçevesinde Jandarma Genel Komutanlığı’nın bünyesinde istihdam edilmiş olan askeri personel sayısını artırma yoluna gitmiştir. Alınan tedbirler ve arttırılan askeri personel sayısının dört yıllık zaman zarfında olumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Jandarma Genel Komutanlığı tarafından 1955 ile 1958 yılları arasında ele geçirilip kayıtlara işlenmiş olan on sekiz farklı ürünün olduğu tespit edilmiştir. Bu ürünler arasında silah, mermi, çakmak ve çakmak taşı patlayıcı ve yanıcı maddeler yer almaktadır. Bu gibi ürünlerin yasadışı yollarla ülke içerisine sokulması ülkenin asayiş ve güvenliği açısından ciddi problemler doğurmaktaydı. Bunun farkında olan hükümet kaçakçılıkla mücadelede kesintisiz bir süreci yürütmeye çalışmıştır. Gümrüklerde yapılan denetimler neticesinde ele geçirilen kaçak gümrük malları ise ürün ve eşya olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Devlet tekelinin denetiminde bulunan sigara kâğıdı defterleri, tütün, çeşitli tekel ürünü ile eşyaları ise ele geçirilip kayıtlara işlenen tekel ürünlerdir. Bu gibi tekel ürünlerinin kaçak olarak piyasaya sunulması ülke gelirlerinde ciddi düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. Demokrat Parti iktidarının ikinci döneminde bu gibi girişimlerin artması ise kötü olan ekonominin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Çözüm olarak ise bir yandan yeni ekonomik programlar hayata geçirilirken diğer taraftan da kaçakçılıkla mücadelede gerekli tedbirler hızlı şekilde alınmaya çalışılmıştır. Gıda sektöründe meydana gelen kaçakçılık faaliyetleri ise çeşitli yiyecek maddesi ve kesim için hazır olan hayvanlar olarak iki kategoride

tasnif edilmiştir. Kaçakçıların 1955 ile 1958 yılları arasında gıda sektöründe kaçakçılık faaliyetlerini yoğun olarak yürütmüş olmaları halk arasında bu kaçak ürünlere yoğun bir ilginin olduğunu göstermektedir. Halktan gelen bu yoğun talebin altında yatan temel sebep ise ekonomik sıkıntılarının yoğun olarak yaşanması neticesinde ürün fiyatlarının artması ve bunun karşılığında enflasyonla birlikte halkın alım gücünün düşmesidir. Gıda maddesi dışında ise giyim sektöründe meydana gelen kaçakçılık faaliyetleri neticesinde ele geçirilen mallar ise elbise ve mensucat olarak sınıflandırılmıştır. Mensucat olarak nitelendirilen bu ürünlerin ise iplik, yün ve pamuk olduğu belirlenmiştir. Giyim sektöründe meydana gelen kaçakçılık faaliyetleri ve kaçakçılar tarafından yasadışı yollarla piyasaya sunulan kaçak ürünlerin halk nezdinde ilgi görmesinde yasal yollarla satışa sunulan ürünlerin fiyatlarına nazaran düşük fiyatlarla satılması etkili olmuştur. Jandarma Genel Komutanlığı tarafından ele geçirilen mallar arasında ise kullanımı yasak olan zararlı maddeler de yer almıştır. Bu maddeler ise cetvele uyuşturucu maddesi olarak işlenmiştir.

Bu ürünlerin yanı sıra dört yıllık zaman zarfında her ay sonunda ele geçirilen malların içerisinde taşıt araçları yer almıştır. Bu araçlar ise canlı binek hayvan, motorlu taşıt, motorsuz araç, deniz aracı veya araba olarak sınıflandırılmıştır. Son olarak ele geçirilen mallar arasında ise kara para veya bir diğer ifade ile kayıt dışı para olarak nitelendirilen kaçakçılık faaliyetleridir. Her ne kadar ele geçirilen bu kayıt dışı paralar yerli ve yabancı olarak belirtilmiş olsa da yabancı olarak ele geçirilen kaçak paraların hangi para birimi olduğuna dair bilgiye yer verilmemekle birlikte değerleri Türk lirası olarak belirtilmiştir. Bu durum ülke dışından kaçak yollarla döviz sokulmaya çalışıldığını göstermektedir. Aynı tarihlerde ise ülke içerisinde ciddi bir döviz darlığının yaşanmakta olduğu göz önünde bulundurulursa kaçakçılığı zenginleşme aracı olarak gören bazı kesimlerin ülkeye yasadışı yollarla döviz sokarak zenginleşmeye çalıştığını göstermektedir. Kayıtlara işlenen bir diğer husus da meydana gelen olayların yanı sıra kaçakçılık faaliyetinde bulunan şahıslar olmuştur. Bunlara dair veriler ise ayrıntılı olarak tutulmuştur. Buna göre yakalanan kaçakçılar sağ, ölü ve yaralı olarak sınıflandırılmışlardır. Sınıflandırmada Jandarma Genel Komutanlığı tarafından tutulan kayıtlarda ölü veya yaralı kaçakçının istatistiğine dair bilgilerin mevcudiyeti kaçakçılar ile kolluk kuvvetleri tarafından zaman zaman çatışmaların meydana geldiğine işaret etmektedir. Kaçakçılarda meydana gelen kayba dair veriler kayıtlara işlenmişken düzenlenen operasyonlar neticesinde hayatını kaybetmiş askeri personele dair bilgilere ise yer verilmemiştir.

Dört yıllık zaman zarfında Jandarma Genel Komutanlığı tarafından tutulan kaçakçılık kayıtlarına genel olarak bakıldığında 9.905 vakanın meydana geldiği tespit edilmiştir. Meydana gelen bu vakaların tümüne Jandarma Genel Komutanlığı tarafından askeri operasyon gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu operasyonlar neticesinde 7.143 kaçakçı sağ, 286 kaçakçı ölü ve 76 kaçakçı yaralı olarak yakalanmıştır. Toplamda ise 7.505 kaçakçının yakalandığı saptanmıştır. Bu kaçakçılar arasında 286 kişinin ölmüş ve 76 şahsın yaralanmış olması ise kaçakçılar ile kolluk kuvvetleri arasında şiddetli çatışmanın meydana geldiğini göstermektedir. Bu gibi çatışmaların meydana gelmiş olması hükümetin kaçakçılık faaliyetlerinin ekonomiye vermiş olduğu zararın yanı sıra ülke asayişine de ciddi bir tehdit oluşturduğu düşüncesini desteklemektedir. Bu nedenle dönemin iktidarı meseleyi basit bir ekonomik sorun değil de ciddi bir asayiş problemi olduğu şeklinde yorumlamıştır. Zira dört yıllık zaman zarfına tutulan kayıtlara yansıyan hayli patlayıcı ve yanıcı maddenin olduğu görülmektedir. Şöyle ki 266 adet kaçak silah, 37.984 adet kaçak mermi, 37.340 adet kaçak çakmak ve 1.584 kilo 72 gram çakmak taşı ele geçirilmiştir. Özellikle kaçak silah ve mermilerin bir kısmının kaçakçıların kendilerini korumak için üzerlerinde taşıma amaçlı buldukları diğer kısmının ise ticaretini yapmak üzere sevkiyatını gerçekleştirmeye çalıştıkları çıkarımı yapılabilir. Ele geçirilen bu ürünlerin yanı sıra dört yıllık zaman zarfında 19.467 kilo 511 gram eski elbisenin ve 32.770 kilo 84 gramdan oluşan ipek, yün ve pamuklu mensucatin tespit edilmiş olması ise giyim sektöründe de ciddi bir kaçakçılık faaliyetinin olduğu çıkarımını yapmaya imkân tanımaktadır. Bu alanda meydana gelen yoğun kaçakçılık faaliyetleri ise halkın giyim sektöründe yasal giyim ürünlerini alabilecek ekonomik gücünün olmadığını göstermektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde istihdam edilmiş olan kolluk kuvvetleri tarafından gümrük noktalarında yapılan denetlemeler sırasında da birçok kaçakçılık ürününün tespit edilip el konulduktan sonra kayıtlara geçirildiği görülmektedir. Dört yıllık zaman zarfında 187.774 kilo 317 gram çeşitli gümrük ürününe ve 518.661 adet çeşitli gümrük eşyasına el konulması örnek olarak gösterilebilir. Elde edilen bu verilerden hareketle kaçakçılıkla mücadele çerçevesinde Jandarma Genel Komutanlığı'nın yoğun mesai harcadığı noktalardan birinin de gümrük noktaları olduğu söylenebilir. Devlet tekelî altında bulunan inhisar⁵ ürünlerinin de kaçakçılığının yapıldığına dair kayıtlar saptanmıştır. Bu çerçevede 1955 ile 1958 yılları arasında 519.161 adet sigara kâğıdı defterine, 44.398 kilo 49 gram tütüne, 8.538 kilo 139 gram çeşitli tekel ürününe ve 18.441 adet çeşitli tekel eşyasına kaçak olduğu gerekçesiyle el konulup kayıtlara işlendiği tespit edilmiştir. Vatandaşlar arasında kaçakçılık faaliyetinde bulunan şahısların gıda sektöründe de kaçakçılık faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Nitekim dört yıllık zaman zarfında 79.599 adet kesimlik hayvan ve 264.853 kilo 3 gram çeşitli yiyecek maddesi ele geçirilmiştir. Bu gibi ürünlerin yanı sıra uyuşturucu ticaretinin de yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda dört yıllık zaman zarfında 1.363.918 kilo 26 gram uyuşturucu maddesi yakalanmıştır. Tüm bu sektörler dışında gerçekleşen kaçakçılığın yanı

⁵ Araçça kökenli kelime olan inhisar teke elden yönetim anlamına gelmektedir. Bkz. (Develliöğlü, 1993: 438).

sıra taşıt araçları alanında da yasadışı girişimler saptanmıştır. Sözelimi, 2.562 adet canlı binek hayvan, 107 motorlu taşıt aracı, 2 motorsuz taşı aracı, 7 deniz aracı ve 3 araba ele geçirilmiştir. Kara para ticaretinin de gerçekleştirildiği görülmektedir. Şöyle ki 1.020.866 Türk lirası değerinde yerli ve yabancı paranın kayıt dışı yollarla ticareti yapılmaya çalışıldığı saptanarak bu miktara el konulmuştur. Son olarak dört yıllık zaman zarfında yapılan operasyonlar neticesinde ele geçirilen tüm bu kaçak malların toplam piyasa değerinin 19.852.504 Türk lirası olduğu tespit edilmiştir. Dört yıllık zaman zarfında Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yürütülen operasyonlar neticesinde elde edilen kaçak ürünlerin miktarlarının yıllara göre dağılımı göz önünde bulundurulduğunda genel itibarıyla alınan tedbirlerde başarı elde edildiği ancak kaçakçılığın tam anlamıyla önlenemediği çıkarımı yapılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpar, G. (2013). Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2(1), 79-106.
- Atlı, C. (1897). Tek Parti Döneminde Jandarma Teşkilatının Durumu”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1897-1912.
- Başbakanlık-Muamemat Genel Müdürlüğü: 30.10.0.0/69/453/5; 30.10.0.0/128/923/6.
- Başbakanlık-Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü: 30.01.0.0/68/432/8; 30.01.0.0/68/432/10; 30.01.0.0/68/428/2; 30.01.0.0/69/433/8; 30.01.0.0/69/433/12; 30.01.0.0/69/435/15; 30.01.0.0/69/433/2; 30.01.0.0/69/436/2; 30.01.0.0/69/435/2; 30.01.0.0/69/434/5; 30.01.0.0/69/435/6; 30.01.0.0/69/434/8; 30.01.0.0/69/434/13; 30.01.0.0/69/434/16; 30.01.0.0/69/433/8.
- Bulut, S. (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, *Akademik Bakış Dergisi*, 2(4), 125-145.
- Dağ, M. (2022). İnhisarlar İdaresi Umumi Müdürlüğünün Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelesi: Urfa İnhisarlar Tütün Atölyesinin Müdürlüğü Örneği (1923-1950), *Mukaddime Dergisi*, 13(1), 69-100.
- Demirbilek, S. (2012). Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 203-232.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.
- Durgun, S., Aydın, A. H. (2019). Jandarma Genel Komutanlığının İç İşleri Bakanlığına Hızla Uyumu, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Özel Sayı, 70-83.
- Erçin, A. (2023). Yanya Vilayeti Jandarma Tensikatu (1903-1912), *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 17, 159-184.
- Evsile, M. (2022). Demokrat Parti Dönemi’nde Ticaret Hayatında Yaşanan Problemler, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 155-174.
- Göktürk Çetinkaya, S. (2020). Umum Jandarma Kumandanlığı’nın Tarihi Gelişimi ve Değişimi (1919-1939), *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 974-990.
- Hamzaoğlu, K. (2020). XIX. Yüzyılda Trabzon Vilayeti’nde Kaçakçılık ve Kaçırılan Emtialar, *Near East Historical Review*, 10(2), 205-225.
- Kaya, Y. (2018). Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2276-2291.
- Koparan, N. (2007). Türk jandarma teşkilatı (1908-1923). Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Özer, İ. (1967). *Tekel*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Paydaş, K., Tanık, İ. H. (2019). Urfa’da Genel Seçimler (9., 10. ve 11. Dönem), *Mukaddime Dergisi*, 10(1), 53-75.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Sonuçları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 157-187.
- Tanık, İ. H. (2021). Demokrat Parti Hükümet Programlarında ve Bütçe Görüşmelerinde Eğitim-Öğretim (1950-1960). *Türk Kültürü Araştırmaları Serisi I*, ed. Alev Duran, Gökçen Çatlı Özen, Ankara, Berikan Yayınevi.
- Türkmen, Z. (2020). Jandarma, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 1, Ankara, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 689-691.
- Yazan, Ö. (2017). 1914 Yılında Osmanlı Jandarma Teşkilatında Muhasebe Uygulamalarına Yönelik Bir İnceleme, *Akademik Bakış Dergisi*, 62, 11-33.
- Yıldız, S. (2018). 1903 Yılına Ait Jandarma Nizamnamesi Layihası ve Değerlendirmesi, *Uluslararası Düünden Bugüne Türkiye’de Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı Sempozyumu*, Ankara, 403-422.
- 1982, *Atatürk’ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetler*, Ankara, Harita Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Efe, İ. (2016). 30 Ekim 1918’den Ocak 1921’e Teşkilat, Tensikat ve İcraatlarıyla Türk Jandarması, *ÇAKÜ SBED*, 7(1), 583-602.

Araştırma Makalesi - Research Article

Yarı İletken Sektörünün Dönüşümüne Ekonomik Bakış: Karşılaşılan Zorluklar ve Gelecek Stratejileri

Economic Perspective on the Transformation of the Semiconductor Industry: Challenges and Future Strategies

İlyas Töken^{1*}, İsmail Ukav²

Geliş / Received: 26/03/2024

Revize / Revised: 24/05/2024

Kabul / Accepted: 24/05/2024

ÖZ

Yarı iletken sektörü, elektronik sistemlerin ve cihazların temel bileşenleri olan çip, diyot, transistör ve entegre devreler gibi yarı iletken malzemeleri üreten katma değeri yüksek bir endüstridir. Ağırlıklı olarak iş hayatı, sağlık, otomotiv ve iletişim amaçlı kullanılan söz konusu ürünler; son yıllarda dijitalleşmenin de artmasıyla evden çalışma, uzaktan eğitim, bilgiye erişim, finans ve nesnelerin interneti (IOT) bağlamında neredeyse her alanda kullanılmaya başlanmıştır. Elektronik cihazların artan kullanımına paralel olarak bunların temel bileşenini oluşturan yarı iletkenlere olan talep de artarak sektörün ülke ekonomileri açısından büyük bir önem kazanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte yarı iletken sektörü son yıllarda pandemi, küresel ölçekte yaşanan arz-talep dengesizliği, siyasi krizler, başta Amerika ve Çin arasında olmak üzere çeşitli rekabet sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Çalışmada endüstrinin gelişimi ve performansı analiz edilerek yakın geçmişte yaşanan ve etkileri halen süren yarı iletken kıtlığı, nedenleri ve yol açtığı ekonomik sorunlar ortaya konulmuştur. Endüstride lider ülkeler ve firmalar incelenmiş, sektörün Türkiye'deki yapısı ve gelişimi araştırılmıştır. Çalışma sonucuna göre; küresel ölçekte 2020 yılındaki krize rağmen yarı iletken endüstrisinin son 36 yılda 15 kat büyüdüğü ve 2023 yılındaki satış gelirin 520 milyar ABD dolarını geçtiği belirlenmiştir. Türkiye de dünyadaki gelişmelere paralel olarak sektöre önem veren ülkeler arasına girmiştir. Genç ve dinamik nüfusunun yanı sıra güçlü pazar ağıyla birlikte, savunma ve otomotiv sanayisi gibi yarı iletken endüstrisi ile yakın ilişkisi olan alanlarda edinilen tecrübenin sağladığı fırsatları değerlendirerek, sektörün gelişmesine katkıda bulunmak için çeşitli teşvikler hayata geçirilmiştir. Türkiye, bu sektörde başarılı olma vizyonunu sürdürmekte ve bu doğrultuda sektöre katılımı artırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler- Yarı İletken Sektörü, Çip Krizi, Türkiye

ABSTRACT

The semiconductor industry is a high value-added industry that produces semiconductor materials, such as chips, transistors and integrated circuits, which are the basic components of electronic systems and devices. The products, which are mainly used for business life, health, automotive, and communication purposes, have started to be used in almost every field with the increase in digitalisation in recent years, working from home, distance education,

^{1*}Sorumlu yazar iletişimi: ilyastoken@hotmail.com (<https://orcid.org/0000-0001-9682-4888>)

İktisat, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye

²İletişim: iukav@adiyaman.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-2922-6946>)

Muhasebe ve Vergi, Kahta Meslek Yüksekokulu, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye

finance and especially the Internet of Things (IoT). In parallel with the increasing use of electronic devices, the demand for semiconductors, which constitute their basic components, has also increased, leading the sector to gain great importance in terms of national economies. However, the semiconductor industry has faced problems such as pandemic, global supply-demand imbalance, political crises, competition, etc. in recent years. In this study, the development and performance of the industry is analysed and the causes of the recent semiconductor shortage, the effects of which are still ongoing, are revealed. Leading countries and companies in the industry are analysed, and the development of the sector in Turkey is also presented. According to the results of the study, it has been determined that despite the global crisis in 2020, the semiconductor industry has grown 15 times in the last 36 years and its sales revenue in 2023 exceeded USD 520 billion. Turkey has implemented various incentives to contribute to the development of the sector by utilising its young and dynamic population as well as its strong market network and experience in similar sectors.

Keywords- Semiconductor Industry, Chip Crisis, Turkey

I. GİRİŞ

Gelişen teknoloji ile sağlık, otomotiv, iletişim, eğitim ve endüstriyel ihtiyaçları karşılamak amacıyla birçok alanda elektronik sistem ve cihazların kullanımı artmaktadır. Özellikle gelişmiş teknolojik cihazların pandeminin etkilerine bağlı olarak evden çalışma, uzaktan eğitim ve eğlence amacıyla da kullanılması bu yaygınlığı sağlamıştır (Sein, 2020). Bu gelişmeler söz konusu elektronik sistem ve cihazların yapı taşı olan, mikroçip, diyot, transistör, sensör ve entegre devreler gibi yarı iletken malzemeleri üreten yarı iletken sektörünün önemini artırmıştır. Ülke ekonomilerine sağladığı katkının yanında sektör, teknolojik gelişmeleri de tetikleyebilmektedir. Bu süreç, inovatif üretim yapmak isteyen ekonomilerin yarı iletken üretme beceri ve yetisine sahip olması gerekliliğini doğurmuştur. Yapay zekâ, bulut çözümler, otonom ulaşım araçları, yeni nesil kablosuz iletişim teknolojileri gibi alanlar; sektörün inovasyona kaynaklık yaptığı alanlara örnek olarak gösterilebilir. Sektör, endüstride başarılı ülkelere sadece ekonomide değil, aynı zamanda siyasi ve güvenlik konularında da avantaj sağlamaktadır. Bu avantajlarının yanı sıra, tedarik zincirindeki kilit rolüyle birlikte yarı iletken endüstrisi, ulusal ekonomilerin gelişiminde şiddetle ihtiyaç duyulan kritik bir endüstri olarak kabul edilmektedir (Ying, 2020).

Yarı iletkenlerin küresel üretim değeri 6 trilyon dolar civarındadır. Endüstrinin 2023 yılı itibariyle yıllık yarı iletken satış geliri ise 520 milyar ABD dolarını geçmiştir. 2023 yılı verilerine göre 1 dolarlık yarı iletken üretimi çarpan etkisiyle 100 dolarlık gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) yaratmaktadır (Luo & Shushen, 2023). 2023 yılında tüketiciler tarafından satın alınan nihai ürün bazında bakıldığında en yüksek satış hacmi, sırasıyla bilgisayar, iletişim, tüketici elektroniği, otomotiv ve endüstriyel kullanımda gerçekleşmiştir. Aynı yılda çiplerin toplam satış geliri, küresel pazarda 178,5 milyar dolara ulaşarak ilk sırada yer alan ürün grubu olurken, bellekler 92,3 milyar dolarlık satış hacmi ile ikinci sırada yer almıştır. Otomotiv sektörü için üretilen entegre devrelerin satış geliri de bir önceki yıla kıyasla %23,7 oranında artarak 42,2 milyar dolarlık rekor seviyeye ulaşmıştır (World Semiconductor Trade Statistics, 2024).

Çiplerin günümüzde sadece bilgisayar, cep telefonu gibi ürünlerle sınırlı kalmayarak kalp pilinden buzdolabına, otomobillerden saatlere kadar ana bileşen olarak kullanılması, sektörün en çok satan ürün grubu olmasını sağlamıştır. Bu çipler, yarı iletkenlerin entegre devreler şeklinde kümelendirilmesiyle üretilmektedir (Lee & Kleinans, 2021). Üretim sürecinde çiplerdeki transistörler arasındaki mesafe nanometre (nm) ölçü birimi kullanılarak ifade edilmektedir. Düşük bir değer, aynı alanda daha fazla bileşenin kullanılmasını mümkün kıldığından dolayı, daha az güç tüketimiyle daha yüksek performans sergilemesini sağlamaktadır. Bu sayede daha düşük ısı ve enerji tüketimi ile daha hızlı bilgi işleme gücü elde edildiğinden hem mikro hem de makro ölçekte ekonomik faydalar sağlamaktadır (Brock, 2006). Bu sebeple, ekonomik aktörler teknoloji seçimi yaparken güncel üretim teknolojilerine yönelmektedir. Sektörün hızla değişen bu üretim teknolojilerine uyum gerekliliği, yarı iletken sektöründe görülen en büyük zorluklardan biridir. 2023 itibariyle 5nm, 4nm ve 3nm çipler sektör de üretim kapasitesi en yüksek olan çiplerdir. Ticari olarak, sektörde kullanılan en üst düzey olan 3nm üretim teknolojisi ilk defa 2023 yılında kullanılmıştır. Samsung ve TSMC firmaları bu düzeyde üretim yapabilen firmalardır. Daha düşük nanometre ölçekli üretim yapabilme rekabeti içinde olan her iki şirket de 2025 yılının son çeyreğinde 2nm teknolojisini kullanarak seri üretime başlayacaklarını duyurmuşlardır (Kaur, 2024). Samsung ayrıca 2027 yılı hedefinin ise 1.4nm üretime ulaşmak olduğunu belirtmiştir (Samsung Newsroom, 2022). Bu gelişmeler, sektöre yeni giren ülkeler için üretim ekipmanları daha ulaşılabilir olan yüksek nanometre de üretimin ekonomik açıdan önemsiz olduğu sonucunu doğurmamaktadır. Doğru bir teknoloji yatırımı yapmak veya var olan yatırımları verimli bir biçimde kullanmak için gerek işletme gereksinimleri gerekse de uygulanacak yeni teknolojilerin iyi analiz edilmesi maliyet optimizasyonu için kritik bir karar noktasıdır. Bu nedenle, 2010 yılında piyasaya sürülen ve bu tarihten itibaren Samsung, Intel, TSMC ve GlobalFoundries tarafından kullanılmakta olan, “olgun”, “ana akım”

veya “eski nesil” gibi terimler ile ifade edilen 28nm ve daha eski üretim teknolojileri, ambargolardan muaf olmaları, maliyet avantajı sağlamaları ve iletişim, tüketici elektroniği ve ev aletleri gibi birçok alanda ihtiyaçları karşılayabilmeleri ile öne çıkabilmektedir (Wang & Ma, 2023; Shivakumar, Wessner, & Thomas, 2023).

Son yıllarda dünya ölçeğinde maliyet avantajına bağlı olarak yarı iletken sektöründe şiddetli bir rekabet gözlenmektedir. Özellikle Amerika ile Çin arasındaki hegemonya mücadelesinde yarı iletken sektörü, iki ülkenin teknolojik ve ekonomik rekabetinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Öyle ki yarı iletkenler, Çin ve ABD arasındaki ekonomi savaşının “ana muharebe alanı” olarak ifade edilmektedir (Luo & Shushen, 2023). 2018 yılında Amerika’nın Çin’den çamaşır makinesi ve güneş enerjisi panellerine getirdiği ek gümrük vergileri ile başladığı kabul edilen ticaret savaşını; karşılıklı kısıtlamalar ile devam ederek yarı iletken sektörünü olumsuz olarak etkilemeye devam etmektedir (Gündüz, 2021).

2018 yılında ABD ve Çin’deki yarı iletken sektörü için bir dönüm noktası olan “Büyük Kopuş” ardından, Amerika teknolojik üstünlüğünü yeniden tesis etme doğrultusunda Çin’in sektördeki ilerlemesini engellemek amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirler; imalatı “eve getirme stratejisi” ile yurtiçine taşıma, teknoloji şirketlerinin Çin tarafından satın alınmasını engelleme, Çin’in teknoloji alanlarına yapılan doğrudan yabancı yatırımları engelleme ve yarı iletken sektörü için kritik girdi olarak nitelendirilen malların Çin’e ihracatını kısıtlamaktır (Çaşkurlu, 2022). Pandemi döneminde yaşanan yarı iletken krizi de Amerika’nın Çin’e karşı yeni tedbirler almasını engellememiştir. 2022 yılının ağustos ayında küresel çip krizine çözüm bulmak ve ülkede yarı iletken tesislerinin kurulmasını 52 milyar dolarlık bir hibe ile teşvik etmek amacıyla yürürlüğe giren “CHIPS ve Bilim Yasası” (CHIPS and Science Act) kapsamından yararlanan üreticilere 28 Şubat 2023 yılında çeşitli yasaklar getirilmiştir. Bu yasaklar fonlardan yararlanan üreticilerin, on yıl boyunca Amerika Birleşik Devletleri dışında yarı iletken üretim tesisleri inşa etmelerini engelleyerek, Tayvan gibi ülkeler de dahil olmak üzere, Çin’e karşı rekabet avantajını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu düzenleme, kriz sonrası yarı iletken endüstrisindeki küresel rekabet dinamiklerini şekillendirmek ve Amerika’nın teknoloji liderliğini korumak amacıyla stratejik bir önlem olarak değerlendirilmektedir (Kshetri, 2023).

2024 yılının ilk günlerinde Amerika’nın süregelen ihracat kısıtlamalarına takiben Hollanda’nın çip üretim ekipmanlarını geliştiren ASML firması, 3nm gibi ileri teknoloji üretimini sağlayan DUV cihazlarının Çin’e ihracatını yasaklamıştır (Dey, 2024). Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri’nden yetkililer, Şubat 2024’te Çin’de 28nm ve daha yüksek ölçekli teknolojiler kullanılarak gerçekleştirilen üretime ve bu üretimi geliştirecek ekipmanlara herhangi bir kısıtlama getirme planlarının olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla yarı iletken sektöründe 28 nm ve daha eski üretim teknolojilerin herhangi bir engelle karşılaşmaksızın pazarda yerini koruması beklenirken, ileri teknoloji üretim süreçlerinde ise aksaklıkların yaşanması beklenmektedir (Read, 2024). İleri teknoloji üretim süreçlerinde beklenen aksaklıkların yanı sıra, son yıllardaki arz yetersizliği ile tedarik zincirindeki aksaklıklar, sektörün öneminin anlaşılmasına ve üretimin tek bir ülkede yoğunlaşması yerine küresel boyutta dengeli bir tedarik zinciri yapısının kurulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle birçok ülke yarı iletken sektörü ile ilgili yatırım ve çeşitli teşvikler vermeye başlamıştır. Türkiye de sahip olduğu genç nüfus, güçlü pazar ağı ve ilişkili sektörlerdeki deneyimi ile sektöre önem veren ülkeler arasına girmiştir. Bu çerçevede çalışmada, yarı iletken sektöründeki gelişmeler değerlendirilerek, karşılaşılan sorunlar ile bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ve Türkiye’nin sektördeki geleceğinin tartışılması amaçlanmıştır.

II. MATERYAL VE YÖNTEM

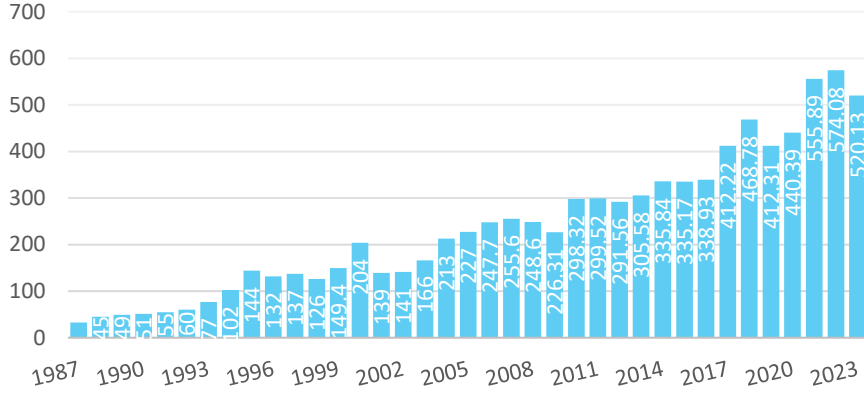
Bu çalışmada yarı iletken endüstrisinin gelişimi, önemi, ekonomilere katkısı, sektörde yaşanan kriz ve Türkiye’nin yarı iletken sektöründeki geçmişten günümüze önemli dönüm noktaları sunulmuştur. Konuyla ilgili veriler Yarı İletken Endüstrisi Birliği (SIA), Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD) ve World Semiconductor Trade Statistics (WSTS) kayıtlarından, literatür çalışmaları ve sektör ile ilgili yayın organlarının makalelerinden elde edilerek analizler yapılmış ve değerlendirilmiştir. Analizler basit tanımlayıcı istatistiksel (yüzde, oran) yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerle şekiller, tablolar ve grafikler oluşturulmuş ve bunlar analiz edilerek yorumlar yapılmıştır.

III. BULGULAR

A. Yarı İletken Endüstrisi Üretimi

Yarı iletken sektörü; sağlık, otomotiv, iletişim, eğitim, endüstri gibi birçok alanda elektronik sistem ve cihazları kullanan ve buna bağlı olarak önemi giderek artan bir sektördür. Son yıllarda satış hacmini sürekli artıran sektör 2021 yılında %26’lık artış oranı ile yıllık toplam satışlarını 555 milyar dolara yükseltmiştir (Burkacky, Jong, Mittal, & Verma, 2024). Sektör önemli bir büyüme gerçekleştirdiği 2000 yılından günümüze kadar sadece satış anlamında değil, birçok yönden değişime uğramıştır. 2000 yılında endüstrinin en büyük pazarı Amerika Birleşik Devletleri, en büyük oyuncusu ise bir Amerika firması olan İntel idi. 2020 yılına gelindiğinde ise, yarı iletken satışlarında pazar liderliğini küresel satışların %63,5’ini gerçekleştiren Asya Pasifik bölgesi almıştır. Güney Kore merkezli Samsung şirketi de 82,8 milyar dolarlık yarı iletken satışı ile 77,9 milyarlık satış

gerçekleştiren Intel'i geçerek üretimde lider konuma gelmiştir. 2000 yılında sektörde üretilen en büyük segment olan belleklerin yerini ise 2020 yılında mikroişlemciler almıştır. Grafik 1'de 1987 yılından günümüze endüstrinin pazar gelirindeki dolar bazından değişim görülebilmektedir. Buna göre Endüstrinin, 36 yıllık sürede 15 kat büyüdüğü ve 2023 yılında yıllık satış gelirlerinin 520 milyar ABD dolarını geçtiği gözlenmiştir. Bunun yanında 2022 yılında sektörün küresel pazar payının ise %48 Amerika, %19 Kore, %9 Japonya, %9 Avrupa, %8 Tayvan ve %7 Çin şeklinde gerçekleştiği belirlenmiştir (Semiconductor Industry Association, 2024).

Grafik 1. Dünya Yarı İletken Endüstrisi Geliri (1987-2023)

Kaynak: (Statista, 2024)

Sektörün kullanım alanları ve pazarlarının her geçen gün arttığı ve çeşitlendiği gözlenmektedir. 2023 yılında yarı iletken endüstrisini küresel pazarda talebi son kullanıma göre en yüksek %31,7 oranı ile bilgisayar (kişisel bilgisayarlar, veri merkezleri, depolama cihazları) alanında olmuştur (Tablo 1). Diğer kullanım alanları ise sırasıyla; %29,9 oranıyla iletişim (akıllı telefonlar, iletişim altyapısı), %12,1 oranıyla tüketici elektroniği (televizyonlar, oyun konsolları, akıllı hoparlörler), %11,8 oranıyla otomotiv (elektronik araçlar, gelişmiş sürücü destek sistemleri, araç içi bilgi ve eğlence sistemleri), %9,9 oranıyla endüstriyel kullanım (fabrika otomasyonu, tıbbi ekipman) ve %5,6 oranıyla devlet (savunma, havacılık ve güvenlik uygulamaları) alanlarıdır.

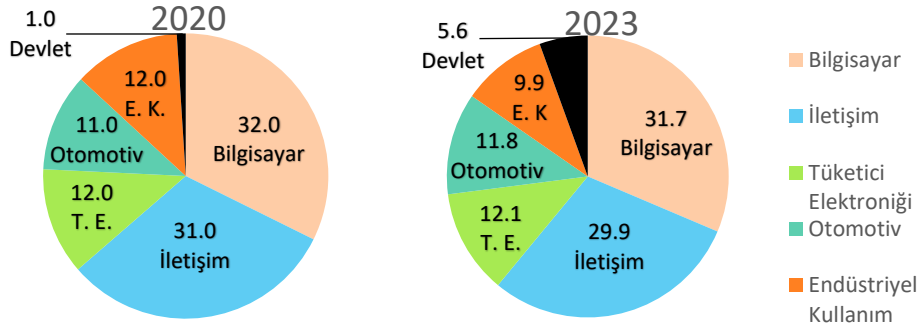
Tablo 1. Yarı İletken Endüstrisinde Pazarlar ve Uygulama Alanları

Pazar	Uygulama Alanları	Oran (%)
Bilgisayar	Kişisel Bilgisayarlar, Sunucular, Ofis Ekipmanları ve Çevre Birimler vb.	31,7
İletişim	Cep Telefonları, Baz İstasyonları, Ağ ve Uzaktan Erişim Cihazları, Yayın Ekipmanları vb.	29,9
Tüketici Elektroniği	Televizyonlar, Kameralar, Akıllı Saatler, Oyun Konsolları, Video ve Ses Cihazları vb.	12,1
Otomotiv	Elektronik Araçlar, Gelişmiş Sürücü Desteği, Araç İçerisi Bilgi ve Eğlence Sistemleri	11,8
Endüstriyel Kullanım	Fabrika Otomasyonu, Güç Kaynakları, IOT Cihazları, Kontrol ve Ölçüm Ekipmanları vb.	9,9
Devlet	Askeri, Havacılık ve Güvenlik Elektroniği	5,6

Kaynak: (World Semiconductor Trade Statistics, 2024)

Şekil 1'de sektörün, pandeminin başladığı yıl olan, 2020 ile 2023 yılı pazar payları karşılaştırılmıştır. Bilgisayar, iletişim, otomotiv ve tüketici elektroniğinde pazar paylarındaki dağılım birbirlerine yakın iken 2020 yılında endüstrideki pazar payı %1 oranında olan devlet harcamaları 2023 yılında %5,6 oranına ulaşmıştır. 2020 yılında %12 oranında olan endüstriyel kullanımın pazar payı ise 2023 yılında %9,9 oranına düşmüştür. Burada 2020 yılında 440 milyar olan yarı iletken gelirinin 2023 yılında 520 milyar dolara ulaştığı unutulmamalıdır, Dolayısıyla endüstriyel kullanım dışında diğer pazarların satış hacminde artış yaşanmıştır (World Semiconductor Trade Statistics, 2024). 2020 yılında yarı iletken gelirlerinde lider olan firmalar sırasıyla Intel (Amerika, 70,797 M\$), Samsung (Güney Kore, 55,709M\$) ve Tsmc (Tayvan, 34,668 M\$) iken 2023 yılında sırasıyla Nvidia (Amerika, 52.9 \$M), Intel (51.6 \$M) ve Samsung (45.4 \$M) olmuştur. 2020 yılında 8. sırada yer alan yarı iletken firması Nvidia, 2023 yılında Intel ve Samsung'u geçerek lider konuma gelmiştir. Firmanın 2023 yılı veri merkezlerinden elde ettiği gelir, bir önceki yıla göre %41 oranında artarak \$15,01 milyon dolara; otomotiv sektöründeki geliri ise, bir önceki yıla göre %60 oranında artarak 903 milyon dolara ulaşmıştır (Nvidia, 2023). 2024 yılı geliri %126 oranında artarak 60,9 milyar dolara ulaşan firma 2024'ün mart ayında petrol devi Aramco'yu

geçerek dünyanın en değerli 3. şirketi haline gelmiştir (Enterprise, 2024). Bu başarıyı sağlayan temel faktör ise firmanın ürettiği çipler ile yapay zekâ alanında gösterdiği başarıdır. Nvidia'nın yapay zekâ teknolojilerindeki yenilikçi çalışmalarıyla sektörde kısa sürede lider konuma gelmesi, yarı iletken sektörünün dinamik ve rekabetçi karakterini ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Yarı İletken Endüstrisi Pazar Büyüklüklerinin Karşılaştırılması (2020-2023)

Kaynak: (Corey, 2023), (World Semiconductor Trade Statistics, 2024)

Yarı İletken Endüstrisi Derneği (SIA), küresel çip pazarında 2024 yılında %13,1'lik rekor bir büyüme öngörmektedir. 2020, 2021 ve 2022 yıllarında gelişmiş ülkelerin yonga üretimine rekor yatırımlar gerçekleştirmeleri de bunu kanıtlar niteliktedir. SEMI tarafında yapılan pazar araştırmasına göre Çin'in 2021'de 29,62 milyar dolar, 2022'de ise 28,27 milyar dolarlık yonga harcaması yaptığı görülmektedir (Semi, 2024). ABD tarafından ağır ambargolar ile karşı karşıya kalmasına rağmen, Çin rekor seviyesindeki yatırımları neticesinde yonga sektöründe büyümeye devam etmektedir. Çin'in bu harcamalarının önemli bir kısmı, ambargo kapsamında olmayan 28nm ve daha eski nesil teknolojilerin üretiminde kullanılan ikinci el döküm ekipmanlarına yöneliktir. Bu durum, yatırımların hızının artmasına engel olmamış; aksine, ambargoların artması olasılığına karşılık Çin'in eski nesil yonga ihtiyacını ülke içinde karşılamak amacıyla, yatırımlarını rekor seviyelerde artırmasına neden olmuştur.

Tablo 2. Yıllara Göre Küresel Yonga Harcamaları (milyar dolar)

Yıllar / Ülkeler	2020	2021	2022	2021 % Değişim	2022 % Değişimi
Çin	18.72	29.62	28.27	%58	%-5
Kore	16.08	24.98	21.51	%55	%-14
Tayvan	17.15	24.94	26.82	%45	%8
Japonya	7.58	7.80	7.80	%3	%7
Kuzey Amerika	6.53	7.61	7.61	%17	%38
Dünyanın Geri Kalanı	2.48	4.44	5.95	%79	%34
Avrupa	2.64	3.25	6.28	%23	%93
Toplam	71.19	102.64	107.64	%44	%5

Kaynak: (Semiconductor Equipment and Materials International, 2013), (Semiconductor Equipment Association of Japan, 11)

B. Yarı İletken Endüstrisinde Yaşanan Kriz

Yarı iletken sektörü son üç yıldır tarihindeki en büyük krizlerinden birini yaşamaktadır. 2020 yılında başlayan yarı iletken elektronik krizi, bir diğer deyişle çip krizi, farklı boyutlarla derinleşmeye devam ederek birçok sektörde üretimin aksamasına neden olmuştur (Tubitak, 2024). Çip krizi yarı iletken endüstrisindeki tedarik sorunlarıyla doğrudan ilişkilidir. İktisadi açıdan bakıldığında Çip krizinin ana nedeni olarak arz ve talep dengesizliği görülmektedir. Pandemi dönemindeki beklenmedik talep artışı karşısında yarı iletken üreticileri üretim kapasitelerini artırarak arz talep dengesini sağlamaya çalışmış; ancak başta Çin'deki üretim tesislerin de alınan önlemler nedeniyle üretim tesislerindeki kapanmalar, tedarik zincirindeki aksaklıklar ve ham madde yetersizlikleri artan talebi karşılamayı engellemiştir.

Covid-19 Pandemisi ile üretimde meydana gelen aksamalar ve beklenmeyen talep artışı dışında yarı iletken krizine neden olan faktörler şunlardır;

- Üretim sürecinde büyük miktarlarda suya ihtiyaç duyulan sektörde kuraklığın yanı sıra sel, don ve fırtına gibi olumsuz hava koşulları; üretimde lider ülke olan Tayvan'da 2021 yılında son 50 yılın en kurak döneminin yaşanması ve 2021'in ilk aylarında Amerika Teksas'ta yaşanan şiddetli fırtınalar nedeniyle bölgede bulunan Samsung, Infineon, ve NXP Halt Production'a ait tesislerde meydana gelen elektrik kesintileri sonucunda üretimin birkaç ay durması (Sourcengine Team, 2021).
- Rusya - Ukrayna savaşı; çip üretiminde kullanılan, %90'ı Ukrayna'da üretilen neon gazının küresel pazarda fiyatının 2022 yılının ilk çeyreğinde altı kat artması. Rusya'da yaklaşık %40'ı bulunan paladyum ile Ukrayna'nın krypton ve ksenon ham maddelerinde tedarik sıkıntıları yaşanması (Mukul, 2022).
- Ekim 2020'de Japonya'daki Asahi Kasei yarı iletken fabrikasında, Mart 2021'de Renesas yarı iletken fabrikasında ve Berlin'deki yarı iletken endüstrisinde kullanılan ekipmanların üretildiği Advanced Semiconductor Materials International (ASML)'in tesislerinde çıkan yangınlar (Sterling, 2022).
- Covid-19 Aşılarının şişelerinde kullanılan silikonun, yarı iletken sektöründe çip üretiminde kullanılan silikon ile aynı olması (Pizzemento, 2024).
- Dijital ortamda karmaşık matematiksel işlemleri çözebilen, güçlü işlemci ya da ekran kartlarına ihtiyaç duyan bilgisayarlar tarafından üretilen kripto paraların ortaya çıkması (Rathi, 2022).
- Çin ile Amerika arasındaki hegemonya mücadelesinin sektörü ve tedarik zincirini olumsuz etkilemesi; Amerika, teknolojik üstünlüğünü yeniden tesis etme doğrultusunda Çin'in sektördeki ilerlemesini engellemek amacıyla birçok tedbir almıştır. Çin de buna karşılık olarak yarı iletken sektöründe kullanılan ham maddelerin ihracatına sınırlamalar getirmiştir.

Otomotiv, bilgisayar, akıllı telefon, video oyun konsolları, beyaz eşya ve savunma gibi sektörler krizden en belirgin şekilde etkilenen sektörlerdir. Bu sektörler arasında özellikle otomotiv sektörü, krizden en fazla etkilenenlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Akcan, 2021). Sektörde yapılan yeniliklerin büyük çoğunluğunun mekanikten çok elektronik sistemlere dayanması bunun ana nedenlerinden biridir. Şerit uyarısı, hız kontrolü, otomatik frenleme sistemleri, mobil cihaz entegrasyonları ve elektrikli araçlar bu yeniliklerden bazılarıdır (Kaya, 2022). 2019 ile 2020 yıllarında dünya otomotiv üretiminde gerçekleşen daralma (-%15), yaşanan krizin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir (Tablo 1). Türkiye'de de aynı zaman diliminde benzer bir durumun gerçekleştiği görülmektedir. 2021,2022 ve 2023 yılı verileri incelendiğinde dünya otomotiv üretiminde 2020 yılından sonra bir toparlanma görülse de pandemi öncesindeki üretim hacmine henüz ulaşamamıştır. Yarı iletken üreticileri, pandemi döneminde uzaktan eğitim ve evden çalışmayı sağlayan tüketici elektroniğine yönelmiş ve kapasiteyi tekrar otomotiv sektörüne tahsis edilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Ayrıca pandemi sadece yarı iletken sektöründe değil birçok hammadde ve üretim girdisinin tedarik zincirinde de aksaklıklara neden olmuştur (Dziczek, 2022). Türkiye ise 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla %8,6 oranında bir artış gerçekleştirerek 2023 yılında otomotiv üretiminde pandemi öncesi seviyeye ulaşmayı başarmıştır.

Krizin ekonomik etkileri incelendiğinde; üretimde tek bir ülkeye olan aşırı yoğunlaşmanın tedarik zincirlerinde yol açtığı hassasiyet ve endüstriler arası bağımlılığın getirdiği riskler görülmektedir. Bu nedenle pandemi sonrası dönemde yarı iletken sektöründe, ölçek ekonomisi modeline dayalı "batıda tasarla, doğuda üret" odaklı yapı, "üretim elimde olmalı" merkezli bir anlayışa dönüşmüştür. Özellikle otomotiv endüstrisinde, 1990'lı yıllardan itibaren günümüze dek süregelen "just-in-time" (tam zamanında) tedarik zinciri yönetimi yaklaşımı, artan bir şekilde eleştirel incelemeye tabi tutulmaktadır (Nebil, 2023).

Öte yandan, yarı iletken sektöründeki mevcut krizin sektör için bazı olumlu yan etkileri de gözlemlenmiştir. Örneğin; çip tasarımı ve üretimi konusunda yerel kapasitelerin geliştirilmesine yönelik yatırımların artırılmasına ön ayak olmuş, bu süreçte yenilikçi çözümlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Tedarik zinciri stratejilerinin ve operasyonel uygulamaların yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini de ekonomik aktörlere göstermiştir.

Tablo 3. Dünya ve Türkiye Otomotiv Üretimi ve Oransal Değişimi (2019-2023)

Yıllar /Bölgeler	2019	2020	2019-2020 (%)	2021	2022	2023	2022-2023 (%)
Dünya	92176	77712	-15	80146	85017	87000	2,3
Türkiye	1461	1297	-11	1276	1352	1468	8,6

Kaynak: Otomotiv Sanayii Küresel Değerlendirme Raporu, (Otomotiv Sanayi Derneği, 2024)

C. Yarı İletken Sektörü ve Türkiye

Ekonomik büyüme en basit ifadeyle tam istihdam çıktısının yükselmesi olarak ifade edilebilir. Buna kaynaklık eden üretim faktörlerinin (doğal kaynaklar, işgücü, sermaye ve teknolojik gelişmenin) artması, ülkedeki hizmet ve mal üretim hacminin artışıyla sağlanarak büyümenin gerçekleşmesi ve sürdürülebilir olması için son derece önemlidir. Türkiye’de ithal ikameci politikalarla ihracata dayalı kalkınma modeline geçişin başladığı 1980 yılından günümüze kadar gerçekleşen ekonomik büyüme incelendiğinde başlıca ekonomik büyüme belirleyicilerinin; bireylerin eğitim seviyelerinin yükselmesi, nüfus artışı, istihdam ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması faktörlerinin yanında teknolojik gelişme ile birlikte yüksek verimlilik sayesinde kaliteli mallar üreterek uluslararası pazarda yabancı ülke mallarıyla rekabet edebilecek ürünlerin üretilmesi olduğu görülmektedir (Cinel, 2014). Türkiye’nin gelecekte de kaliteli ve küresel pazarda rekabet gücüne sahip ürünler üretmek için teknolojik gelişmeleri yakından izlemesi gerekmektedir. Bu nedenle, günümüz ekonomisinde de yarı iletken sektörüne yatırım yapması ve nitelikli insan kaynağı geliştirerek bu geleneği sürdürmesi gerekmektedir. Türkiye’nin kendi yarı iletken endüstrisine sahip olmaması, ileri teknoloji ürünlerinin üretiminde ithalata bağımlı olmasına neden olmaktadır. Bu durum, ülkeyi olası tedarik zinciri aksaklıklarının riski altında bırakırken, Türkiye’nin elektrikli otomobil, insansız hava araçları, yapay zekâ ve 5G gibi ileri teknoloji geliştirme hedeflerine ulaşamaması sonucunu doğurabilir. Modern cihazların imalatı, ithal cihazların ikamesi olması ve ihracat kapasitesine katkıda bulunmanın ötesinde yaşamın çeşitli alanlarında doğrudan ya da dolaylı olarak verimliliği artırarak ekonomik ve toplumsal fayda da sağlamaktadır.

Türkiye’nin yarı iletken sektöründeki ilerlemesi, geçmişten günümüze önemli dönüm noktaları içermektedir. Bu gelişmeler şunlardır;

•1960’lı yıllarda yarı iletken sektörü, modern aygıtların tasarım ve üretimi ile ivme kazanmış, bu dönemde kurulan şirketler ve araştırma birimleri ile sektörün temelleri atılmıştır. 1970’li yılların yarısında, Türkiye’de devlet tarafından desteklenen bir girişim olarak yarı iletken bileşenlerin üretimi amacıyla TESTAŞ (Türkiye Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.) hayata geçirildi. Bu süreçte, know-how transferi için bir Amerika şirketi olan Exar ile iş birliği yapıldı. Ne var ki, proje beklenen sonuçları veremedi ve yatırımlar hedeflerine ulaşamadı. 1983 yılında TESTAŞ bünyesinde oluşturulan yarı iletken araştırma ve tasarım birimi YİTAL (Yarı İletken Teknolojileri Araştırma Laboratuvarı), TÜBİTAK BİLGEM’e dahil olarak, yarı iletken teknolojiler üzerine çalışan önemli bir laboratuvar olarak faaliyetlerini sürdürmeye başladı (Pektaş, 2022).

•Ankara’daki TESTAŞ fabrikası 1998 yılında Teknoloji Geliştirme Bölgesi kurulması amacıyla ODTÜ’ye devredildi. 2008 yılında TESTAŞ tesisleri üzerinde mikro elektro mekanik sistemler alanında araştırma ve uygulamalar yapan ODTÜ MEMS (Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mikro Elektro Mekanik Sistemler) Merkezi kuruldu. Merkez 2017 yılında 6550 sayılı “Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun” kapsamında tüzel kişilik kazanarak, “İleri Araştırma Laboratuvarı” olarak yeterlilik almıştır. ODTÜ MEMS Merkezin hedefleri arasında, mikro elektronik ve mekanik alanında lider olmak, nitelikli insan gücü yetiştirmek, küresel alanda kabul görecektir güvenilir ve sürdürülebilir tasarım geliştirmek, mikrofabrikasyon çıktıları elde etmek, milli sanayinin gelişimine katkı sağlamak ve Türkiye için ekonomik değer yaratmak yer almaktadır (ODTÜ MEMS Merkezi, 2024).

•2015 yılında Bursa’da Ermaksan A.Ş. Türkiye’nin ilk çip fabrikasını kurmuştur. Ar-Ge çalışmalarında Bilkent, Gazi, Cumhuriyet, İstanbul Teknik, Orta Doğu Teknik ve Cumhuriyet üniversiteleri yer almıştır. Üniversite ile sanayi iş birliğini başarılı bir şekilde kullanarak pek çok patente sahip olan şirket, çip üretimi için 30 milyon Euro yatırım yaptığını belirtmiştir (Ermaksan, 2024).

•%51’i ASELSAN’a, %29’u TÜBİTAK’a ve %20’si Savunma Sanayii Müsteşarlığı’na ait olmak üzere “YİTAL Mikroelektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.” unvanlı şirket 17 milyon 462 bin sermaye ile 2017 yılının Ekim ayında tescil edildi. Şirket ilk etapta, Türkiye için stratejik açıdan kritik öneme sahip olan yarı iletkenler ve benzeri teknolojik materyaller içeren mikro ve nano ölçekli cihazlarla ilgili faaliyetleri desteklemeyi hedeflemektedir (KAP, 2017).

•2019 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından ilan edilen 11. Kalkınma Planı dahilinde yarı iletken endüstrisine çeşitli teşvikler verilmiştir. Bu teşvikler; arazi temini, vergi muafiyeti, su ve elektriğin mümkün olan en düşük fiyattan verilmesi, personel masraflarının desteklenmesi, tasarım ve üretim ekosisteminin geliştirilmesi, esnek bir çalışma kanunu, yatırım desteği, patent ve fikri sınai haklar sunarak lisanslama süreçlerinde devlet desteği ve ilk yıllarda rakipler tarafından ithal edilen ürünlerde yapılacak fiyat indirimleri gibi misillemelerde devlet tarafından koruyucu tedbirlerin alınması şeklinde belirlenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

•2023 yılında 270 milyar liralık bir bütçe ayrılarak yerli çip tasarımı çözümlerinin geliştirilmesi üzerine “Entegre Devre Tasarımı Çağrısı” adlı proje Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hayata geçirilmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023).

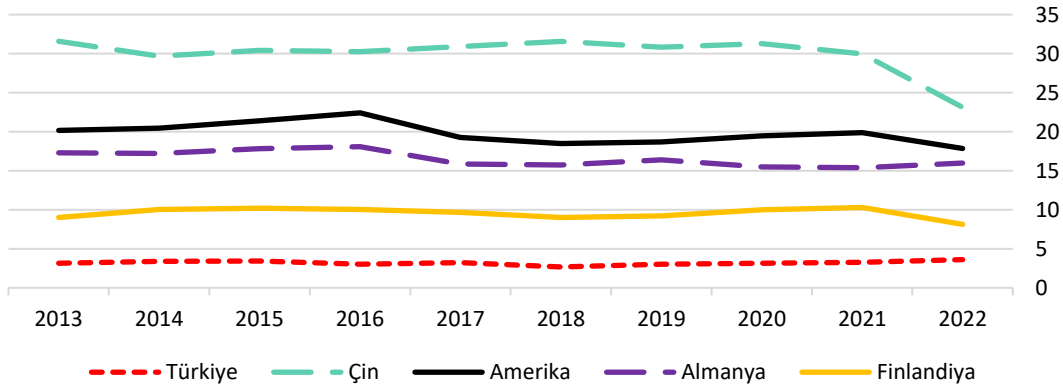
•2023 yılının Nisan ayında, TÜBİTAK ile Katar Hamad Bin Halife Üniversitesi arasında, bir çip üretim tesisi inşa etmek üzere bir iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Hamad Bin Halife Üniversitesi, 30 milyon dolarlık yüksek değere sahip ekipmanların tedarikini üstlenirken, TÜBİTAK, Gebze kampüsünde “temiz odalar” olarak bilinen, yarı iletken üretimi için gerekli alanların kurulumundan sorumlu olacaktır. İlk etapta, 65 nanometre (nm) teknoloji düzeyinde çip üretimi hedeflenmektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023).

•2023 yılı itibarıyla, Türkiye’deki yarı iletken sektöründe istihdam edilen personel sayısının bin kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu mevcut işgücü kapasitesi ağırlıklı olarak savunma sanayisine yönelik çip tasarımı geliştiren firmalarda istihdam edilmektedir (Nebil, 2023).

•2023 yılının Kasım ayında, Kalkınma Bakanlığı tarafından ilan edilen 12. Kalkınma Planı’nda (2024-2028) sektörün gelişmesine yönelik yeni programlar, teşvik ve politikalar geliştirileceği ifade edilmiştir. Söz konusu maddeler şunlardır:

- ”Yarı iletkenler ve bileşenleri teknolojilerinin geliştirilmesi sağlanacak ve bu alandaki yatırımlar desteklenecektir.
- “Mikro elektronik alanında tasarım ve üretim altyapısının güçlendirilmesi sağlanacaktır.”
- “Üniversite, kamu ve özel sektör arasında yarı iletken çip tasarımı ve üretimi konusundaki iş birlikleri desteklenecektir.” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 1 Kasım 2023).

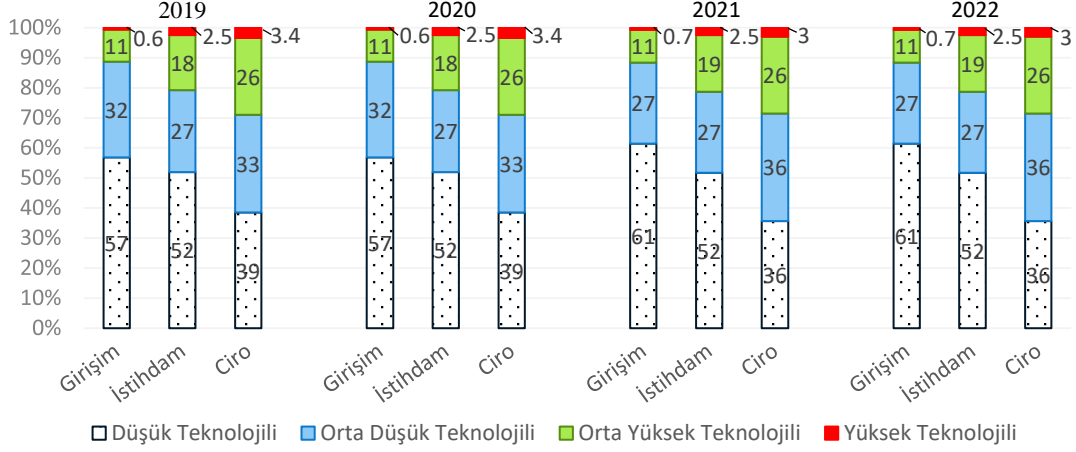
Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) teknolojik rekabet gücünü, inovatif kapasiteyi ve endüstriyel yapıyı analiz etmek nedeniyle teknoloji yoğunluğu sınıflandırmasını geliştirmiştir. Söz konusu sınıflandırma: Yüksek teknoloji, orta yüksek, orta düşük ve düşük teknoloji sektörleri şeklinde dört kategoriden oluşmaktadır (Allahverdi & Ay, Kasım 2021). Fizik, kimya, biyoloji, gibi temel bilimlerin yanında mühendislik disiplinlerinin gelişmişliğini de gerektiren yarı iletken sektörü; söz konusu sınıflandırmada yer alan yüksek teknoloji üretiminin hem bir sonucu hem de bir öncüsüdür (Yıldırım & Gündüz, Haziran 2021; Kapoor & McGrath, 2023). ABD, Çin, Tayvan, Güney Kore, Japonya gibi yarı iletken sektöründe lider ülkeler yüksek teknoloji üretiminde de lider konumdadır. Türkiye, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO)’nün yayınladığı 2023 Küresel İnovasyon İndeksi raporunda yüksek teknoloji ihracatının ticaret hacmine oranında altmışıncı sırada yer almıştır. Bu sıralama dikkate alındığında Türkiye’nin yüksek katma değere sahip olan yüksek teknoloji ürünlerinin üretim ve ihracatında eksiklikler gözlemlenmektedir. Grafik 2’de Türkiye, Amerika, Çin, Almanya ve Finlandiya’nın 2013 yılı ile 2022 yılları arasında yaptığı yıllık imalat ihracatında yüksek teknoloji ürünleri ihracatı oransal olarak verilmiştir. Buna göre, 2022 yılında Çin’de %23, Amerika’da %17 ve Almanya’da %15 oranında olan yüksek teknoloji ihracatı Türkiye’de sadece %3 oranında gerçekleşmiştir. Söz konusu ülkelerin ihracat verileri karşılaştırıldığında 2013-2022 yılları arasında da yüksek teknoloji ürünlerinin ihracattaki oranının çok benzer seyirde olduğu ifade edilebilir.

Grafik 2. Dünyada Başlıca Ülkelerin ve Türkiye’nin Yüksek Teknoloji Ürünleri İhracatı (%)
Kaynak: (Dünya Bankası, 2024)

Türkiye’de 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında imalat sanayinde teknoloji düzeyine göre oransal dağılımı Grafik 3’te verilmiştir. İmalat sanayisinde 2019 ve 2020 yıllarında girişimlerin sadece %0,6’sı yüksek teknoloji faaliyetlerinde yer almasına karşın, istihdamın %2,5’i, cironun ise %3,4’ü yüksek teknoloji faaliyetlerinden gerçekleşmiştir. Benzer şekilde 2021 ve 2022 yıllarında da imalat sanayi içerisinde yüksek teknoloji faaliyetlerinde girişimin payının %0,7 olmasına karşın, istihdamın %2,5, cironun ise %3,4 oranında pay aldığı belirlenmiştir. 2022 yılında 2021 yılına göre yüksek teknoloji ürünleri ihracatı, %0,3’lük bir düşüş ile 6,4

milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Düşük teknoloji düzeyindeki faaliyetler 2019 yılında %56,9 girişim oranına ulaşmıştır. Ancak bu faaliyetlerin istihdamın %52'sini ve cironun %38,5'ini oluşturduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, yüksek teknoloji faaliyetlerinin aksine, düşük teknoloji faaliyetlerinin istihdam ve ciro oranlarının girişim oranının gerisinde kaldığını göstermektedir. Bunun yanında düşük teknoloji faaliyetlerinde 2020, 2021 ve 2022 yıllarında da benzer şekilde, girişim sayısı oranından daha düşük bir istihdam ve ciro oranının olduğu görülmektedir.

Grafik 3. Türkiye'nin İmalat Sanayisinde Temel Göstergelerin Teknoloji Düzeyine Göre Oransal Dağılımı

Kaynak: Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (2019, 2020, 2021, 2022) (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024)

Türkiye'nin girmekte geciktiği yarı iletken endüstrisinde ve yüksek teknoloji ürün pazarında kendine yer bulabilmesi için verilecek teşviklerin en yüksek düzeyde sağlanması gerekmektedir. Bunun nedenlerinden biri, yarı iletken krizinin ardından sektörde, ülkelerin yaptığı rekor yonga yatırımları ile rekabetin daha da artmasıdır. Tablo 2 incelendiğinde birçok ülkenin 2021 ya da 2022 yılında yaptıkları yonga harcamaları görülmektedir. IOT (Nesnelerin İnterneti) kavramı ile bütün nesnelerin birer akıllı cihaza dönüşmesi beklenirken yonga üretiminin gelecekte daha büyük bir öneme sahip olması beklentisi de bu yatırımların nedenlerinden biridir. Zira IOT kavramı, çevremizdeki nesnelerin sahip olduğu sensörler ile birbirleriyle gerçek zamanlı ve sürekli bir veri akışı sağlayarak ev, iş veya okul gibi; yaşadığımız bütün çevredeki nesnelerin bulut üzerinden sürekli iletişimde kalmasını ifade etmektedir. Otomotiv alanında da 2020 yılında "0" dolar değerinde olduğu belirtilen, üst düzey çipler ile donatılmış yüksek işlem gücüne sahip otomotiv sektörünün, 2030 yılında 13,8 milyar dolar değerine ulaşması öngörülmektedir (Dziczek, 2022).

IOT ve otomotiv sektörünün yanı sıra yapay zekâ alanındaki ilerlemeler de yakın gelecekte yonga talebinin artışıını sürdüreceği öngörülerini desteklemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin modern cihaz üretimindeki potansiyelini daha da artırmak için küresel rekabet gücünü yükseltmek, inovasyon kapasitesini geliştirmek, katma değeri yüksek ileri teknoloji ürünleri üretmek ve uluslararası iş birliklerini güçlendirmek gibi stratejiler izlenmesi gerekmektedir.

IV. SONUÇLAR

Bu çalışmada, yarı iletken sektörünün küresel ve yerel önemi, gelişimi, gelecek potansiyeli ve çip krizi ekonomik boyutlarıyla incelenmiştir. Yarı iletkenler, günümüzde akıllı telefonlardan otomobillere, kalp pilinden, savunma sanayine kadar birçok alanda kullanılan modern teknoloji ürünlerinin temel bileşenini oluşturmaktadır. Bu ayrıcalık, sektörü hem ekonomik hem de stratejik açıdan büyük bir önem arz eden ve yüksek büyüme potansiyeli taşıyan bir sektör konumuna getirmiştir. Öngörülemez bu büyümeye paralel olarak sürekli artan talep karşısında üretim kapasitesinin yetersiz kalması çip, gpu, sensör ve bellek kıtlığına yol açarken; tedarik zinciri de bu durumdan önemli ölçüde etkilenmiştir. Tedarik zincirinin çeşitlendirilmesi bağlamında, yarı iletken üretiminin tek bir ülkede yoğunlaşması yerine küresel boyutta dengeli bir dağılımla tedarik zincirinin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmış ve büyük yatırımlarla beraber sektörde yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemde yarı iletken sektöründe başarılı olmak için sektörün mevcut durumu, ihtiyaçları, hedefleri belirlenmeli, sektöre yönelik insan kaynağı kapasitesi artırılmalı, üniversiteler ve sanayi ile yerli ve yabancı yatırımcılar arasında iş birliği teşvik edilmeli, patent, lisans ve ticari anlaşmalarda bilgi paylaşımı yapılmalıdır.

Türkiye, yarı iletken sektöründe henüz hedeflenen seviyede değildir; sektöre yönelik artan yatırımlar ve teşvikler savunma, otomotiv ve havacılık alanlarında da stratejik bir rol oynayacaktır. Yarı iletken sektörü, Türkiye'nin istenilen seviyede ileri teknoloji ürünlerini üretmesine, ithalat bağımlılığını azaltmasına, ekonomik

büyümesine, sanayi dönüşümüne ve teknolojik gelişmesine katkı sağlayarak lokomotif görevi üstlenerek ekonomik büyümesine öncülük yapabilecek güçtedir.

Yapay zekâ, otonom araçlar, yeni görüntüleme teknolojileri, nesnelerin internet (IOT) gibi alanlardaki büyük potansiyelle, sektörün yakın gelecekte de kilit bir rol oynamaya devam edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Akcan, A. T. (2021). Covid ve Ekonomi. A. T. Akcan içinde, *Covid ve Ekonomi* (s. 7-16). Konya: Eğitim Yayınları.

Allahverdi, Z. F., & Ay, A. (2021). Teknoloji Yoğunluklarına Göre Sektörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımları ile Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye Örneği (2006-2019). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 499-510.

Brock, D. C. (2006). *Understanding Moore's Law: Four Decades of Innovation*. Philadelphia, Pennsylvania: Chemical Heritage Press.

Burkacky, O., Jong, M., Mittal, A., & Verma, N. (2024). *Value creation: How can the semiconductor industry keep outperforming?* [Erişim Tarihi: 20.3.2024, McKinse & Company: <https://www.mckinsey.com/industries/semiconductors/our-insights/value-creation-how-can-the-semiconductor-industry-keep-outperforming>].

Cinel, E. A. (2014). Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15-26.

Corey, R. (2023). Semiconductor Basics. R. Corey içinde, *Semiconductor Basics* (s. 1-23). Berkeley, Kaliforniya: Apress.

Çaşkurlu, S. (2022). Hegemonya Mücadelesinde ABD-Çin Teknoloji Savaşı: Yarı İletkenler Sektörü. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 613-634.

Dey, M. (2024). *Beijing criticises Netherlands' move to block ASML exports to China*. Reuters: [Erişim Tarihi: 2.2.2024, <https://www.reuters.com/technology/asml-says-dutch-government-revoked-some-export-license-2024-01-01/>].

Dünya Bankası. (2024). Dünya Bankası: <https://www.worldbank.org/en/home>

Dziczek, K. (2022). *Why the Automotive Chip Crisis Isn't Over (Yet)*. [Erişim Tarihi: 20.3.2024, www.chicagofed.org: <https://www.chicagofed.org/publications/chicago-fed-letter/2022/473>].

Ermaksan. (2024). [Erişim Tarihi: 20.3.2024, Ermaksan: <https://www.ermaksan.com.tr/>].

Gündüz, İ. (2021). Çin-ABD Ticaret Savaşının Hegemonik İstikrar Teoremi Bağlamında Analizi. *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 57-75.

KAP. (2017). *YİTAL Mikroelektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. Şirketinin Kurulması*. [Erişim Tarihi: 20.3.2024, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/632323>].

Kapoor, R., & McGrath, P. (2023). Unmasking the interplay between technology evolution and R&D Dcollaboration: Evidence from the global semiconductormanufacturing industry, 1990–2010. *Research Policy*, 555-569.

Kaur, D. (2024). *Samsung seizes 2nm AI chip deal, challenging TSMC's reign*. [Erişim Tarihi: 20.3.2024, <https://techhq.com/2024/02/samsung-seizes-2nm-ai-chip-deal-challenging-tsmc/>].

Kaya, P. (2022). Çip Krizinin Otomotiv Sektörü Üzerindeki Etkileri. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 67-78.

Kshetri, N. (2023). The Economics of Chip War: China's Struggle to Develop the Semiconductor Industry. *Computing's Economics, University of North Carolina at Greensboro*, 101-106.

Lee, J., & Kleinhans, J.-P. (2021). Mapping China's semiconductor ecosystem in global context. *Mercator Institute for China Studies*, 5.

Luo, J., & Shushen, L. (2023). Strengthen Building of Basic Reach Capacity for Semiconductor Research to Light Up "Beacon" Towards Realizing the Self-reliance and Self-improvement of Semiconductors. *Bulletin Of Chinese Academy of Sciences*, s. 187-192.

Mukul, P. (2022). *Explained: Why the Russia-Ukraine crisis may lead to a shortage in semiconductors*. [Erişim Tarihi: 11.3.2024, <https://indianexpress.com/article/explained/explained-russia-ukraine-crisis-shortage-semiconductors-7817545/>].

Nebil, F. (2023). Çip üretimi stratejik! Peki, Türkiye fırsatı kaçırdı mı? *Herkese Bilim Teknoloji*, 1-7. [Erişim Tarihi: 24.2.2024, <https://www.herkesebilimteknoloji.com/haberler/teknoyasam/cip-uretimi-stratejik-peki-turkiye-firsati-kacirdi-mi>].

Nvidia. (2023). [Erişim Tarihi: 24.2.2024, Nvidia: <https://nvidianews.nvidia.com/news/nvidia-announces-financial-results-for-fourth-quarter-and-fiscal-2023>].

ODTÜ MEMS Merkezi. (2024). *ODTÜ MEMS Merkezi*. [Erişim Tarihi: 19.3.2024, <https://mems.metu.edu.tr/>].

Otomotiv Sanayi Derneği. (2024). [Erişim Tarihi: 20.3.2024, <https://www.osd.org.tr/>].

- Pektaş, İ. (2022). *Yerli ve Milli Üretime Adanmış Ömürler-33: TESTAŞ'IN KURULUŞ HİKAYESİ*. [Erişim Tarihi: 19.2.2024, <https://www.sektorel.com/testas-turkiye-elektronik-sanayi-ve-ticaret-as-transistor-yariiletken-ve-cip-uretimi/>].
- Pizzemento, A. (2024). *The 2021 Semiconductor Chip Shortage: What, Why, and What's Next?* [Erişim Tarihi: 15.3.2024, <https://www.mau.com/2021/04/15/the-2021-semiconductor-chip-shortage-what-why-and-whats-next/>].
- Rathi, T. (2022). Effect of Cryptocurrency Mining on Semiconductor Industry. *Effect of Cryptocurrency Mining on Semiconductor Industry*.
- Read, J. (2024). *US Won't Restrict Exports Of 'Mature Chips' To China — Processors Using 28nm Or Older Tech Will Be Free From Sanctions*. [Erişim Tarihi: 20.3.2024, <https://www.emsnow.com/us-wont-restrict-exports-of-mature-chips-to-china-processors-using-28nm-or-older-tech-will-be-free-from-sanctions/>].
- Samsung Newsroom. (2022). *Samsung Electronics Unveils Plans for 1.4nm Process Technology and Investment for Production Capacity at Samsung Foundry Forum 2022*. [Erişim Tarihi: 24.2.2024, <https://news.samsung.com/global/samsung-electronics-unveils-plans-for-1-4nm-process-technology-and-investment-for-production-capacity-at-samsung-foundry-forum-2022>].
- Sein, M. K. (2020). The serendipitous impact of COVID-19 pandemic: A rare opportunity for. *International Journal of Information Management*, 1-3.
- Semi. (2024). [Erişim Tarihi: 18.3.2024, <https://semi.org/en>].
- Semiconductor Industry Association. (2024). *State Of Tate Of The U.S. Semiconductor Industry*. Amerika.
- Semiconductor Equipment and Materials International. (2013). [Erişim Tarihi: 18.3.2024, www.semi.org].
- Semiconductor Equipment Association of Japan. (2013). [Erişim Tarihi: 18.3.2024, <https://www.seaj.or.jp/>].
- Sourcengine Team. (2021). *Samsung, Infineon, and NXP Halt Production in Texas due to Winter Storm*. [Erişim Tarihi: 24.2.2024, <https://www.sourcengine.com/blog/samsung-infineon-nxp-halt-production-texas-winter-storm-2021-02-18>].
- Statista. (2024). *Semiconductor market revenue worldwide from 1987 to 2024*. [Erişim Tarihi: 19.3.2024, <https://www.statista.com/statistics/266973/global-semiconductor-sales-since-1988/>].
- Sterling, T. (2022). *ASML reports fire at its Berlin factory*. [Erişim Tarihi: 19.3.2024, <https://www.reuters.com/technology/asml-reports-fire-its-berlin-factory-2022-01-03/>].
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı 2024-2028*.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Türkiye.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023). [Erişim Tarihi: 20.3.2024, <https://www.sanayi.gov.tr/>].
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023). *Çip Üretim Tesisi Yatırımı*. [Erişim Tarihi: 24.2.2024, <https://www.sanayi.gov.tr/medya/haber/cip-uretim-tesisi-yatirimi>].
- Tubitak. (2024). *Küresel Çip Krizi Nedir? Sebepleri Nelerdir? Ne Zaman Bitebilir?* [Erişim Tarihi: 24.2.2024, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/konular/yari-iletken>].
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). [Erişim Tarihi: 20.3.2024, <https://www.tuik.gov.tr/>].
- World Semiconductor Trade Statistics. (2024). [Erişim Tarihi: 20.3.2024, <https://www.wsts.org/>].
- Yıldırım, R., & Gündüz, S. (2021). Üniversite, Endüstri ve Kalkınma Modeli: Stratejik İnsan Kaynakları ve Gerçek Sektörler Arasındaki İlişki. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 80-138.
- Ying, Z. (2020). *Cut-throat competition for world-class chips: The end of Huawei?* [Erişim Tarihi: 18.3.2024, <https://www.thinkchina.sg/cut-throat-competition-world-class-chips-end-huawei>].

Araştırma Makalesi - Research Article

Makroekonomik ve Sosyal Göstergelerin Mutluluk Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması: Panel Kantil Regresyon Yaklaşımı

Exploring the Effects of Macroeconomic and Social Indicators on Happiness: A Panel Quantile Regression Approach

Kadriye Nurdanay ÖZTÜRK^{1*}, Öyküm Esra YİĞİT²

Geliş / Received: 15/03/2024

Revize / Revised: 13/05/2024

Kabul / Accepted: 28/05/2024

ÖZ

Mutluluk, kamu politikalarının belirlenmesi ve toplumun refahının artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, mutluluğun ölçülmesi ve mutluluğu etkileyen faktörlerin tespit edilmesine yönelik çalışmalar politika yapıcılara yol göstermek açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada, 27 Avrupa ülkesinin 2005-2022 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak mutluluğun temel belirleyicilerini belirlemek ve toplanan veriye uygun modelin geçerliliğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan ve mutluluk düzeylerinin açıklayıcısı olması muhtemel göstergeler kuramsal literatüre uygun olarak seçilmiş ve kurulan modellere dahil edilmiştir. Bu göstergeler, Dünya Mutluluk Raporunda sunulanların dışında (GSYİH, sağlıklı yaşam beklentisi, sosyal destek, seçim yapma özgürlüğü, cömertlik, yolsuzluk algısı, pozitif etki, negatif etki) ülkelerin işsizlik, enflasyon, gelir eşitsizliği, devlet harcamaları ve ekonomik büyüme gibi makroekonomik değişkenlerdir. Derlenen veri setinin yapısına ve kullanılabilirliğine bağlı olarak ülkelerin mutluluk seviyelerini etkileyen temel göstergeler klasik panel veri modelleri ve panel kantil regresyon modeli ile araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan tüm modeller karşılaştırıldığında panel kantil regresyon modelinin mutluluğu etkileyen faktörlerin belirlenmesinde daha etkili olduğu görülmüştür. Klasik panel veri modellerinde anlamsız bulunan yolsuzluk algısı, pozitif etki ve büyüme değişkenlerinin farklı kantil noktalarında anlamlı çıkması çalışmanın önemli bulgularından biridir. Enflasyon ve gelir eşitsizliği değişkenleri sırasıyla %75 ve %50 kantil noktalarında istatistiksel olarak anlamsız iken diğer kantillerde anlamlı bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar, panel kantil regresyonun farklı mutluluk seviyelerine sahip ülkelerde mutluluğun belirleyicilerini daha detaylı bir şekilde değerlendirdiğini göstermekte ve politika kararlarının doğru bir şekilde yönlendirilmesi açısından literatüre önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler- Mutluluk, Panel Veri Analizi, Kantil Regresyon

****Bu çalışma Doç. Dr. Öyküm Esra YİĞİT danışmanlığında 25/01/2023 tarihinde tamamladığımız "Mutluluğun Temel Belirleyicilerinin Makroekonomik ve Sosyal Göstergeler ile Belirlenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.**

^{1*}Sorumlu yazar iletişim: kadriye.ozturk@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-4108-993X>)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik ve Bilgisayar Bilimleri Bölümü, Bilecik, Türkiye

²İletişim: oevigit@yildiz.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-7805-3979>)

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

Happiness plays a critical role in determining public policies and increasing the welfare of society. Therefore, studies on measuring happiness and identifying the factors affecting happiness are very important to guide policy makers. This study aims to identify the main determinants of happiness using annual data of 27 European countries for the period 2005-2022 and to demonstrate the validity of the model appropriate for the collected data. The indicators used in the study, which are likely to be explanatory of happiness levels, were selected in accordance with the theoretical literature and included in the models used. These indicators are macroeconomic variables such as unemployment, inflation, income inequality, government expenditures, and economic growth, in addition to those presented in the World Happiness Report (GDP, healthy life expectancy, social support, freedom of choice, generosity, perception of corruption, positive impact, negative impact). Depending on the structure and availability of the compiled data set, the main indicators affecting the happiness levels of countries were investigated with classical panel data models and panel quantile regression models. When all constructed models are compared, it is observed that the panel quantile regression model is more effective in determining the factors affecting happiness. One of the important findings of the study is that corruption perception, positive impact and growth variables, which are insignificant in classical panel data models, are significant at different quantile points. While inflation and income inequality variables are statistically insignificant at 75% and 50% quantile points, respectively, they are significant at other quantiles. These results show that panel quantile regression evaluates the determinants of happiness in a more detailed way in countries with different levels of happiness and aims to make an important contribution to the literature in terms of guiding policy decisions correctly.

Keywords- *Happiness, Panel Data Analysis, Quantile Regression*

I. GİRİŞ

Son yıllarda mutluluk kavramı geniş bir bakış açısıyla ele alınmakta olup, iktisattan felsefeye kadar birçok bilimsel disiplinin ilgisini çekmektedir. Mutluluk, bireylerin yanı sıra toplumun da deneyimlediği, insanlık tarihi boyunca merak uyandıran ve açıklanmaya çalışılan evrensel bir olgudur (Albayrak, 2022:58). Bu kavram farklı kültürlerde ve zaman dilimlerinde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bentham, mutluluğu "haz ve acının eksikliği" olarak değerlendirirken, Veenhoven'a göre mutluluk "bir kişinin hayatını sevme derecesi" dir. Ryyf, mutluluğu "psikolojik iyi oluş" olarak nitelemektedir. Ünlü Türk düşünür Farabi ise mutluluğun erdemli bir toplum tarafından en yüksek değer olarak elde edilmeye çalışılan bir kavram olduğunu vurgular.

Mutluluk kavramının ekonomik boyutlarını anlamak ve bireylerin mutluluğunu, dolayısıyla toplumun refahını iyileştirmek adına önemli çabalar sarf edilmektedir. "Mutluluk Ekonomisi" olarak adlandırılan bu alandaki çalışmalar, mutluluğun bireyler üzerinde öznel fayda sağlayan faktörlerinden ziyade daha iyi bir yaşam için alınması gereken politika kararlarına odaklanmaktadır. Mutluluğu besleyen kaynakların tanımlanması ve özellikle bu kaynakların içinde ekonomik unsurların ne kadar ve ne şekilde etkili olduğu "Mutluluk Ekonomisi" başlığı altında incelenmektedir (Şeker, 2009:116).

A. Mutluluk Ekonomisi

Mutluluk arayışı, Aristoteles, Konfüçyüs ve Buda gibi önde gelen düşünürlerin iyi yaşamı tanımlamasıyla başlamış ve yüzyıllar boyunca mutluluk konusu felsefe ve din bilimlerinin ilgi alanından çıkamamıştır (Diener vd., 2018). 1940'lı yıllarda mutluluk üzerine odaklanan araştırmalarda öncü rolü sosyal bilimciler ve psikologlar üstlenmiştir. 1970'lerden itibaren ise iktisatçılar bu konuya ciddi bir ilgi göstermeye başlamış, bu ilgiyle birlikte "Mutluluk Ekonomisi" terimi ortaya çıkmıştır. Bu terim, ünlü ekonomist Richard Easterlin'in 1974'te yazdığı ve "Easterlin Paradoksu" olarak adlandırdığı makalede ilk defa kullanılmıştır. Easterlin'in çalışması, kişi başına düşen gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Paradoksa göre, gelirin artması sadece toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olabilir, ancak daha fazla mutluluk için ihtiyaçların giderilmesi yeterli olmamaktadır (Easterlin, 1974:118-121). Easterlin Paradoksu, 1974'ten bu yana iktisat ve mutluluk ilişkisi üzerine yapılan tartışmaların ana nedenlerinden biri olmuştur. Bilim dünyasında bir rehber niteliği taşıyan bu çalışma, mutluluğu etkileyen faktörleri anlama konusunda önemli ilerlemelere kapı aralamıştır. Bazı araştırmacılar gelir ile mutluluk arasında pozitif bir ilişkinin mümkün olamayacağını savunarak Easterlin Paradoksu'nu desteklerken bazıları da bu görüşü eleştirmiştir. Mutluluk iktisadının öncülerinden biri olan Ruut Veenhoven, bu paradoksu eleştirenler arasında öne çıkan isimlerden biri olarak kabul edilebilir (Hatime, 2023:695). Veenhoven, kişi başına düşen gelir artışının ülkenin mutluluğunu artırdığını iddia ederek, bu konuda Easterlin'in aksine bir görüş ortaya koymuştur.

Bu iki önemli mutluluk ekonomisi öncüsünün çekişmeli tartışmaları mutluluk ekonomisi literatürünün temelini oluştururken, bu konudaki derinlemesine araştırmalara ilham vermiştir. Farklı bakış açıları, mutluluğun ölçümü ve ekonomik faktörler arasındaki ilişki karmaşıklığının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

B. Mutluluğun Ölçülmesi

Mutluluğun ölçülmesi ve mutluluğu artırmanın yollarını bulmak, özellikle politika yapıcılar için büyük önem taşımaktadır. Bilimsel literatür incelendiğinde mutlulukla ilgili çeşitli ölçüm araçlarının geliştirildiği bilinmektedir. Mutluluk, Yaşamdan Memnuniyet Ölçeği, Pozitif ve Negatif Etki Çizelgesi, Öznel Mutluluk Ölçeği, Cantril Ölçeği ve Oxford Mutluluk Ölçeği gibi ölçüm araçları ile değerlendirilmektedir. Bu ölçütler, mutluluğu anlamının ve değerlendirmenin çeşitli yollarını sunarak, multidisipliner bir perspektifte bu konuda daha derinlemesine çalışmalara olanak tanımaktadır. Yaşamdan Memnuniyet Ölçeği, bireylerin genel yaşam memnuniyetini değerlendiren beş maddeden oluşan bir ölçme aracıdır. Bu ölçek, kişinin yaşamının genel yönlerine ilişkin değerlendirmeleri içerir; örneğin, "Hayatım, hedeflerime oldukça yakın" veya "Bugüne kadar istediğim önemli şeyleri elde ettim" gibi ifadeler bulunmaktadır. Bireyler, bu ifadelerde ne derecede katıldıklarını 7'li Likert ölçeği ile belirtmektedirler. Pozitif ve Negatif Etki Çizelgesi, Yaşam Memnuniyeti Ölçeği'nden farklı olarak, mutluluk veya öznel iyi oluşun olumlu ve olumsuz duyguları doğrudan ölçmeye odaklanır. Katılımcılara, farklı duyguları tanımlayan bir liste sunulur ve bu duyguları 1'den 5'e kadar olan bir ölçekte değerlendirmeleri istenir. Öznel Mutluluk Ölçeği, bireylerin kendi mutluluk düzeylerini değerlendirmelerini sağlayan bir araçtır. Bireyler 1 ila 7 arasında değişen Likert tipi bir ölçekte ne kadar mutlu olduklarını belirtirler ve çeşitli sorulara verdikleri yanıtlarla mutluluk düzeyleri ölçülür (Diener vd., 2009:4). Dr. Hadley Cantril tarafından geliştirilen Cantril Ölçeği (1965), 11 basamaklı bir merdiven içerir. Bu ölçeğin en üst noktası en iyi hayatı, en alt noktası ise en kötü hayatı temsil eder (Nurdinova, 2021:20). Yaşamın farklı yönlerini değerlendirmek için tasarlanmıştır. Sonuçlar, sağlık, yaşam ve eğitim koşulları, sosyal ilişkilerin kalitesi ve ekonomik durum gibi faktörlere bağlı olarak değişebilir (Mazur vd., 2018). Oxford Mutluluk Ölçeği, 1989 yılında Argyle, Martin ve Crossland tarafından geliştirilen 29 maddelik bir ölçektir (Sezmez, 2019:54). Öznel mutluluğu evrensel bir perspektiften değerlendirmek amacıyla, 0'dan (kesinlikle katılmıyorum) 3'e (kesinlikle katılıyorum) kadar 4'lü Likert ölçeği kullanılarak tasarlanmıştır. Yüksek puanlar yüksek mutluluk düzeylerini ifade etmektedir.

II. LİTERATÜR ÖZETİ

Geçmişte mutluluk, gelir ve ekonomik büyüme ile ilişkili bir olgu olarak ele alınmaktaydı. Zamanla ulusal ve uluslararası bilimsel literatürdeki artan sayıda çalışmaları, mutluluğun yalnızca ekonomik koşullara bağlı olmadığını vurgulamıştır. Özellikle, Birleşmiş Milletler tarafından 2012 yılında yayınlanan Dünya Mutluluk Raporu, mutluluk üzerine yapılan çalışmalara rehberlik etmeyi amaçlayarak kamu politikasında yeni bir perspektif açmış, farklı disiplinlerde çalışan araştırmacılar için geniş bir keşif sahası oluşturmuştur. Araştırmacılar çeşitli yöntem ve modelleme stratejileri kullanarak mutluluk literatürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. Panel veri analizi çerçevesinde yürütülen mutluluk araştırmaları incelenecek olunursa; Aksoy (2020), 131 ülkenin 2005-2016 yıllarını kapsayan verileri kullanarak mutluluk ile kurumsal gelişme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemiştir. Sonuçlar, mutluluk ve kurumsal gelişme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve sosyal destek değişkeninin mutluluk üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin daha mutlu olduğu belirlenirken, ekonomik büyüme ve enflasyonun mutluluk üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Öztürk ve Suluk (2020), 2012-2018 dönemini kapsayan çalışmalarında G8 ülkelerinde mutluluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Mutluluk endeksi, büyüme oranı ve kişi başına düşen milli gelir değişkenleri kullanılarak gerçekleştirilen panel veri analizi sonucunda kişi başına düşen milli gelir ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişki, ekonomik büyüme ile mutluluk arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Aydınbaş ve Erdiç (2022) tarafından yapılan çalışma, 2007-2019 yılları arasında 8 OECD ülkesinde mutluluğu etkileyen faktörleri panel veri analiziyle incelemektedir. Analiz sonuçları, kişi başına GSYİH, beşeri sermaye ve yenilenebilir enerji tüketimi ile mutluluk arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Akgün vd. (2022), 2012-2019 yılları arasında 27 Avrupa ülkesinde mutluluğun belirleyicilerini sıradan en küçük kareler ve panel kantil regresyon yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Yapılan analizlerde, cari vergiler ve enflasyon oranının mutluluk endeksine pozitif etki sağladığı, ancak toplam istihdam oranının negatif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Araki (2023), 152 ülkenin 2006-2021 dönemine ait verilerini kullanarak panel veri analizi yöntemleri ile mutluluğu etkileyen faktörleri ele almıştır. Bulgular ekonomik büyümenin etkisinin zengin ülkelerde düşük olduğunu, sosyal destek değişkeninin dünya genelinde mutluluğu etkilediğini, daha uzun sağlıklı yaşam beklentisinin negatif etki ile daha sık karşılaşmayı artırdığını, yolsuzluğun özellikle zengin ülke gruplarında mutluluğu olumsuz etkilediğini göstermektedir. Lee ve Goh (2023), 104 ülkenin 2006-2018 dönemini kapsayan Dünya Mutluluk Raporu mutluluk verisini kullanarak mutluluk değişimlerinin GSYİH ile temsil edilen ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sıradan en küçük kareler, rastgele etkiler modeli, sabit etkiler modeli ve iki aşamalı genelleştirilmiş momentler yöntemi ile araştırmışlardır. Sonuçlar, mutluluğun artırılmasıyla ekonomik büyümede de artış olduğunu göstermiştir. Öksüz (2023), 25 OECD ülkesinin ve 2008-2019 dönemine ait verilerini kullanarak sosyal harcamaların toplumların mutluluğu üzerindeki etkisini panel veri analizi tekniği ile araştırmış ve sosyal harcamaların mutluluk üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte kamu kesimi büyüklüğünün ve vergi yükünün de mutluluk ile pozitif yönlü bir ilişkisi olduğunu göstermiştir. Kundu vd. (2024), 2010-2016 dönemine ait 83 ülkenin verilerini kullanarak doğumda beklenen yaşam süresi, demokratik kalite, Gini endeksi, kişi başına sağlık harcaması, kişi başına yurtiçi hasıla, enflasyon ve işsizlik değişkenlerinin mutluluk

üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, kişi başına yurtiçi hasılanın mutluluğu doğrudan etkilemediğini, demokratik kalite ve enflasyon değişkenleri gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde mutluluk üzerinde anlamlı bir etkiye sahip bulunmuştur. Ayrıca, düşük gelirli ülkelerde Gini endeksinin negatif, kişi başına sağlık harcamasının ise pozitif bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Panel veri analizi dışında, mutluluk üzerine yapılan çalışmalar arasında farklı metodolojiler de önemli bir yer tutmaktadır. Balcıoğlu ve Gözel (2019), 2019 Dünya Mutluluk Raporu veri setini kullanarak farklı yapay sinir Ağları tahmin modelleri arasında en iyi tahmin sonuçlarını belirlemeyi amaçlamıştır. 156 ülkenin 10 farklı bağımsız değişken içeren veri seti üzerinde yapılan analizler, yapay sinir ağlarının daha fazla veriyle daha iyi sonuçlar elde etme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Ma vd. (2020), 2015-2019 Dünya Mutluluk Raporu verilerini kullanarak mutluluk puanının GSYİH, aile, sağlıklı yaşam beklentisi, seçim yapma özgürlüğü, yolsuzluk algısı ve cömertlikle olan ilişkisini regresyon analizi ile araştırmıştır. Sonuçlara göre, GSYİH, aile ve sağlıklı yaşam beklentisi en etkili faktörler olarak belirlenmiştir. Ayrıca, bir önceki yılın mutluluk değerinin, gelecek yılın mutluluk değerini tahmin etmede pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Zeqi (2020), 155 ülke için dünya mutluluk puanını tahmin etmek amacıyla yapay sinir ağları ve doğrusal regresyon modellerini karşılaştırmıştır. Doğrusal regresyon modeli ile GSYİH, sosyal destek, sağlıklı yaşam beklentisi ve özgürlüğün, yapay sinir ağları modeli ise de GSYİH ve cömertliğin en etkili göstergeler olduğu ortaya konmuştur. İki modelin tahmin performansları kıyaslandığında yapay sinir ağlarının daha yüksek bir performans sergilediği görülmüştür. Moore (2020), 2020 yılı verileri üzerinden doğrusal regresyon analizi ile en mutlu ve en mutsuz ülkeleri inceleyerek mutluluk endeksine en fazla etki eden faktörleri araştırmıştır. Analiz sonucunda Dünya Mutluluk Raporu'nda sunulan 6 faktörden GSYİH, sosyal destek ve sağlıklı yaşam beklentisi değişkenlerinin mutluluk ile güçlü bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Bhowmick ve Ranjit (2020), farklı regresyon ve veri görselleştirme yöntemleri ile 149 ülkede ve buldukları kıtalarda mutluluğu etkileyen faktörleri araştırmayı amaçlamışlardır. GSYİH değişkeni Batı Avrupa ülkeleri ve Kuzey Avrupa'da mutluluğun açıklanmasında etkili bir değişken olarak bulunmuşken, yaşam beklentisi Doğu Asya, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika & ANZ bölgelerinde etkili bulunmuştur. Özgürlük değişkeni Güney Asya ve Güneydoğu Asya'da, sosyal destek değişkeni Avrupa ülkeleri ve Kuzey Amerika'da, yolsuzluk değişkeni ise Kuzey Amerika & ANZ ve Batı Avrupa ülkelerinde etkili bir gösterge olarak raporlanmıştır. Süleymanlı (2020) tarafından yapılan çalışma, Dünya Mutluluk Raporu'nda sunulan mutluluk düzeylerini inceleyerek Türk Cumhuriyetleri örnekleminde ekonomik ve sosyal faktörlerin toplumsal mutluluk düzeyinin belirleyici faktörler arasında önemli bir yer tuttuğunu göstermiştir. Ayrıca, ülkeler arasındaki sosyo-kültürel farklılıkların mutluluk algısını etkileyebileceğini vurgulamıştır. Shackman vd. (2021) Dünya Mutluluk Raporu'ndan alınan 2021 verileri ile grafiksel yöntem kullanarak sağlık ve zenginlik değişkenlerinin mutlulukla ilişkisi incelenmişlerdir. Sağlığı temsilen sağlıklı yaşam beklentisi değişkeni ve zenginliği temsilen GSYİH değişkeni kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre hem sağlık hem de zenginlik, mutluluk puanı üzerinde anlamlı pozitif bir etkiye sahip olarak bulunmuştur. Ulkhaq ve Adyatama (2021) 2019 Dünya Mutluluk Raporu'na göre ülkeleri kümelemek amacıyla 9 farklı kümeleme algoritması kullanmışlardır. Sonuçların yorumlanması için k-medoidler algoritması seçilmiştir. Ülkelerin mutluluk durumlarına göre üç farklı küme belirlenmiş ve en mutlu kümenin üçüncü küme olduğu tespit edilmiştir. Khder vd. (2022), Dünya Mutluluk Raporu veri setindeki değişkenlerin önem düzeylerinden başlayarak, yaşam mutluluğu puanını etkileyen etkili göstergeleri makine öğrenmesi yaklaşımları ile belirlemeyi amaçlamışlardır. Sonuçlar kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın en önemli etken olduğunu göstermiştir. OneR sınıflandırma yöntemi kullanılarak elde edilen ikinci sonuç ise yüksek sağlıklı yaşam beklentisi değerinin yüksek bir yaşam mutluluğu puanına yol açabileceğini ortaya koymuştur. Alkan ve Çilesiz (2022) tarafından yapılan çalışma, mutluluğun ekonomik önemini vurgulayarak, G7 ülkeleri ile Türkiye'nin mutluluk durumlarını 2021 verileri üzerinden VIKOR yöntemiyle değerlendirmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, İngiltere en yüksek mutluluk düzeyine sahipken, Türkiye en düşük mutluluk düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Bulgular, mutluluğun sosyo-ekonomik faktörlerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Banerjee vd. (2022) tarafından 2022 yılında gerçekleştirilen çalışma, 2018 Dünya Mutluluk Raporu'nu kullanarak dünya genelindeki ülkelerin göçmenlerin mutluluk seviyelerine göre sıralandığı mutluluğun belirleyicilerini değerlendirmektedir. Çalışmada geleneksel regresyon analizindeki istatistiksel problemleri ele almak için ikili regresyon modelleri kullanılmıştır. Farklı bağlantı fonksiyonlarının kullanımının doğurabileceği riskler, dört popüler seçenek incelenerek ve yeni bir veri tabanlı hesaplama rutini kullanılarak gösterilmiştir. Elde edilen bulgular, farklı bağlantı fonksiyonlarının farklı sonuçlara yol açabileceğini ortaya koymuştur. Xu (2022), mutluluk puanlarının politika kararlarına etkisini analiz ederek hükümetin daha iyi politika kararları alabilmesini desteklemeyi amaçlamıştır. İstatistiksel analiz, regresyon ve sinir ağı tabanlı tahmin modelleri kullanarak COVID-19'un etkisi ve pandemi sonrası politikaları kısa bir şekilde tartışarak salgının insan refahı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiş ve veri tabanlı analizin salgın sonrası politika oluşturmaya katkı sağladığını vurgulamıştır. Zhu (2022), Dünya Mutluluk Raporu'nun altında yatan verilerin davranışını ve anlamını incelemek amacıyla DMR'nin altı değişkeni arasındaki ilişkiyi göstermek için bir ısı haritası oluşturmuş ve hiçbir değişkenin mutluluk puanı dahil diğer değişkenlerle bir korelasyona sahip olmadığını göstermiştir. Hiyerarşik kümeleme kullanarak ülkeleri üç kümeye ayırmış ve en fakir kümenin cömertlikte yüksek sıralamaya rağmen, diğer iki kümeye göre daha düşük sıralamalara sahip olduğunu ortaya koymuştur. Duran vd. (2023), 2018 Dünya Mutluluk

Raporu veri setini kullanarak 155 ülkenin mutluluğunu makine öğrenmesi algoritmaları ile tahmin etmişlerdir. Çalışma sonucunda kişi başına düşen milli gelirin mutluluk için en önemli değişken olduğu ve makine öğrenmesi algoritmaları arasından destek vektör makinaları (DVM) algoritmasının en iyi performansı gösterdiği görülmüştür. Sczepanski (2023), 2022 yılı için 100 ülkede gelirin, eğitimin ve sağlık hizmetlerinin mutluluk üzerindeki etkilerini lineer bir regresyon modeli ile analiz etmiştir. Sonuçlar, üç değişkenin de mutluluk endeksi ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu, orta gelirin en güçlü ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Lin vd. (2023), entropi ağırlık yöntemini kullanarak 2013-2017 döneminde 34 OECD ülkesinin etkinlik performansını, mutluluğunu ve sürdürülebilir kalkınmayı analiz etmişlerdir. Çalışma sonuçları mutluluk açısından değerlendirildiğinde Avustralya, Belçika, İzlanda, Lüksemburg, Yeni Zelanda, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri'nin genel etkinlik açısından iyi bir performans sergileyerek yüksek mutluluk seviyelerine sahip olduğunu göstermektedir. Brandy (2024), 2019 Dünya Mutluluk Raporu veri setini kullanarak tanımlayıcı ve tahmine dayalı analizler ile ülkelerde ve kıtalarda mutluluk puanına katkıda bulunan değişkenleri belirlemeyi amaçlamıştır. Çok değişkenli regresyon modeli sonucunda raporda sunulan 6 değişkenden GSYİH, sosyal destek ve beklenen yaşam süresi değişkenleri ile mutluluk puanı arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

III. YÖNTEM

A. Panel Veri Analizi

Panel veri, farklı zaman dilimlerindeki bireyler, haneler, firmalar, ülkeler gibi çeşitli birimlerin ölçümlerini içeren kapsamlı bir veri kümesidir. Panel veri analizi ise sosyal bilimler ve ekonometride sıkça kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Bu yöntem, zaman serilerini ve kesitleri bir araya getirerek gözlemlenemeyen veya ölçülemeyen etkileri kontrol ederken aynı zamanda farklı zaman dilimlerindeki çok sayıda gözlemi ve bu gözlemler arasındaki ilişkileri incelemeyi sağlar. Kesit ve zaman boyutlarının dikkate alınması veri kümesinin genişlemesine dolayısıyla serbestlik derecesinin artmasına ve çoklu doğrusal bağlantı gibi sorunların ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır (Koç & Özcan, 2023:8). Panel veriler, zaman serileri ve kesitsel verilere kıyasla daha zengin bir bilgi kaynağı sunar, daha fazla değişkenlik içerir ve daha yüksek bir verimlilik sağlar. Hem zaman içindeki dinamikler hakkında hem de birimlerin özgünlüğü hakkında bilgi sağlar. Bu da eksik veya gözlemlenmemiş değişkenlerin etkilerini kontrol etmeyi mümkün kılar (Hsiao, 2007:4). Dayanıklı, geçerli ve güvenilir sonuçlar elde etme konusunda etkili analitik bir yöntem olarak kabul edilir (Doğanay & Değer, 2020:88).

Panel veri regresyon modeli genel olarak Eşitlik 1'deki gibidir:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it} X_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (1)$$

Modelde $i=1,2,\dots,N$ birimleri ve $t=1,2,\dots,T$ zaman dilimlerini temsil etmektedir. Y bağımlı değişken, X bağımsız değişken, β_{0it} sabit parametre, β_{kit} ise i 'inci birim ve t 'inci dönem için k 'inci açıklayıcı değişkenin eğim parametresi ve u hata terimidir. Sabit ve eğim parametreleri, birimlere ve zamana bağlı olarak değişebilir. Ayrıca, hata terimi u 'nun tüm dönemler ve birimler için aynı ortalamalı ve sabit varyanslı olduğu, normal dağıldığı varsayılır.

Panel veri analizinde, hata terimlerinin özellikleri ve parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer alması ile ilgili farklı varsayımlarla çeşitli modeller elde edilebilir. Bu çalışmada panel veri modellerinden sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri kullanılmıştır.

Sabit etkiler modeli, her yatay kesit birim için sabit terimin farklı olduğunu ve bu farklılıkların birimler arasındaki farklılıklarla ilişkilendirildiğini varsaymaktadır. Bu model, gözlemlenmemiş bireysel etkilerin dahil edilen değişkenlerle ilişkilendirilmesine ve kukla değişkenler aracılığıyla ölçülemeyen etkilerin yakalanmasına olanak tanır. Sabit etkiler modeli Eşitlik 2'deki gibi ifade edilmektedir:

$$Y_{it} = \bar{\beta} + \mu_i + \beta_{1it} X_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (2)$$

$i=1,2,\dots,N \quad t=1,2,\dots,T$

Modelde $\bar{\beta}$ ortalama sabit terimi, μ_i birim etkileri temsil etmektedir ve $\beta_{0it} = \beta_{0i} = \bar{\beta} + \mu_i$; $\beta_{1it} = \beta_{1i}$; $\beta_{2it} = \beta_{2i}$... $\beta_{kit} = \beta_{ki}$ olduğu varsayılmaktadır.

Rassal etkiler modelinde ise birimler arasındaki değişkenliğin rastgele olduğu ve bağımsız değişkenlerle ilişkisiz olduğu varsayılır. Sabit etkiler modelinden farklı olarak bu modelde parametre sayısının artmasıyla birlikte serbestlik derecesi azalır. Bu problemi çözmek için birimlerde veya hem birimlerde hem de zaman içindeki değişiklikler hata terimi içinde yer alır. Modelde hata terimi Eşitlik 3'teki gibi gösterilmektedir:

$$v_{it} = u_{it} + \mu_i \quad (3)$$

μ_i , tesadüfi hata olarak kabul edilir ve birimler arasındaki farklılıklar ile zaman içinde birimler arasındaki değişimi temsil etmektedir.

İki model arasında tercih yaparken göz önünde bulundurulması gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Birim ve zaman etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonsuz olması durumunda rassal etkiler modelinin tercih edilmesi daha uygundur. Ancak birim ve zaman etkiler ile bağımsız değişkenler korelasyonlu ise rassal etkiler modeli sabit etkiler modeline göre daha sapmalı sonuçlar vermektedir. Zaman sabiti değişkenleri, rassal etkiler modelinde modele dahil edilebilirken; sabit etkiler modelinde bu değişkenlerin tahmini yapılamamaktadır. Sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri arasında tercih yapmak için istatistiksel bir test olan Hausman-Testi kullanılmaktadır. Hausman testi, rassal etkiler modelinin geçerli olduğu sıfır hipotezi altında k serbestlik derecesine sahip Ki-Kare dağılımı göstermektedir.

B. Kantil Regresyon Analizi

Kantil regresyon, 1978 yılında Koenker ve Bassett tarafından önerilen bağımlı değişkenin koşullu medyanını tahmin etmeyi amaçlayan doğrusal regresyonun bir uzantısıdır. Klasik doğrusal regresyon yöntemleriyle benzer şekilde kantil regresyon yöntemi karelerin toplamını en aza indirerek asimetrik ağırlıklı mutlak artıkları minimize etmeye dayanır. Bu yöntem koşullu ortalama fonksiyonlarının tahmin edilmesinin yanı sıra koşullu medyan ve diğer kantil fonksiyonlarını da tahmin etmeyi amaçlamaktadır (Buhai, 2005:1). Verilerin daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini sağlar ve bir kovaryatın yalnızca koşullu ortalamasını değil, tüm dağılım üzerindeki etkisini de göz önünde bulundurma imkanı sunar (Baum, 2013:5). Kantil regresyon en küçük kareler yönteminin sınırlandığı bazı durumların üstesinden gelmek için kullanılan alternatif bir yöntemdir. En küçük kareler yöntemi hata terimleri ortalamasının sıfır olması, sabit varyans, otokorelasyon, açıklayıcı değişkenler arasında doğrusal ilişki olmaması gibi varsayımlara dayanır. Bu varsayımların sağlanmadığı durumlarda yöntem sapmalı sonuçlar verebilir. Ayrıca koşullu ortalama üzerindeki değişikliklere odaklandığından, değişkenler arasındaki ilişkinin eksik bir görselini sunar (Davino vd., 2014:38). Kantil regresyon yöntemi ise hata teriminin dağılımı ile ilgili herhangi bir varsayım gerektirmez ve lineer regresyon modeline göre daha esnek bir yaklaşım sağlar (Topaloğlu & Ege, 2021:414). Uç değerlerin varlığında daha uygun ve güvenilir tahminler elde eder. Ortalamayı değil, kantilleri modeller (Waldmann, 2018:203). Böylece farklı kantil seviyelerinde ağırlıklandırma yaparak çeşitli modeller kurar. Kantil regresyon modeli ve bağımlı değişken y_i 'nin koşullu kantili sırasıyla Eşitlik 4 ve Eşitlik 5'te verilmiştir:

$$y_i = x_i \beta_\theta + u_{i\theta} \quad (4)$$

$$Q_\theta(y_i | x_i) = x_i \beta_\theta \quad (5)$$

Bu ifadelerde θ kantil değerlerini temsil etmektedir ve 0 ile 1 aralığında değerler alır. x_i bağımsız değişkenlerinin koşullu kantilleri kullanılarak y_i bağımlı değişkeni tahmin edilmektedir. β_θ , parametre vektörüdür ve θ . kantilin koşullu dağılımına ait β_θ tahmincisi, Eşitlik 6 verilen formül çözülerek elde edilir:

$$\hat{\beta}(\theta) = \underset{\beta \in \mathbb{R}^p}{\operatorname{argmin}} \sum_{i=1}^n \rho_\theta(y_i - x_i' \beta), \quad (6)$$

$$\rho_\theta(u) = u(\theta - I(u < 0)), \quad (7)$$

$$I(u < 0) = \begin{cases} 1, & u < 0 \\ 0, & u \geq 0 \end{cases} \quad (8)$$

Katsayıların tahmininde kullanılan $\rho_\theta(u)$, kontrol fonksiyonu ve $I(u < 0)$, gösterge fonksiyonudur (Zhang vd., 2016:223). Ağırlıklandırılmış mutlak hataların toplamını en aza indirerek kantiller için amaç fonksiyonlarını Eşitlik 9 ile elde edebiliriz:

$$\min_{\beta} \frac{1}{n} \left\{ \sum_{i: y_i \geq x_i' \beta} \theta |y_i - x_i' \beta| + \sum_{i: y_i < x_i' \beta} (1 - \theta) |y_i - x_i' \beta| \right\} \quad (9)$$
$$\min_{\beta} \frac{1}{n} \left\{ \sum_{i=1}^n \rho_\theta(y_i - x_i' \beta) \right\}$$

Kantil regresyon, teorik açıdan zorlayıcı ancak birçok yönden çekici bir araştırma ve uygulama alanına ulaşan bir yöntemdir (Buhai, 2005:17). Ancak, kantil regresyonunun bazı sınırlamaları vardır. Bu yöntem gözlemlenmemiş heterojenliği hesaba katmaz. Panel veri modellerinde heterojenliğin göz ardı edilmesi, sapmalı

parametre tahminlerine veya model hatalarına yol açabilir. Bu temel sorunu çözmek için Koenker 2004 yılında panel veriye kantil regresyon uygulayarak panel kantil regresyon yöntemini literatüre kazandırmıştır. Panel kantil regresyon modeli Eşitlik 10'daki gibi oluşturulmuştur:

$$y_{i,t} = x_{i,t} \beta_{\theta} + u_{\theta} \quad (10)$$

Eşitlikte i ve t sırasıyla birim ve zamanı temsil etmektedir. $y_{i,t}$ 'nin θ 'nci koşullu kantili Eşitlik 11'de verilmiştir:

$$Q_{\theta}(y_{i,t} \mid x_{i,t}) = x_{i,t} \beta_{\theta} \quad (11)$$

IV. MUTLULUĞA AİT GÖSTERGELER

Literatürde mutluluğun ve belirleyicilerinin ölçüldüğü farklı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar arasında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hesaplanan "Dünya Mutluluk Endeksi", mutluluğu her biri bir ulusun genel mutluluğunun bir bileşenini yansıttığı varsayılan bir dizi göstergeye dayalı olarak hesaplanan bir endekstir (Carlsen, 2018:549).

Dünya Mutluluk Raporu, küresel mutluluğun durumuna ilişkin günümüzde 155'i aşkın ülkenin katıldığı her yıl yayınlanan bir rapordur. İlk rapor, BM Genel Kurulu tarafından "Mutluluk: Bütünsel Kalkınma Tanımına Doğru" başlığı ile 2012 yılında yayınlanmıştır. O günden bu yana, rapora ait anket metodolojisi değişmemiş ve sonuçlar, her ülkeden katılımcılara yöneltilen bir dizi gerçek hayat sorusuna verilen cevaplara dayanmıştır.

Bu çalışma mutluluğu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla Dünya Mutluluk Raporu'nda sunulan değişkenlerin yanı sıra çeşitli makroekonomik göstergeleri içermektedir. Bu göstergeler, toplumlarda mutluluğun değişen boyutlarını anlamak için bireylerin ve toplumların yaşam kalitesi, sosyal ilişkiler, ekonomik refah, sağlık, eğitim, çevresel faktörler gibi çeşitli kriterlerini kapsamaktadır. Rapor 8 adet göstergeden oluşmaktadır:

A. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

GSYİH, bir ülkede kişi başına düşen mal ve hizmet üretimini ifade eden bir ölçüdür ve genellikle yaşam standartları veya refah seviyelerinin bir göstergesi olarak kabul edilir (Kula vd., 2010:431). Raporda GSYİH, 2011 uluslararası dolar kuruna göre ayarlanmış Satın Alma Gücü Paritesi (PPP) cinsinden verilmiştir ve kişi başına GSYİH'nın doğal logaritması kullanılmıştır. Genellikle GSYİH'nın artmasıyla mutluluk ve öznel refahın da artacağı düşünülse de, bu konuda aksini savunan çalışmalar da mevcuttur. Bartolini ve Sarracino 2011 yılında yapmış oldukları çalışma ile GSYİH'nın kısa vadede öznel refah ile güçlü bir ilişkisi olduğunu ancak orta vadede bu ilişkinin zayıfladığını ve uzun vadede hiçbir ilişki gözlenmediğini göstermişlerdir (Bartolini & Sarracino, 2011).

B. Sağlıklı Yaşam Beklentisi

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Küresel Sağlık Gözlemevi veri havuzundan alınan verilere dayanılarak oluşturulmuştur. Bir bireyin doğumundan itibaren "sağlıklı" olarak ortalama yaşam süresi beklentisini gösterir (Helliwell vd., 2023). Araştırmalar, daha uzun sağlıklı yaşam beklentisine sahip olan bireylerin genellikle daha iyi sağlık durumuna, daha düşük stres düzeyine ve daha yüksek mutluluk seviyesine sahip olduklarını göstermektedir.

C. Sosyal Destek

Sosyal destek, Gallup Dünya Anketi sorusuna verilen ikili yanıtların (0 = hayır, 1 = evet) ulusal ortalamasıdır: "Başınız beladaysa, her zaman size yardımcı olacak akrabalarınız veya arkadaşlarınız var mı?". Araştırmalar sosyal desteğin özellikle yaşlılarda mutluluğu arttırdığını göstermektedir (Chan & Lee, 2006; Moeini vd., 2018).

D. Seçim Yapma Özgürlüğü

Yaşam seçimleri yapma özgürlüğü, Gallup Dünya Anketi'nin "Hayatınızda ne yapacağınızı seçme özgürlüğünüzden memnun musunuz?" sorusuna verilen ikili yanıtların ulusal ortalaması alınarak oluşturulmuş bir göstergedir. Bu gösterge aynı zamanda ırk, cinsiyet, milliyet, etnik köken, dil, din veya diğer herhangi bir statüye bakılmaksızın tüm insanların doğasında olan hakları içerir (Helliwell vd., 2023). Mutluluk biliminin öncülerinden sosyolog Veenhoven'a göre özgürlük, seçim yapma olasılığıdır. Veenhoven, mutluluk ve özgürlük arasında pozitif bir ilişki olmasına rağmen özgürlüğün her zaman mutluluk doğurmadığını öne sürmektedir (Veenhoven, 2000). Abdur Rahman ve Veenhoven 2018 yılında özgürlüğün mutluluk ile ilişkisini yeniden değerlendirmişler ve özgürlük ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair kanıtların bulunduğunu göstermişlerdir (Abdur Rahman & Veenhoven, 2018).

E. Cömertlik

Cömertlik, toplumla olumlu etkileşim hissini belirgin bir göstergesi olarak kabul edilir ve insanların birbirleriyle bağlantı kurduğu merkezi bir araçtır (Helliwell vd., 2023). Başkalarına yardım etme eylemi, zihinsel sağlık için faydalıdır ve mutluluğu artırır. Hayır kurumlarına bağış yapmak, sosyal bağlarımızı güçlendirir dolayısıyla daha mutlu hissettirir. Bir araştırma, 29.000'den fazla yetişkinin verilerine dayanarak, dini kuruluşlara gönüllü olarak katılan kişilerin, katılmayanlara kıyasla daha yüksek mutluluk seviyeleri rapor ettiğini bulmuştur (Allen, 2018:24). Dünya Mutluluk Raporu'nda cömertlik, "Geçen ay bir hayır kurumuna bağış yaptınız mı?" sorusuna verilen yanıtların ulusal ortalamasının kişi başına GSYİH'ya göre yapılan regresyona ait kalıntı olarak sunulmuştur.

F. Yolsuzluk Algısı

Rapor, yolsuzluk algısını değerlendirmek için iki sorudan oluşan bir ölçek kullanır: "Yolsuzluk hükümette yaygın mı, değil mi?" ve "Yolsuzluk işletmeler içinde yaygın mı, değil mi?". Yolsuzluk algısı, kurumları, politikacıları ve siyasi sistemi değerlendirmek amacıyla vatandaşlar tarafından algılanan tarafsızlık ve kamu sektörü yolsuzluğu düzeylerini ölçmek için kullanılan bir endekstir. 2020'de yapılan bir araştırma yolsuzluğun azaltılmasının insanların mutluluk duygusunu artırmaya yardımcı olduğunu ancak düşük gelirli veya demokratik olmayan ülkelerde yolsuzluğun mutluluk üzerinde hiçbir etkisi olmadığını göstermektedir (Li & An, 2020).

G. Pozitif Etki

Rapor pozitif etkiyi tanımlamak için üç pozitif duygu ölçüsünün ortalamasını kullanır: mutluluk, kahkaha ve keyif. Bu ölçümler, "Dün günün çoğunda bu duyguları yaşadınız mı?", "Dün çok güldünüz mü?" ve "Mutluluk nasıl olur?" sorularına verilen yanıtlara dayanmaktadır. Pozitif etki, olumsuz durumları yapıcı bir şekilde ele alma yeteneği olarak görülür ve olumlu duyguların yaşanması ile zorlukların üstesinden gelme kapasitesini ifade eder.

H. Negatif Etki

Gallup Dünya Anketi'ne göre üç olumsuz etki ölçüsünün ortalaması endişe, üzüntü ve öfke olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçüm negatif etkiyi, dünyayı olumsuz bir şekilde deneyimleme, olumsuz duygular hissetme, ilişkilerde ve çevrede olumsuzluğu içermek şeklinde ifade eder. Araştırmalar endişe, üzüntü ve öfke duygularında artışın, mutluluk seviyelerini azaltacağını göstermektedir.

Dünya Mutluluk Raporunda sunulan değişkenlere ek olarak modelleme sürecinde ele alınan değişkenler şunlardır:

İ. İşsizlik

İşsizliğin en yaygın ölçüsü olan işsizlik oranı, bir ekonomide belirli bir yaşın üzerinde iş arayan ancak istihdam edilmemiş kişilerin toplam işgücüne oranı olarak tanımlanır. Birçok araştırma, işsizliğin mutluluk üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğunu gösterirken, psikolojik çalışmalar, işsizliğin duygusal olarak yıkıcı sonuçlarına vurgu yapmaktadır (Winkelmann, 2014). Frey ve Stutzer, işsizliğin mutluluk üzerinde ciddi bir olumsuz etkiye sahip olduğunu, bireylerin kendi iş durumları iyi olsa dahi işsiz kişilerin zor durumlarından etkilenip gelecekte kendi iş güvenceleri hakkında endişe duyabileceklerini ifade etmektedir (Frey & Stutzer, 2002:420). Ohtake'e göre işsizlik, hem bireylerin mutluluğunu etkiler hem de toplumun genel mutluluk seviyesini azaltır. Ayrıca Frey ve Stutzer'in ortaya koyduğu görüşle paralel olarak, işsizlik endişesini artıran makro düzeydeki işsizlik oranındaki bir artışın, istihdam edilenlerin bile mutluluğunun azalmasına yol açabileceğini vurgulamıştır (Ohtake, 2012:60).

J. Enflasyon

Enflasyon, bir ekonomide mal ve hizmet fiyatlarının artış göstermesi sonucunda paranın satın alma gücünün azalmasıdır. Ünlü ekonomist Di Tella ve arkadaşları 2001 yılında yaptıkları çalışma ile enflasyon düşük olduğunda insanların daha mutlu görüldüğünü vurgulamaktadırlar (Di Tella vd., 2001:340). Benzer şekilde, 2014 yılında yapılan bir araştırma enflasyon oranındaki yüzde 1 puanlık artışın refahı 5 kattan daha fazla düşürdüğünü ortaya koymaktadır (Blanchflower vd., 2014). Farklı bir çalışma ise enflasyon belirsizliğindeki %1'lik artışın mutluluğu yaklaşık %0,002 oranında azalttığını belirtmektedir (Taherizadeh Anaripour vd., 2023). Çalışmalar enflasyonun mutluluk üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve yıllar boyunca bu konudaki görüşlerin değişmediğini göstermektedir.

K. Gelir Eşitsizliği

Gelir eşitsizliği, bir ekonomide bireyler veya hane halkları arasındaki gelir dağılımının tam olarak eşit bir dağılımdan ne kadar sapma gösterdiğidir. Dağılım ne kadar dengesizse, gelir eşitsizliği o kadar yüksek olur. Gelir dağılımının eşitsizliğini ölçmek için "Gini Katsayısı" kullanılmaktadır. Bu katsayı, 0 ile 1 arasında değerler alır ve 0, mükemmel bir gelir eşitliğini (herkesin eşit gelire sahip olduğu durum) temsil ederken, 1, mükemmel bir

gelir eşitsizliğini (tüm gelirin tek bir kişi veya gruba odaklandığı durum) temsil etmektedir. Dolayısıyla gini katsayısı ne kadar yüksekse, gelir dağılımı o kadar eşitsizdir.

L. Devlet Harcamaları

Devlet harcamaları, bir devletin kamusal görevleri yerine getirmek amacıyla gerçekleştirdiği, bireylerin kendi olanaklarıyla karşılayamayacakları büyüklükteki tüm tüketim, yatırım ve transfer ödemelerini içermektedir. Devlet harcamalarının mutluluk üzerindeki pozitif etkisi birçok çalışma ile desteklenmektedir. Eğitim, sağlık ve kalkınma gibi alanlarda daha yüksek devlet harcamaları, daha yüksek bir yaşam standardı ve dolayısıyla daha yüksek bir mutluluk seviyesi ile ilişkilendirilir (Dao, 2017).

M. Büyüme

Büyüme, bir ekonominin zaman içinde ürettiği mal ve hizmetlerin piyasa değerindeki artış veya iyileşme olarak tanımlanmaktadır. Ekonomistler ekonomik büyümenin toplumlarda daha fazla mutluluğa yol açtığını kabul etmektedir. Ampirik çalışmalar bu görüşü tutarlı bir şekilde desteklemekte ve ekonomik büyüme ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

V. BULGULAR

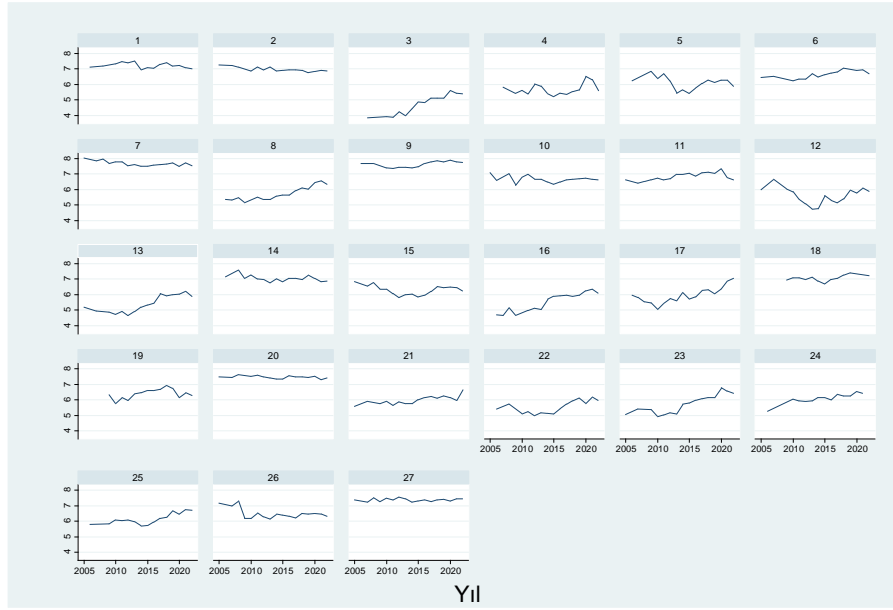
A. Veri Seti

Çalışmada, her yıl Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan “Dünya Mutluluk Raporu” ve Dünya Bankası veri tabanlarından alınan 2005-2022 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak 27 Avrupa ülkesinin mutluluk seviyesini etkileyen faktörler panel veri yöntemleri ile incelenmiştir. Çalışmaya dahil edilen ülkeler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ülkeler

KOD	ÜLKE
1	Avusturya
2	Belçika
3	Bulgaristan
4	Hırvatistan
5	Kıbrıs
6	Çek Cumhuriyeti
7	Danimarka
8	Estonya
9	Finlandiya
10	Fransa
11	Almanya
12	Yunanistan
13	Macaristan
14	İrlanda
15	İtalya
16	Letonya
17	Litvanya
18	Lüksemburg
19	Malta
20	Hollanda
21	Polonya
22	Portekiz
23	Romanya
24	Slovakya
25	Slovenya
26	İspanya
27	İsveç

Şekil 1’de, 27 ülkenin mutluluk düzeylerinin yıllar içinde değişimini gösteren grafikler bulunmaktadır. Mutluluk değişkenine ait değerler dikey eksen, yıl değişkeni ise yatay eksenindedir.

Şekil 1. Ülkelerin mutluluk skorunun yıllar içindeki değişimi

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Veri setine ait tanımlayıcı istatistikler

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Mutluluk	420	6.373	0.832	3.844	8.019
GSYİH	416	10.553	0.362	9.715	11.66
Sosyal Destek	420	0.904	0.052	0.646	0.983
Sağlıklı Yaşam Beklentisi	420	70.136	2.645	63.14	75
Seçim Yapma Özgürlüğü	420	0.791	0.133	0.369	0.971
Cömertlik	402	-0.021	0.167	-0.335	0.464
Yolsuzluk Algısı	414	0.698	0.247	0.132	0.983
Pozitif Etki	420	0.715	0.082	0.471	0.878
Negatif Etki	420	0.249	0.059	0.132	0.482
İşsizlik	420	8.403	4.352	2.24	27.47
Enflasyon	420	2.391	3.010	-4.478	19.705
Gelir Eşitsizliği	396	31.432	3.7	23.2	41.3
Devlet Harcamaları	420	20.05	3.092	11.244	27.935
Büyüme	420	1.956	4.081	-14.839	25.176

B. Analiz Sonuçları

Çalışmada, klasik panel regresyon modellerinden sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri ile panel kantil regresyon modeli tahmin edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Analizler Stata programı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, mutluluğun temel belirleyicileri üzerinde farklı modelleme yaklaşımlarının etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Tablo 3'te tahmin edilen sabit etkiler ve rassal etkiler modellerine ait sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 3. Sabit etkiler ve rassal etkiler modellerine ait tahmin sonuçları

Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli	Rassal Etkiler Modeli
GSYİH	1.093* (0.201)	0.951* (0.171)
Sosyal Destek	1.226* (0.417)	1.221* (0.403)
Sağlıklı Yaşam Beklentisi	0.044 (0.025)	0.045* (0.02)
Özgürlük	0.909* (0.253)	0.905* (0.242)
Cömertlik	0.305 (0.165)	0.312* (0.157)
Yolsuzluk Algısı	-0.397 (0.204)	-0.301 (0.186)
Pozitif Etki	0.337 (0.294)	0.389 (0.285)
Negatif Etki	-2.802* (0.392)	-2.647* (0.382)
İşsizlik	-0.027* (0.005)	-0.027* (0.005)
Enflasyon	-0.011* (0.004)	-0.009* (0.004)
Gelir Eşitsizliği	0.022* (0.009)	0.014 (0.008)
Devlet Harcamaları	0.047* (0.011)	0.049* (0.01)
Büyüme	-0.006 (0.003)	-0.005 (0.003)

Not: Her bir hücredeki ilk satırlar tahmin edilen katsayıları, parantez içinde gösterilen ikinci satırlar ise standart hataları göstermektedir. * %5 seviyesinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

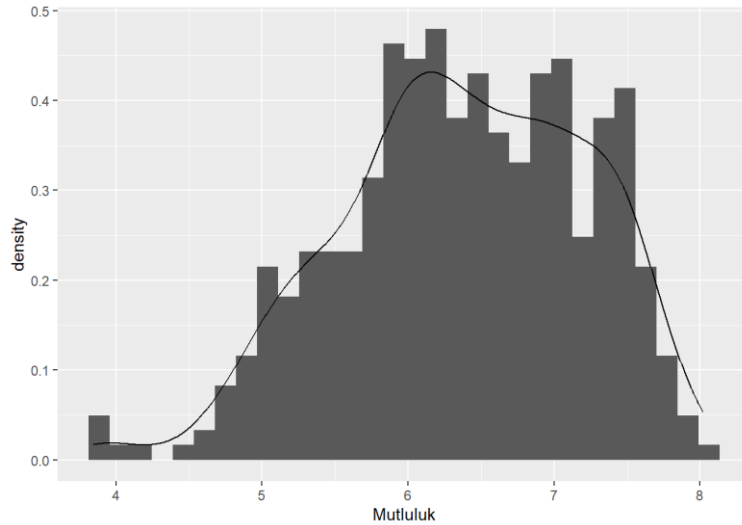
Tahminlerin ardından iki model arasında tercih yapmak amacıyla Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testi için sıfır hipotezi "Açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur." şeklinde kurulmaktadır.

Tablo 4. Hausman testi sonucu

Hausman İstatistiği	15.55
p-değeri	0.2745

Testin sonuçlarına göre sıfır hipotezi reddedilemez yani açıklayıcı değişkenlerin birim etkilerden bağımsız olduğu varsayımı altında rassal etkiler tahmincisi asimptotik olarak etkindir ($\chi^2=15.55$, p-değeri=0.2745).

Mutluluğun normal dağılıma uygunluğu yoğunluk grafiği ve normallik testleri ile incelenmiştir. Yoğunluk grafiği, mutluluk düzeylerinin dağılımını görselleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Şekil 2'de mutluluk değişkeninin dağılımına ait yoğunluk grafiği görülmektedir:

Şekil 2. Bağımlı değişkenin yoğunluk grafiği

Yoğunluk grafiği incelendiğinde dağılımın asimetrik bir yapıya sahip olduğu gözlemlenmiştir, bu durum bağımlı değişkenin normal dağılıma uymadığını işaret etmektedir.

Farklı varsayımlara ve veri yapılarına bağlı olarak çeşitli normallik testleri de kullanılmaktadır. Bu bağlamda, çalışmadaki yüksek veri sayısı dikkate alınarak normallik sınaması için Kolmogorov-Smirnov testi tercih edilmiştir. Kolmogorov-Smirnov testinin kullanımıyla elde edilen sonuç Tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 5. Normallik testi

Mutluluk	Kolmogorov-Smirnov		
	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	p-değeri
	0.193	420	0.000

Verilerin normal dağılımlı olduğu sıfır hipotezi altında uygulanan normallik testi sonucunda, mutluluğa ilişkin verilerin anlamlılık değeri (p-değeri) 0,000 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğu için, verilerin normal dağılıma uygunluk göstermediği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, aykırı değerlerden etkilenen klasik panel veri modelleri yerine, aykırı değerlere daha az duyarlı olan panel kantil regresyon modelinin kullanılmasının daha uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Normallik sınamasının ardından panel kantil regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tüm modellere ait tahmin sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Tüm Modellere Ait Tahmin Sonuçları

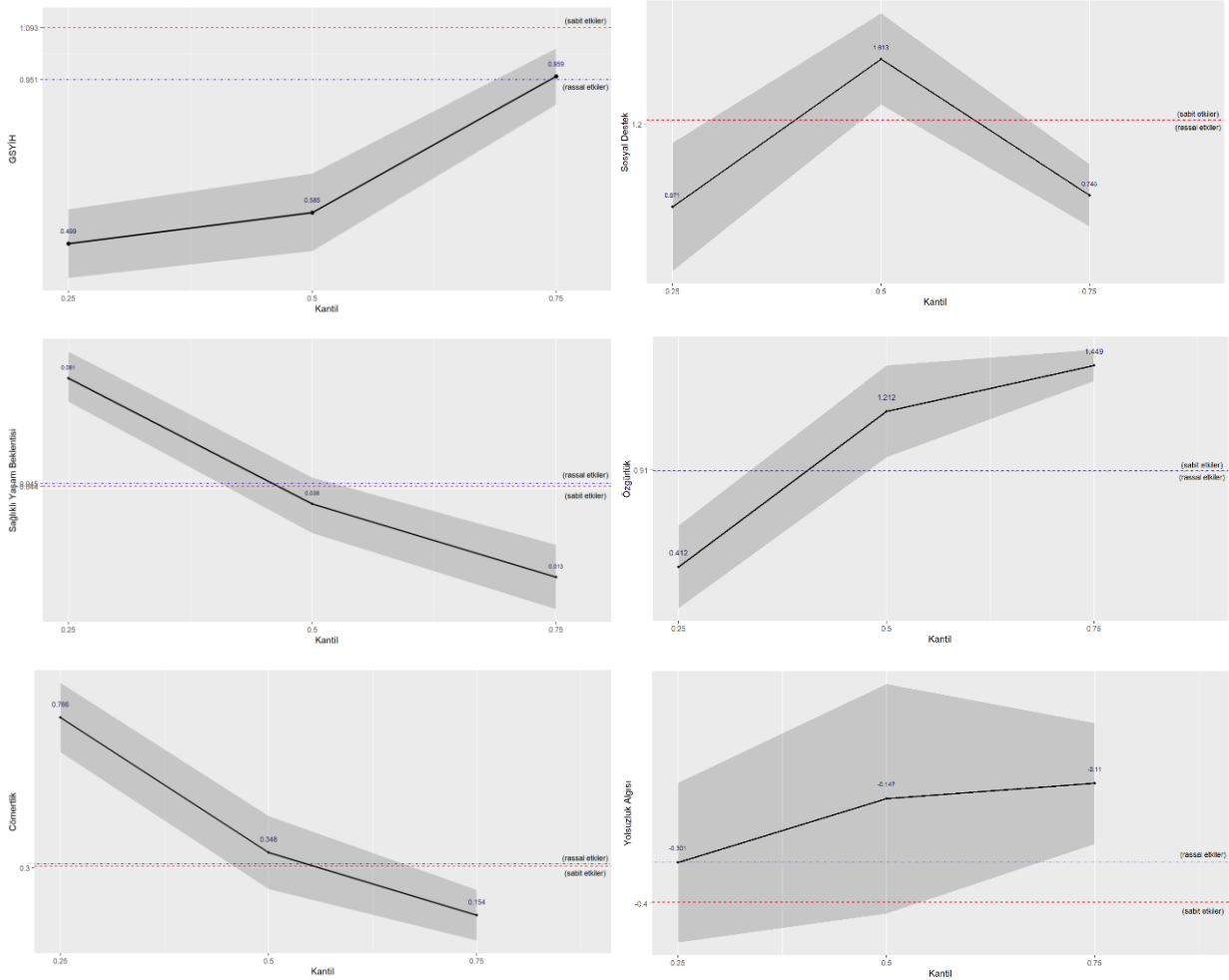
	MUTLULUK				
	Sabit Etkiler Modeli	Rassal Etkiler Modeli	Panel Kantil Regresyon Modeli		
			0.25	0.50	0.75
GSYİH	1.093* (0.201)	0.951* (0.171)	0.499* (0.047)	0.585* (0.054)	0.959* (0.039)
Sosyal Destek	1.226* (0.417)	1.221* (0.403)	0.671* (0.207)	1.613* (0.147)	0.745* (0.100)
Sağlıklı Yaşam Beklentisi	0.044 (0.025)	0.045* (0.02)	0.081* (0.004)	0.038* (0.004)	0.013* (0.005)
Özgürlük	0.909* (0.253)	0.905* (0.242)	0.412* (0.108)	1.212* (0.12)	1.449* (0.040)
Cömertlik	0.305 (0.165)	0.312* (0.157)	0.766* (0.054)	0.348* (0.057)	0.154* (0.040)
Yolsuzluk Algısı	-0.397 (0.204)	-0.301 (0.186)	-0.301* (0.098)	-0.147 (0.141)	-0.110 (0.074)
Pozitif Etki	0.337 (0.294)	0.389 (0.285)	0.884* (0.105)	0.237* (0.102)	0.313* (0.107)
Negatif Etki	-2.802* (0.392)	-2.647* (0.382)	-2.265* (0.174)	-1.10* (0.189)	-2.196* (0.396)
İşsizlik	-0.027* (0.005)	-0.027* (0.005)	-0.017* (0.002)	-0.014* (0.001)	-0.006* (0.001)
Enflasyon	-0.011* (0.004)	-0.009* (0.004)	-0.004* (0.001)	-0.012* (0.005)	0.003 (0.002)
Gelir Eşitsizliği	0.022* (0.009)	0.014 (0.008)	-0.027* (0.000)	-0.003 (0.003)	-0.009* (0.001)
Devlet Harcamaları	0.047* (0.011)	0.049* (0.01)	0.041* (0.002)	0.043* (0.002)	0.032* (0.001)
Büyüme	-0.006 (0.003)	-0.005 (0.003)	0.000 (0.001)	0.005* (0.002)	-0.004 (0.002)

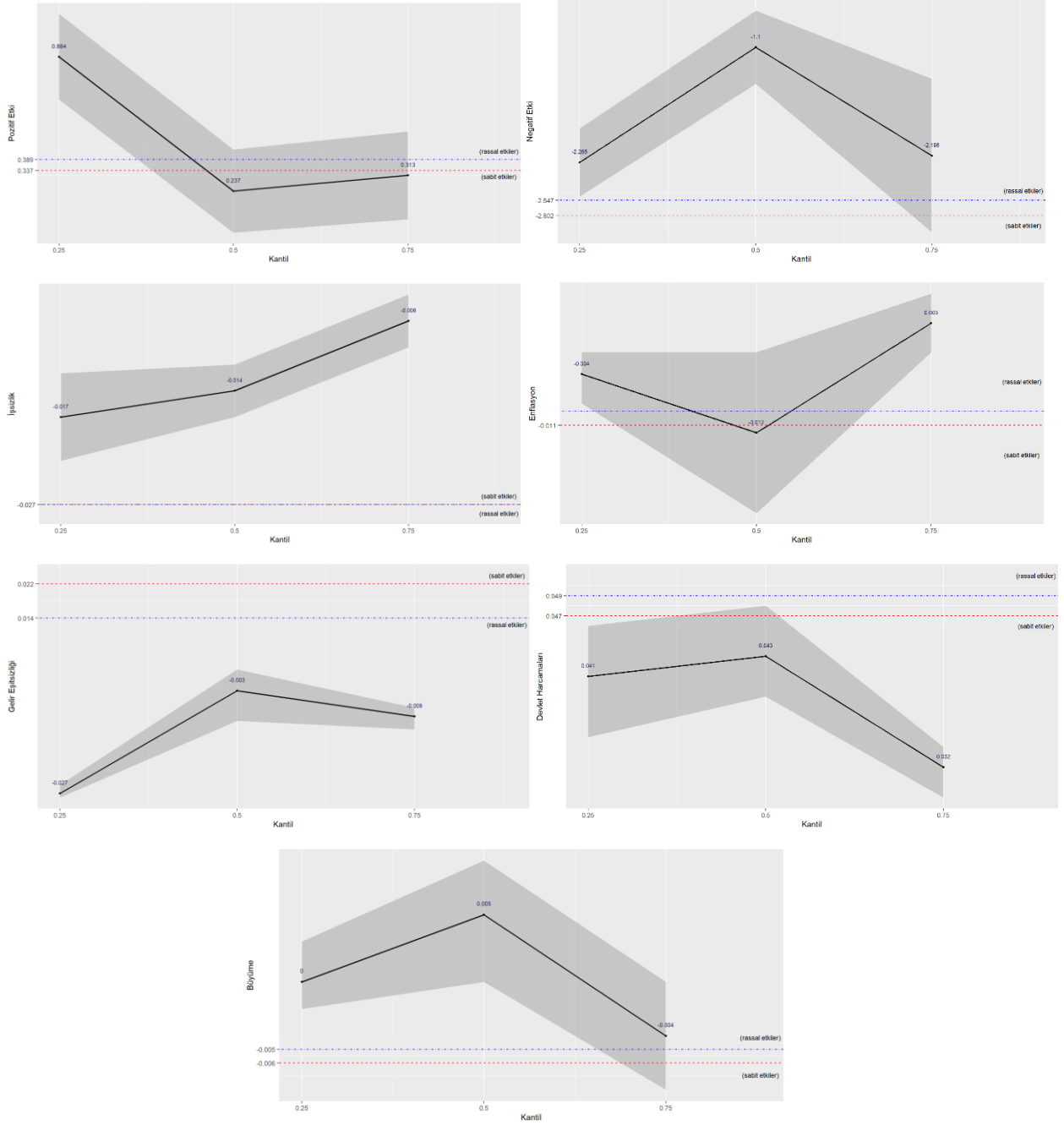
Not: Her bir hücredeki ilk satırlar tahmin edilen katsayıları, parantez içinde gösterilen ikinci satırlar ise standart hataları göstermektedir. * %5 seviyesinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Panel kantil regresyon yöntemiyle, farklı mutluluk seviyelerine sahip ülkelerde mutluluğun belirleyicileri detaylı bir şekilde değerlendirilmektedir. Sonuçlar, seçilen kantil noktalarında mutluluğun bazı değişkenlerle ilişkisinin heterojen olduğunu göstermektedir. Yolsuzluk algısı mutluluk seviyesinin düşük olduğu ülkelerde (%25 kantil noktasında) istatistiksel olarak anlamlı iken orta ve yüksek mutluluk seviyesine sahip ülkelerde (%50 ve %75 kantil noktalarında) anlamsız bulunmuştur. Ayrıca bu değişkenin sabit etkiler ve rassal etkiler modellerine göre anlamsız bulunması dikkat çeken bir sonuçtur. Bir diğer dikkat çeken sonuç ise gelir eşitsizliğinin sabit etkiler

modeline göre mutluluğu pozitif yönde etkilemesidir. Panel kantil regresyon modeline göre mutluluğun düşük ve yüksek olduğu ülkelerde gelir eşitsizliği mutluluğu etkilemektedir ve gelir eşitsizliğinin artması ile mutluluk seviyesi düşmektedir. Bu sonuç daha önce yapılan benzer çalışmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir. Enflasyon mutluluk seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde mutluluğu etkilememektedir. Ekonomik büyüme mutluluğu yalnızca orta mutluluk seviyesine sahip ülkelerde etkilemektedir. GSYİH sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri ile panel kantil regresyon modelinin tüm kantil noktalarında mutluluk için önemli bir değişkendir. Mutluluk seviyesi yükseldikçe GSYİH değişiminin katsayısı da yükselmektedir. Sosyal destek her üç model sonucunda mutluluk üzerinde oldukça önemli pozitif bir etkiye sahip bulunmuştur. Çalışmaya dahil edilen tüm ülkelerde sosyal destek hizmetleri toplumsal ve bireysel refahı artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle orta seviyede mutluluğa sahip ülkelerde (%50 kantil noktasında) sosyal destekteki %1'lik bir artış, mutluluğu % 1.613 oranında arttırmaktadır. Sabit etkiler modeline göre anlamsız bulunan sağlıklı yaşam beklentisi ve cömertlik değişkenleri, rassal etkiler modelinde ve panel kantil regresyon modelinin tüm kantil noktalarında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Özgürlük değişkeni tüm modellere göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Panel kantil regresyon sonuçları incelendiğinde, kantil seviyesinin yükselmesiyle birlikte katsayıların arttığı gözlemlenmiştir. Bu bulgu, mutluluk düzeyinin artmasıyla özgürlük değişkeninin mutluluk üzerindeki etkisinin arttığını göstermektedir. Sabit etkiler ve rassal etkiler modellerine göre istatistiksel olarak anlamsız bulunan pozitif etki, panel kantil regresyon modelinin tüm kantil noktalarında mutluluğu pozitif yönde etkilemektedir. Olumsuz duyguları temsil eden negatif etki ile işsizlik değişkenleri tüm modellerde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Katsayılar baktığımızda negatif etkinin mutluluk üzerinde oldukça güçlü bir etkisi vardır ve mutluluk düzeyini ciddi şekilde düşürmektedir. İşsizlik değişkeninin mutluluk üzerindeki negatif etkisi daha önce yapılan çalışmaların bulguları ile uyumludur.

Her bir değişken için panel kantil regresyon, sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri için elde edilen katsayı tahminleri grafiklerle sunulmuştur. Grafiklerde, bağımsız değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkilerinin seçilen kantiller bazında nasıl değiştiği açıkça görülebilmektedir.

Şekil 3. Tüm modellere ait katsayı tahminleri

VI. SONUÇ

Mutluluk, insan yaşamının temel ve vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmekte ve politika yapıcılar için bireylerin yaşam kalitesini belirleyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Dünya genelindeki mutluluk düzeylerinin anlaşılmasına ve iyileştirilmesine yönelik önemli kaynaklardan biri de Dünya Mutluluk Raporu'dur. Dünya Mutluluk Raporu, Birleşmiş Milletler tarafından her yıl yayınlanır ve ülkelerin mutluluk seviyelerini değerlendirir. Rapor, çeşitli faktörleri içererek ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları ele alır. Bilimsel metodolojiye dayanan ve oldukça kapsamlı olan raporun sonuçlarının politika yapıcılar tarafından dikkatle takip edildiği bilinmektedir. Ülkeler arasındaki mutluluk düzeylerini sıralayarak, mutluluğu etkileyen faktörleri anlamamıza yardımcı olur ve toplumların refahını artırmaya yönelik politika önerilerinde bulunur.

Bu çalışma, Dünya Mutluluk Raporu'nda sunulan mutluluğun bir dizi değişkenle ilişkisini inceleyerek bu değişkenlerin farklı mutluluk düzeylerinde nasıl etki gösterdiği konusunda derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Çalışmada 27 Avrupa ülkesine ait 2005-2022 yılları arasındaki panel veriler kullanılmıştır. Panel veri modellerinden sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri ile panel kantil regresyon modeli tahminleri yapılmıştır. Tahminlerin ardından modeller karşılaştırılmıştır.

Mutluluğun istatistiksel bir perspektiften incelendiği çalışmada sonuçlar panel kantil regresyon modeli kullanılarak elde edilen bulguların, sabit etkiler ve rassal etkiler modelleriyle karşılaştırıldığında daha kapsamlı bir analiz sunduğunu ortaya koymaktadır. Kantil regresyon analizi, mutluluğun farklı düzeylerindeki değişkenlerin etkilerini değerlendirmede daha hassas bir yaklaşım sunarak, bu alandaki araştırmalara yeni bir bakış açısı getirmiştir. Sabit etkiler modelinde, zaman içinde değişmeyen bireysel özelliklerin etkisi göz önüne alınırken, rassal etkiler modeli bu bireysel özelliklerin yanı sıra zaman içindeki değişen faktörleri de hesaba katmaktadır. Ancak panel kantil regresyon modeli, bu iki modelin avantajlarını birleştirerek hem bireysel özelliklerin sabit etkilerini hem de zaman içindeki değişkenleri dikkate alarak daha etkili bir analiz sunmaktadır.

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde mutluluğun kısıtlı göstergeler ile modellendiği, yöntem çeşitliliği açısından oldukça dar kapsamlı olduğu ve beklentileri yeterince karşılamadığı görülmektedir. Bu çalışmada Dünya Mutluluk Raporundan elde edilen göstergeler ile birlikte mutluluk seviyesini etkilemesi beklenen bazı makroekonomik ve sosyal gelişme endeksleri de ele alınarak mutluluğun temel belirleyicileri ortaya konmuştur. Elde edilen sonuçlar, panel kantil regresyon modelinin mutluluğu etkileyen faktörleri farklı mutluluk düzeylerinde daha iyi açıkladığını göstermektedir. Bu model, özellikle belirli kantil noktalarında diğer modellere göre daha anlamlı ve detaylı sonuçlar ortaya koymaktadır. Araştırmanın bu yöndeki derinlemesine incelemesi, mutluluğu anlamak ve etkileyen faktörleri belirlemek adına önemli bir katkı sunmaktadır. Elde edilen istatistiksel bulgular, mutluluğun dinamik yapısını ve bu süreci etkileyen faktörleri daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdur Rahman, A., & Veenhoven, R. (2018). Freedom and happiness in nations: A research synthesis. *Applied Research in Quality of Life*, 13(2), 435-456.
- Akgün, A. İ., Türkoğlu, S. P., & Erikli, S. (2022). Investigating The Determinants of Happiness Index In EU-27 Countries: A Quantile Regression Approach. *International Journal of Sociology and Social Policy*.
- Aksoy, T. (2020). Mutluluk ve Kurumsal Gelişme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (56), 19-36.
- Albayrak, G. (2022). Mutluluk Ekonomisi ve Türkiye. *Turkish Business Journal*, 3(5), 57-75.
- Alkan, F., & Çilesiz, N. (2022). Mutluluk Ekonomisinin G7 Ülkeleri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi.
- Allen, S. (2018). The science of generosity. *A white paper prepared for the John Templeton Foundation by the Greater Good Science Center at UC Berkeley*.
- Araki, S. (2023). The Societal Determinants of Happiness and Unhappiness: Evidence From 152 Countries Over 15 Years. *Social Psychological and Personality Science*, 19485506231197803.
- Aydınbaş, G., & Erdiñç, Z. (2022). Toplum 5.0 Bağlamında Mutluluk ile İlişkilendirilen Faktörlerin Panel Veri Kanıtları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2081-2104.
- Balcioğlu, Y. S., & Gözel, A. (2019) Dünya Mutluluk Raporu Analiz Sonuçlarının Yapay Sinir Ağları Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analizi.
- Banerjee, A., Chakraborty, S., & Biswas, A. (2022). Statistical Issues in Modelling Happiness Level of Immigrants: An Investigation with World Happiness Report, 2018. *Thailand Statistician*, 20(1), 195-206.
- Bartolini, S., & Sarracino, F. (2011). Happy for how long? How social capital and GDP relate to happiness over time.
- Baum, C. F. (2013). Quantile regression. URL <http://fmwww.bc.edu/EC-C/S>, 2013.
- Bhowmick, K., & Ranjit, C. (2020). Mapping the Statistical Significance of Factors Contributing to the World Happiness Report.
- Blanchflower, D. G., Bell, D. N., Montagnoli, A., & Moro, M. (2014). The happiness trade - off between unemployment and inflation. *Journal of Money, Credit and Banking*, 46(S2), 117-141.
- Brandy, S. (2024). Mapping Global Joy: Descriptive Analytics of Subjective Well-Being from the World Happiness Report. *International Journal of Information Technology and Computer Science Applications*, 2(1), 32-46.
- Buhai, S. (2005). Quantile regression: overview and selected applications. *Ad Astra*, 4(4), 1-17.
- Carlsen, L. (2018). Happiness as a sustainability factor. The world happiness index: a posetic-based data analysis. *Sustainability science*, 13(2), 549-571.
- Chan, Y. K., & Lee, R. P. (2006). Network size, social support and happiness in later life: A comparative study of Beijing and Hong Kong. *Journal of Happiness Studies*, 7, 87-112.
- Dao, T. K. (2017). Government expenditure and happiness: direct and indirect effects. *Master of Arts thesis in Development Studies, International Institute of Social Studies, The Hague, The Netherlands*.
- Davino, C., Furno, M., & Vistocco, D. (2014). *Quantile Regression: Theory and Applications*. John Wiley & Sons.

- Di Tella, R., MacCulloch, R. J., & Oswald, A. J. (2001). Preferences over inflation and unemployment: Evidence from surveys of happiness. *American economic review*, 91(1), 335-341.
- Diener, E., Kesebir, P., & Tov, W. (2009). Happiness.
- Diener, E., Oishi, S., & Tay, L. (2018). Advances In Subjective Well-Being Research. *Nature Human Behaviour*, 2(4), 253-260.
- Doğanay, M. A., & Değer, M. K. (2020). Kurumlar ve ekonomik büyüme: Panel veri analizi (2002-2018). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 75-99.
- Duran, A., Çelik, K., Adem, K. & Dümen, S. (2023). Yapay Zekâ Algoritmaları ile Dünya Mutluluğunu Tahminleme. *In International Conference on Pioneer and Innovative Studies*, 1, 386-394.
- Easterlin, R. A. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. *In Nations and Households in Economic Growth* (pp. 89-125). Academic Press.
- Frey, B. S., & Stutzer, A. (2002). What can economists learn from happiness research?. *Journal of Economic literature*, 40(2), 402-435.
- Hatime, K. (2023). Veenhoven vs. Easterlin in Happiness Economics: Does Economic Growth Increase Happiness?. *Journal of Economic Policy Researches*, 10(2), 691-720.
- Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., Neve, J. D., Aknin, L. B. & Wang, S. (2023). *World happiness report*, 2023.
- Hsiao, C. (2007). Panel data analysis—advantages and challenges. *Test*, 16(1), 1-22.
- Khder, M. A., Sayfi, M. A., & Fujo, S. W. (2022). Analysis of World Happiness Report Dataset Using Machine Learning Approaches. *International Journal of Advances in Soft Computing & Its Applications*, 14(1).
- Koç, Ş. & Özcan, G. (2023). Endüstri 4.0'ın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: G7 Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-16.
- Kula, M. C., Panday, P., & Mantia, K. (2010). Real GDP, Well-being, and Happiness. *International Journal of Arts and Sciences*, 3(7), 431-443.
- Kundu, S., Kundu, R., & Chettri, K. B. (2024). Asymmetric effects of democracy and macroeconomic factors on happiness under high and low per capita incomes: A threshold panel analysis. *Ecological Economics*, 216, 108030.
- Lee, Y. Y., & Goh, K. L. (2023). The Happiness-Economic Well-Being Nexus: New Insights From Global Panel Data. *SAGE Open*, 13(4), 21582440231199659.
- Li, Q., & An, L. (2020). Corruption takes away happiness: Evidence from a cross-national study. *Journal of Happiness Studies*, 21, 485-504.
- Lin, T. Y., Chiu, Y. H., Xie, X. H., & Chang, T. H. (2023). Economic Performance, Happiness, and Sustainable Development in OECD Countries. *Social Indicators Research*, 1-30.
- Ma, Y., Liu, A., Hu, X., & Shao, Y. (2020). Happiness Score Identification: a Regression Approach. *In E3S Web of Conferences*, 218, 01051. EDP Sciences.
- Mazur, J., Szkultecka-Dębek, M., Dzielska, A., Drozd, M., & Małkowska-Szkutnik, A. (2018). What does the Cantril Ladder measure in adolescence?. *Archives of Medical Science*, 14(1), 182-189.
- Moeini, B., Barati, M., Farhadian, M., & Ara, M. H. (2018). The association between social support and happiness among elderly in Iran. *Korean journal of family medicine*, 39(4), 260.
- Moore, L. (2020). Exploring trends and factors in the world happiness report.
- Nurdinova, S. (2021). *Yaşam Memnuniyetinin Nicel ve Nitel Analizi: Türkiye'de Ev kadınlarının istihdamı örneği* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).
- Ohtake, F. (2012). Unemployment and happiness. *Japan Labor Review*, 9(2), 59-74.
- Öksüz, M. (2023). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların Toplumun Mutluluk Düzeyi Üzerindeki Etkisi The Impact of Social Expenditure on Community Happiness in Selected OECD Countries.
- Öztürk, S., & Suluk, S. (2020). Mutluluk Ekonomisi: G8 Ülkeleri Açısından Ekonomik Büyüme ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 226-249.
- Sezmez, T. (2019). Çevre bilincinin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi: Edirne, Uzunköprü ilçesi örneği.
- Sczepanski, S. (2023). The Happiness-Income Paradox: A Cross Sectional Analysis. *Empirical Economic Bulletin, An Undergraduate Journal*, 16(1), 15.
- Shackman, G., Wang, X., & Liu, Y. L. (2021). Health, Wealth and Happiness. *Wealth and Happiness (July 28, 2021)*.
- Süleymanlı, E. (2020). Türk Cumhuriyetlerinde Mutluluk Düzeyinin Dünya Mutluluk Araştırması Sonuçları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Sosyologca*, (20).
- Şeker, M. (2009). Mutluluk ekonomisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (39), 115-140.
- Taherizadeh Anaripour, J., Monsef, A., Moalemi, M., Biyabani, J., & Nejati, M. (2023). The Effect of Inflation Uncertainty on Happiness in Developed and Developing Countries. *Journal of Development and Capital*.

- Topaloğlu, E. E., & Ege, İ. (2021). The Relationship between Financial Flexibility, Firm Value and Financial Performance: Panel Quantile Regression Approach on the Construction Sector. *Sosyoekonomi*.
- Ulkhay, M. M., & Adyatama, A. (2021). Clustering countries according to the world happiness report 2019. *Engineering and applied science research*, 48(2), 137-150.
- Veenhoven, R. (2000). Freedom and happiness.
- Winkelmann, R. (2014). Unemployment and happiness. *IZA World of Labor*.
- Xu, L. (2022). Happiness Scores Analysis Report. In *2022 6th International Seminar on Education, Management and Social Sciences (ISEMSS 2022)*. pp. 2892-2901. Atlantis Press.
- Zeqi, L. (2020). World Happiness and Social Economic Factors. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, (4), 190-196.
- Zhang, Y. J., Jin, Y. L., Chevallier, J., & Shen, B. (2016). The Effect of Corruption on Carbon Dioxide Emissions in APEC Countries: A Panel Quantile Regression Analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 112, 220-227.
- Zhu, A. (2022). An Analytical View on World Happiness with Unsupervised Machine Learning. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(3), 1-8.